

สถาบันขอมรยาตึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครหรืออยุธยา

วารสารวิชาการ

ISSN 2229-1644

อยุธยาศึกษา

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2565

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2565

ISSN 2229-1644 (Print) / ISSN 2730-3144 (Online)

- วัตถุประสงค์ :** เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการและงานวิจัยทางด้านอยุธยาศึกษา โดยพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการ (Academic Article) บทความงานวิจัย (Research Article) และบทความปริทัศน์ (Review Article)
- ขอบเขตเนื้อหา :** บทความวิชาการและบทความวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ในบริบทด้านอยุธยาศึกษา
- เงื่อนไขการตีพิมพ์ :** บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) 3 ท่าน โดยเป็นการประเมินแบบ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยมีการพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่ม สำหรับจัดส่งให้ห้องสมุดและหน่วยงานทางวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งเผยแพร่ทางระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์ Thai Journals Online (ThaiJO)
- กำหนดเผยแพร่ :** วารสารตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม
- สำนักงาน :** สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
96 ถนนปรีดีพนมยงค์ ตำบลประตู่ชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000 โทรศัพท์ / โทรสาร 0-3524-1407
เว็บไซต์สถาบันอยุธยาศึกษา: www.aru.ac.th/asi
เว็บไซต์วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา:
<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas>

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ที่ปรึกษา : นายกสภามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บรรณาธิการ : อาจารย์ ดร.สุรินทร์ ศรีสังข์งาม

กองบรรณาธิการภายนอก : ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม สำนักงานราชบัณฑิตยสภา
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุชาติ ฤทธิทอง มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
ศาสตราจารย์พิเศษ ศรีสักร วัลลิโภดม มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์
ศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ บำรุงสุข ข้าราชการบำนาญ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ ดร.สุเนตร ชุตินธรานนท์ ข้าราชการบำนาญ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว ข้าราชการบำนาญ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

กองบรรณาธิการภายใน : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชนิกันต์ ผลเจริญ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อาจารย์กันยารัตน์ คงพร มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อาจารย์อุมาภรณ์ กล้าหาญ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
ดร.เกษรา ศรีวิเชียร มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายจัดการวารสาร : พิสูจน์อักษร
(ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ) อาจารย์รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ
อาจารย์เอกรัตน์ คณาพร

ผู้จัดการวารสาร
นายพัทธ์ แต่งพันธ์
นางสาธิตา รื่นชล
นางสาวศรีสุวรรณ ช่วยโสภา

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป
นางสาวศรีสุวรรณ ช่วยโสภา
นางสาวธัญวลีย์ แก้วแหวน
นางจิราพร พัฒน์ธนกิจ
นางสาวรสสุคนธ์ คำสอน

ฝ่ายวิชาการ
นายพัทธ์ แต่งพันธ์
นางสาธิตา รื่นชล
นายปัทพงษ์ ชื่นบุญ
นายอายุวัฒน์ คำผล
นางสาวอรอุมา โพธิ์จิว

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

รองศาสตราจารย์ ดร.ธานี สุขเกษม

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร

รองศาสตราจารย์กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง

รองศาสตราจารย์วิสุทธิ ภิญาญวานิชกะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันทัส เพียรธรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์กรณ รอดทรัพย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐกานต์ พฤกษ์สรนันท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยเอก ดร.ณัฐดนัย แก้วโพนงาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วราพร ภู่งศ์พันธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรัญญา ประสพชิงชนะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สันติธร ภูริภักดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ครรชิต มาระโกชน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประพันธ์พงษ์ ชินพงษ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สหัส อินทรีย์

อาจารย์ ดร.ขจร ฝ้ายเทศ

อาจารย์ ดร.ณัฐพงษ์ สุกุลเลี้ยว

อาจารย์ ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ

อาจารย์ ดร.ธารณี นวสันธิ์

อาจารย์ ดร.บุญสมหญิง พลเมืองดี

อาจารย์ ดร.ปฐมพงษ์ สุขเล็ก

อาจารย์ ดร.ปิ่นนัทธ์ กัลยา

อาจารย์ ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล

อาจารย์ ดร.ไพโรจน์ สมุทรักษ์

อาจารย์ ดร.ลัดดาวัลย์ อินทรกำแหง

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

มหาวิทยาลัยบูรพา

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยบูรพา

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

ในพระบรมราชูปถัมภ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สารบัญ

บทความวิชาการ

- ประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยา 7
รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 – 2112
สรวิชัย ขุนเศรษฐ์
- ปัจจัยการใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำอภิเษก 22
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 – รัชกาลที่ 7
วสวัตดี เนตรประหาส
- อิทธิพลวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ปรากฏในพงศาวดารสุโขทัยและอยุธยา 35
กรณีศึกษา : พระราชพงศาวดารเหนือ
ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์
- 30 ปี มรดกโลก นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา 44
กับการดำเนินงานโบราณคดี
วีระศักดิ์ แสนสะอาด
- แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 58
ด้วยแนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด
กรณีศึกษา : กิจกรรมไหว้ครุมวยไทยโลก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ตรีธวัชณ์ มีสมศักดิ์

บทความวิจัย

- การศึกษาชุมชนชนานเมือง: กรณีชุมชนวัดช่องลม 68
ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
คมลักษณ์ ไชยยะ
- การประเมินความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล 89
ของชุมชนบ้านเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
กัลยา สว่างคง และสถาวร เลิศสุวรรณกุล
- การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม 103
เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า
อชิษฐ์ คุ้เจริญถาวร และสรชัย ชวรางกูร

บทบรรณาธิการ

ขณะนี้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้กลับมาปฏิบัติงานในที่ตั้ง (onsite) กันอย่างเต็มรูปแบบ ภายใต้มาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ภาคบริการเริ่มฟื้นตัว นักท่องเที่ยวกลับเข้ามาพักค้างคืน เลือกที่จะเที่ยวชมโบราณสถานทางน้ำและใช้เวลาท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยายาวนานยิ่งขึ้น

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา รวบรวมความรู้เกี่ยวกับ “อยุธยา” ในทุกศาสตร์และทุกมิติ กองบรรณาธิการเปิดรับบทความวิจัยและบทความวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์จากผู้เขียนทุกสาขาอาชีพ เพื่อส่งเสริมให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปจนถึงความร่วมมือในทุกระดับของ “อยุธยา” บทความที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิจะได้รับการตีพิมพ์ตามลำดับ

เนื้อหาของบทความวิชาการ และบทความวิจัย ประกอบด้วย 1.ประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 – 2112 โดยคุณสรวิชัย ขุนเศรษฐ์ 2.ปัจจัยการใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 – รัชกาลที่ 7 โดยคุณสวัสดิ์ เนตรประหาร 3.อิทธิพลวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ปรากฏในพงศาวดารสุโขทัยและอยุธยา กรณีศึกษา : พระราชพงศาวดารเหนือ โดยคุณชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์ 4.30 ปี มรดกโลก นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยากับการดำเนินงานโบราณคดี คุณวิระศักดิ์ แสนสะอาด 5.แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยแนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด กรณีศึกษา : กิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอาจารย์ตรีวัฒน์ มีสมศักดิ์ 6.การศึกษาชุมชนชานเมือง : กรณีชุมชนวัดช่องลม ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอาจารย์คมลักษณ์ ไชยยะ 7.การประเมินความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลของชุมชนบ้านเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กัลยา สว่างคง และ อาจารย์สถาวร เลิศสุวรรณกุล 8.การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า โดย อาจารย์อธิษฐ์ คู่เจริญถาวร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สรชัย ขวรางกูร

ในนามของคณะกรรมการกองบรรณาธิการ วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้พิจารณา กลั่นกรอง ชี้แนะและปรับปรุงแต่ละบทความให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณผู้อ่านทุกท่านที่ติดตามวารสารมาโดยตลอด หากมีข้อเสนอแนะประการใด กรุณาแจ้งมายังกองบรรณาธิการ จักขอบพระคุณยิ่ง

บรรณาธิการวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ.2091 - 2112

Internal Politic Issues of Ayutthaya in the Reign of King Maha Chakrabhat AD 1548 - 1569

สรวิชัย ขุนเศรษฐ์ / Sorrawich Khunset

นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์เชิงท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
Undergraduate Student of the Geograpy and History for Tourism Program,
Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University

วันที่รับบทความ 27 ตุลาคม 2564 / แก้ไขบทความ 6 สิงหาคม 2565 / ตอรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความเรื่องประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นการศึกษาเอกสาร ทางประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีปัจจัยใดที่ส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมืองกรุงศรีอยุธยาและอำนาจของพระมหากษัตริย์ก่อนเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2112 จากการศึกษาพบว่ามี 2 ปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาและสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือ ปัจจัยภายในจากการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มขุนนางอยุธยา จึงไม่สามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้มั่นคงได้ ทำให้เกิดการก่อกบฏทำทลายอำนาจอยู่หลายครั้ง จึงต้องประกอบพระราชพิธีเพื่อเสริมพระบารมี เช่น อินทราภิเษก แต่ไม่อาจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ การมีปัญหากับราชบุตรเขย และหัวเมืองเหนือ (พิษณุโลก) ส่งผลทำให้เสียทรัพยากรคนและผู้หนุนหลังอำนาจทางการเมือง นำไปสู่ปัจจัยภายนอก คือ การรุกรานจากบ้านเมืองข้างเคียง โดยเฉพาะหงสาวดี ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ จนถึงพระเจ้าบุเรงนอง ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพยายามสร้างเสถียรภาพทางการเมืองด้วยการเจริญสัมพันธไมตรีกับล้านช้างเพื่อร่วมมือกันต้านหงสาวดี แต่การกระทำดังกล่าวทำให้หงสาวดีรู้สึกความไม่มั่นคงในอำนาจเหนืออยุธยา จึงมีการทำสงคราม พ.ศ.2111 และ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตลงระหว่างสงคราม โดยสิ่งที่สามารถสะท้อนปัญหาภายในของอยุธยาคือ บันทึกหมิงสี่อู่ พบว่าอยุธยาขาดส่งบรรณาการไปหลายช่วงปี อาจเพราะเกิดปัญหาภายในหรือการตกเป็นเมืองขึ้นหงสาวดีในช่วงสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่ปรากฏความในพระราชพงศาวดาร

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์การเมือง กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

Abstract

Internal Politic Issues in the Reign of King Maha Chakrabhat AD 1548 - 1569 is demonstrated a historical event in the reign of King Maha Chakrabhat. There are factors

that affected the political stability of Ayutthaya and King Maha Chakrabhat's royal authority before the first fall of Ayutthaya in 1569.

This study revealed that there are two main factors that affect the political stability of Ayutthaya and King Maha Chakrabhat. The first internal factor includes the disapproval of king by royal nobilities. The king cannot stabilize the political power which caused a several rebellions challenge his authority; he must perform a royal ceremony to potentiate his prestige e.g., coronation ceremony (Intrapisek). Moreover, these ceremonies are not resolved those problems. The conflict between his son-in-law and the northern province (Phitsanulok) strike human resources and political sponsor leading to external factors. In particular, the invasion of neighboring state from Hanthawaddy since the reign of King Tabinshwehti to King Bayinnaung in which King Maha Chakrabhat attempted to stabilize the authority by establishing a peace treaty with Lang Xang come up against Hanthawaddy. In contrast, this cooperation caused destabilizing Hanthawaddy power to overcome Ayutthaya. This caused Burmese-Siamese War in 1568 and King Maha Chakrabhat passed away during the war is remained. The record of Ming Zu Lu revealed that Ayutthaya's tribute delivery is decreasingly depleted in this period according to internal problems or being colonized by Hanthawaddy. These events are relevant entirely in the Siamese and Burmese chronicle.

Keywords: Political History, Ayutthaya Kingdom, King Maha Chakrabhat

บทนำ

ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ถือเป็นประวัติศาสตร์กระแสหลักในประเทศไทยที่ประชาชนต่างให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยานั้นถูกนำมาถ่ายทอดในเรื่องของการเมือง การปกครอง และการสงครามอยู่บ่อยครั้ง เช่น ศึกลงครามกับฝ่ายพม่าในครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 และ 2 ซึ่งทั้งสองครั้งต่างเป็นภาพจำและประวัติศาสตร์บาดแผลของประชาชนคนไทยที่ถูกปลุกฝังค่านิยมชาตินิยม

อย่างไรก็ตามการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ที่เป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง เช่น เรื่องสงครามต่างปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองในสมัยนั้น ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำหรือชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของรัฐจารีต เช่น อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา เห็นได้ชัดว่า มีการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองหรือเหตุการณ์การเมืองก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สืบเนื่องถึงสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ว่ามีเหตุการณ์ทางการเมืองใดบ้างที่ส่งผลสืบเนื่องต่อมาทำให้มีผลต่อเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แต่ในขณะเดียวกันที่ประวัติศาสตร์ กรุงศรีอยุธยาในช่วงยุคก่อนหน้านั้นต่างมีความน่าสนใจทางการเมือง และการสงครามกลับมีงานเขียนวิชาการน้อยที่วิเคราะห์ถึงเหตุการณ์การเมืองในหลายช่วงสมัย เช่น สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อันเป็นช่วงเวลาสำคัญจุดหนึ่งก่อนกรุงศรีอยุธยาจะเสียกรุงให้แก่หงสาวดีอย่างเป็นทางการใน พ.ศ.2112 ปมปัญหาสำคัญของการเมือง

สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นมีความน่าสนใจ เพราะมีการทิ้งร่องรอยสำคัญหลายจุดไว้ในเอกสารของกลุ่มชนชั้นปกครอง อาทิ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ หรือฉบับอื่น ซึ่งนับได้ว่า เป็นช่วงเวลา ที่ควรจะมีการนำมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจ และเห็นสภาพทางการเมืองการปกครองสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่ามีลักษณะเช่นไร มีปัญหาใดหรือไม่ ตลอดจนมีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่ออำนาจของกรุงศรีอยุธยาและสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพราะปมปัญหาของเหตุการณ์ทั้งหลายทางการเมืองเหล่านี้ อาจส่งผลไม่มากนักไปยังเหตุการณ์ช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ใน พ.ศ. 2112

ดังนั้นบทความประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 – 2112 จึงเป็นการศึกษาลักษณะของเหตุการณ์ที่ปรากฏในเอกสารเป็นหลัก เช่น พงศาวดารจากฝั่งไทย และฝั่งพม่า ตลอดจนเอกสารอื่นที่มีความเกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่า สมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีปัจจัยใดที่ส่งผลต่อกรุงศรีอยุธยา และอำนาจของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ในช่วงเวลานั้น ก่อนเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2112

ประเด็นที่น่าสนใจของรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เนื้อหาของเอกสารที่เป็นประเด็นที่น่าสนใจของรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่ได้ศึกษานั้น พบว่ามีเอกสารที่สะท้อนความน่าสนใจอยู่ 4 ประเด็น ที่จะสามารถร้อยเรียงเรื่องราวของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์นี้ได้อย่างชัดเจน ประกอบไปด้วย

ประเด็นที่ 1 ชาติกำเนิดของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ความในฉบับหลวงประเสริฐฯ นั้น เป็นความสรุปแบบย่อเนื้อหา มีเนื้อความกล่าวไว้เพียงเล็กน้อย อันเกี่ยวกับเส้นทางในการขึ้นสู่การครองราชสมบัติของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิใน พ.ศ. 2091 ดังความที่ปรากฏดังนี้

“...จึงขุนชินราชได้ราชบัลลังก์ 42 วัน แลขุนชินราชและแม่หญิงศรีสุตาจันทร์ เป็นเหตุ จึงเชิญ สมเด็จพระเจียรราชาเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ” (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 102-103)

งานเขียนของตรงใจ หุตางกูรนั้น สันนิษฐานว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นพระอนุชาหรือพระราชโอรสองค์โตของสมเด็จพระไชยราชาธิราช พระราชพงศาวดารฉบับกลุ่มความพิสดาร (หมายถึงพระราชพงศาวดารที่มีการชำระสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ เนื้อความพรรณนายืดยาว มีการบันทึกเรื่องราวทำนองกฤษดาภินิหาร ให้รายละเอียดเหตุการณ์ไว้มาก เช่น ฉบับพันจันทนุมาศ ฉบับบริติชมิวเซียม ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ ฯลฯ) ให้เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ของสมเด็จพระไชยราชาธิราช หลังจากทราบข่าวสมเด็จพระยอดฟ้าจะได้ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากกษัตริย์พระองค์ก่อนนั้น สมเด็จพระเจียรราชาได้มีการออกบวชเพื่อหนีราชภัย (กรมศิลปากร, 2507, หน้า 22 อ้างถึงใน ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 103) ทั้งความในบันทึกของ พีร์เนงซ์ เม็งดิซ ปิงตุ บันทึกไว้ว่า “พระเจียรราชาเป็นพระอนุชาโดยกำเนิดของเจ้านายผู้เสด็จสวรรคตไปแล้ว (นันทา วรเนติวงศ์ (แปล), 2548, หน้า 83 อ้างถึงใน ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 103)

หากวิเคราะห์หลักฐานที่มีทั้งหมด อาจได้ข้อสรุปแบบกว้าง แม้ข้อเสนอชาติกำเนิดสมเด็จพระมหาจักรพรรดิอาจเป็นพระอนุชาหรือพระราชโอรสองค์โตของสมเด็จพระไชยราชาธิราช แต่ก็ยังมีคำถามต่อแนวคิดดังกล่าวได้ว่า เหตุใดจึงไม่ได้ขึ้นครองราชย์แทนสมเด็จพระยอดฟ้าซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่ในเวลาดังกล่าว ซึ่งอาจมีความเป็นไปได้หรือไม่ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิอาจเป็นเชื้อพระวงศ์ฝ่ายสุพรรณภูมิแต่มีชาติกำเนิดโดยเป็นพระโอรสในพระสนมมิใช่ พระอัครมเหสีหรือไม่ จึงทำให้อ่านาจไม่เพียงพอ หรืออาจเป็นเพราะแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์มีอำนาจภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยามากกว่าพระเจียรราชาในเวลาดังกล่าว แต่ถึงอย่างไร การขึ้นครองราชย์ของพระเจียรราชาก็ย่อมแสดงให้เห็นว่ามีความเหมาะสมทางสายเลือดที่มีเชื้อวงศ์กษัตริย์สืบทอดกันมา คือ สุพรรณภูมิ จึงเป็นที่ยอมรับในกลุ่มขุนนางอยุธยา ในช่วงเวลาดังกล่าว และอาจต้องประกอบด้วยพระชนม์มายุที่ไม่น้อยเกินไป ซึ่งจะไปสอดคล้องกับบันทึกของชาวฮอลันดา เยเรเมียส ฟานพลีต มีความว่า

“พระญาติของพระยอดเจ้าได้ขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยความยินยอมของขุนนาง ดังนั้นราชสมบัติจึงยังคงตกอยู่กับพระราชวงศ์เดิม พระองค์มีพระชนม์ 42 พรรษา ทรงพระนามพระเจียรราชา” (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 46)

ประเด็นที่ 2 ปัจจัยทางการเมืองภายในราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

จากการเสด็จขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีตัวประกอบที่สำคัญตามฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) คือ ขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ และขุนนางคนอื่น ๆ (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 70) สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้รับการทูลเชิญให้ขึ้นครองราชย์ เป็นที่น่าสังเกตว่าอาจเป็นเพราะด้วยสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นเป็นผู้คู่ควรในกลุ่มอำนาจ ก่อการปฏิวัติยึดบัลลังก์ขุนวรรวงศาธิราช สะท้อนได้จากการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงตอบแทนขุนพิเรนทรเทพและบรรดาเหล่าขุนนางที่เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยขุนพิเรนทรเทพได้รับการแต่งตั้งให้มีอิสริยยศเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ครองเมืองพระพิษณุโลก ตลอดจนพระราชทานพระธิดาให้เป็นพระอัครมเหสีของเมืองพิษณุโลก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 71) จุดนี้ชี้ให้เห็นว่า ขุนพิเรนทรเทพ ซึ่งความในกลุ่มพระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารให้ความว่ามีเชื้อสายทั้งทางฝั่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ และราชวงศ์สุโขทัย ได้รับสถานะอำนาจดำรงตำแหน่งพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งเป็นตำแหน่งของพระมหากษัตริย์ฝั่งราชวงศ์สุโขทัยที่ถูกริบไปครั้งเกิดการรวบดินแดน สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้วจึงสะท้อนว่า กรุงศรีอยุธยาในเวลานั้นมีกลุ่มอำนาจใหญ่อยู่ 2 ชั่ว คือ 1. กลุ่มอำนาจราชวงศ์สุพรรณภูมิ อยู่ในกรุงศรีอยุธยา และ 2. กลุ่มเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งครองอำนาจอยู่ทางหัวเมืองเหนือโดยมีเมืองพระพิษณุโลกเป็นจุดศูนย์กลางอำนาจ

หากพิจารณาลงไปในรายละเอียดแล้วอาจได้ข้อสังเกตที่น่าสนใจ ชั่วอำนาจจากหัวเมืองเหนือ (หมายถึงเมืองพิษณุโลกและเมืองบริวารที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย) น่าจะมีอิทธิพลหลังขับเคลื่อนทางการเมือง และกำลังคนที่สำคัญเหนือกว่าราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ครองอำนาจกรุงศรีอยุธยา ในช่วงสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หากวิเคราะห์ว่า การเข้ายึดอำนาจครั้งดังกล่าวกระทำโดยขุนนางและกำลังคนจากหัวเมืองเหนือเป็นหลัก การโค่นอำนาจศูนย์กลางย่อมต้องมีการกำจัดกลุ่มขุนนางหรือกำลังคนส่วนกลางจากการทำสงครามกันเป็นปรกติวิสัย และการได้มาซึ่งอำนาจของ สมเด็จพระ

พระมหากษัตริย์ ย่อมต้องผ่านความเห็นชอบจากกลุ่มอำนาจหัวเมืองเหนือซึ่งเป็นผู้คัดสรรผู้ปกครองที่ฝ่ายตน พึงพอใจจะให้ครองอำนาจกรุงศรีอยุธยา จึงอาจบอกได้ว่า แม้ในทางปฏิบัติ สมเด็จพระมหากษัตริย์จะได้เป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ไม่ควรมองข้ามพื้นหลังว่า ทรงได้ครองอำนาจเพราะความยินยอมจากขุนนางหัวเมืองเหนือ อาจสะท้อนว่าในทางทฤษฎีว่าขุนนางและกำลังคนหัวเมืองเหนือมีอิทธิพลและอำนาจเหนือผู้ครองกรุงศรีอยุธยาแล้ว

เห็นได้ชัดว่าการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหากษัตริย์มีนัยยะทางการเมืองแอบแฝงอยู่ เพราะถึงแม้เหตุการณ์ก่อกบฏชิงราชบัลลังก์ของขุนพิเรนทรเทพจะทำการในครั้งนั้นสำเร็จ และตัดสินใจจะมอบบัลลังก์ให้ผู้คู่ควรในอำนาจที่สุดจากการตัดสินใจของข้าอำนาจหัวเมืองเหนือ คือ สมเด็จพระมหากษัตริย์ แต่ถึงกระนั้นจุดพิจารณาสำคัญคือ กำลังคนจากหัวเมืองเหนือและอิทธิพลหัวเมืองเหนือที่มีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดทั้งในทางทฤษฎีที่ได้กล่าวไปแล้ว และทางปฏิบัติ สะท้อนได้จากสถานะของขุนพิเรนทรเทพหลังการโค่นอำนาจส่วนกลาง ได้รับการยกสถานะให้เป็น สมเด็จพระมหาธรรมราชาครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งสถานะดังกล่าวเดิมเคยเป็นของพระมหากษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรสุโขทัย

1) เหตุการณ์กบฏภายในรัชสมัย

หลังการเสด็จขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหากษัตริย์ ปมปัญหาทางการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยาก็ได้เปิดเผยผ่านความในพระราชพงศาวดารที่สะท้อนปัญหาการเมืองภายในพระนครศรีอยุธยาในช่วงดังกล่าวได้ดี คือ กบฏพระศรีศิลป์ในปี พ.ศ.2104 และกบฏสุลต่านปัตตานีในปี พ.ศ.2106 (ตามพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ)

พระศรีศิลป์นี้มีกล่าวในฉบับหลวงประเสริฐฯ แต่ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลเสริมว่า พระองค์ทรงเป็นหนึ่งในพระโอรสของแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ที่รอดจากการปราบขุนวรวงศาธิราช (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 91, ตรงใจ หุตต่างกูร, 2561, หน้า 118-119) ความน่าสนใจของเหตุการณ์คือ การที่มีปรากฏรายชื่อผู้ร่วมแผนการเป็นกลุ่มบุคคลระดับสูงในกรุงศรีอยุธยา อันประกอบไปด้วย พระสังฆราชวัดป่าแก้ว ผู้ให้ฤกษ์ในการก่อกบฏ (ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เขียนว่า พระพนรัตน์วัดป่าแก้ว) พระยาศรีราชเดโช (ตามความในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ) แต่ในฉบับพันจันทนุมาศให้ความไว้มากกว่านั้น ประกอบไปด้วย พระยาท้ายน้ำ พระยาพิชัยธรรมาธิ หมื่นภักดีศวรร และหมื่นถนายนรินทร

จะเห็นได้ว่ารายนามของผู้ร่วมแผนการล้วนเป็นขุนนางระดับสูงตลอดจนหัวหน้าคณะสงฆ์ซึ่งทำยที่สุดของเหตุการณ์แม้ว่าพระศรีศิลป์สิ้นพระชนม์ซึ่งพระหว่างการต่อสู้ และมีการสังหารผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด แต่หลังจากนั้นประหารขุนนางอีกมาก ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ความว่า “...ครั้งนั้นเมียน้อยขุนนางใจทักว่า ผัวเข้าด้วยพระศรีสิน และคอยรับพระศรีสิน ถ้ามเป็นสัตย์ให้ฆ่าเสียเป็นอันมาก...” (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 91)

หากความในพระราชพงศาวดารเป็นจริง นับได้ว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะขุนนางในกรุงศรีอยุธยาต่างให้ การสนับสนุนการกระทำของพระศรีศิลป์ ตลอดจนขุนนางระดับสูงอย่าง พระยาศรีราชเดโชที่ก่อนจะร่วมการก่อกบฏในครั้งนี้ก็ติดคุกต้องโทษถึงประหารอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่กล่าวถึงการทำความผิดก่อนหน้านี เป็นภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นภาวะการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระมหากษัตริย์ในทางหนึ่งได้ว่า สมเด็จพระมหากษัตริย์มีปัญหา ในด้านพระราชอำนาจอันเป็นที่ไม่

ยอมรับในตัวของคุณนางกรุงศรีอยุธยาหลังจากการเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2091 ด้วยปัจจัยภายในที่ไม่อาจทราบได้ว่าเบื้องหลังพลังขับเคลื่อนของความไม่ชอบธรรมนี้เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ใด แต่ก็เป็นหนึ่งในประเด็นที่ควรพิจารณาเช่นเดียวกันว่า หากทบทวนถึงที่มาเส้นทางการครองราชย์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พบว่า ทรงได้รับการหนุนหลังทางอำนาจจากกลุ่มขุนนางหัวเมืองเหนือเป็นกำลังสำคัญในการยึดครองอำนาจส่วนกลาง กรุงศรีอยุธยา หากการเกิดกบฏโดยพระศรีศิลป์ซึ่งอ้างอิงตามพระราชพงศาวดารว่าเป็นพระโอรสในแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์กับขุนวรวงศาธิราช ย่อมอาจสะท้อนได้หรือไม่ว่า กลุ่มขุนนางกับคณะสงฆ์ภายในกรุงศรีอยุธยาที่ร่วมก่อการกบฏครั้งดังกล่าว อาจเป็นกลุ่มอำนาจเดิมที่เคยหนุนหลังฝ่ายแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ และขุนวรวงศาธิราชครั้งยังครองราชย์อยู่ มองว่าการร่วมมือก่อการกบฏ คือการคืนอำนาจให้กับผู้มีสิทธิโดยชอบธรรมจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนซึ่งถูกโค่นล้มไป ซึ่งนับว่า เป็นเรื่องที่ควรพิจารณาว่ามีความเป็นไปได้หรือไม่ เพราะจะสอดคล้องกับการที่พระราชพงศาวดารกล่าวถึงการที่ขุนนาง บางคนถูกจับกุมตัวมีโทษประหารอยู่แล้วก่อนหน้า แต่ไม่มีกล่าวว่ามี ความผิดใดจึงต้องรับโทษ ก็อาจเป็นไปได้เพราะกลุ่มขุนนางดังกล่าวเคยเป็นขุนนางที่อยู่ฝ่ายแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ และขุนวรวงศาธิราช หรือไม่กลุ่มขุนนางดังกล่าวก็อาจกระทำผิดจนต้องพระราชอาญาถึงโทษประหาร จึงมองโอกาสเข้าร่วมกับพระศรีศิลป์เป็นหนทางพ้นภัยและอาจได้กลับมามีฐานะทางสังคมในอยุธยาก็เป็นได้

การเกิดเหตุกบฏอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือ กบฏสุลต่านปัตตานี เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2106 เป็นเหตุการณ์ที่มีบันทึกทั้งในพงศาวดารไทยอย่าง ฉบับหลวงประเสริฐฯ และฉบับพื้นถิ่นทนมาศ (เจิม) และบันทึกของ ฟาน ฟลิต (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 124, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 101,ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 48) กล่าวถึงความวุ่นวายหลังศึกหงสาวดีว่า ชาวปัตตานีได้ก่อกบฏบุกพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา สุดท้ายจุดร่วมของเหตุการณ์กล่าวตรงกันว่าปราบกบฏลงได้ แต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็เป็นที่น่าฉงน เพราะกบฏเป็นกลุ่มอำนาจที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มเจ้าพระยาหรือมีฐานอำนาจอยู่ในปริมณฑลที่ใกล้กรุงศรีอยุธยาเลย สิ่งที่สะท้อนได้จากความในพงศาวดารทางอ้อมอาจเป็นไปได้ว่า เกิดความอ่อนแอในการป้องกันภายในพระนครของอยุธยาและการดูแลพระราชวัง ซึ่งการทำทลายอำนาจครั้งนี้ อาจสะท้อนความอ่อนไหวภายในกรุงศรีอยุธยาที่เกิดความระส่ำระสายจากการที่กลุ่มอำนาจที่ 1 และ 2 สู้รบกัน (สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าบุเรงนอง หงสาวดี) จนเกิดช่องว่างจากความอ่อนแอข้างทำให้ กลุ่มอำนาจที่ 3 (สุลต่านจากปัตตานี) ซึ่งไม่มีอำนาจมาแต่ต้นแต่มีกำลังคนอยู่ภายในเมืองเข้ามาแทรกแซงก่อการกบฏได้ในเวลาดังกล่าวหรือไม่

ท้ายที่สุดผลของเหตุการณ์กบฏที่เกิดขึ้นในรัชสมัย อาจสะท้อนภาพรวมของการเมืองภายในอยุธยาได้ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วยังไม่มีเสถียรภาพทางอำนาจที่เข้มแข็งพอจึงต้องเผชิญปัญหาจากการถูก ทำทลายพระราชอำนาจจากทั้งภายในและภายนอก ซึ่งการทำทลายอำนาจจากภายในโดยกลุ่มชนชั้นปกครอง ขุนนาง ในกรุงศรีอยุธยาอาจมองกลับไปได้ว่า แท้ที่จริงแล้วสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ขึ้นครองราชย์เพราะอำนาจ และการหนุนหลังจากกลุ่มชนชั้นปกครองหัวเมืองเหนือเป็นหลักมิใช่กลุ่มอำนาจกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก ทำให้เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วยังมีกลุ่มขุนนางหรือผู้มีศักดิ์แต่ครั้งขุนวรวงศาธิราชและแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์พร้อมก่อการกบฏชิงพระราชอำนาจกลับคืนให้เชื้อพระวงศ์พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน และด้วยฐานอำนาจของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ไม่เข้มแข็งพอจากภายในกรุงศรีอยุธยาส่งผลต่อเสถียรภาพอำนาจทางการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยาอย่างหลีกเลี่ยง

ไม่ได้ เพราะย่อมต้องมีการเปลี่ยนถ่ายขุนนางจากการประหารชีวิตผู้คิดการกบฏอยู่ตลอด สถานะทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าวจึงย่อมไม่เป็นไปตามปรกติวิสัย และยิ่งหากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่มีฐานกำลังอำนาจใน กรุงศรีอยุธยามากพอ ย่อมส่งผลให้การก่อกบฏเกิดได้ง่ายทั้งจากในตัวกรุงศรีอยุธยาหรือนอกกรุงศรีอยุธยา เสมือนคลื่นใต้น้ำที่กัดกร่อนเสถียรภาพทางการเมืองกรุงศรีอยุธยา และพระมหากษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรให้อ่อนแอลงด้วย

2) ความพยายามสร้างสิทธิธรรมผ่านพระราชพิธีจากความในพระราชพงศาวดาร

จากความข้างต้นสะท้อนว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเผชิญกับปัญหาด้านสิทธิธรรม และการยอมรับ อันส่งผลต่อการเมืองภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาช่วงดังกล่าว สิ่งชี้วัดปัญหาที่เกิดขึ้นได้คือความในพระราชพงศาวดารทั้งฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์และฉบับพื้นจันทนุมาศ (เจิม) (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 108,110 และ 114 ; พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 74,76 และ 77) กล่าวว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงมีการกระทำพระราชพิธีปฐมกรรม มัชฌมกรรม อาจารย์ยาภิเชก และอินทราภิเชก พระราชพิธีปฐมกรรม ปัจจุบันยังไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นพระราชพิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อการใดกันแน่ แต่พระราชพิธีมัชฌมกรรม ตรงใจ หุตางกูร สันนิษฐานว่า เป็นพระราชพิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อเสริมสร้างพระเดชพระคุณ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ทรงเป็นเลิศในคชศาสตร์ (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 110) ตลอดจนพระราชพิธีที่กระทำขึ้นหลังพระราชวังกรุงศรีอยุธยาถูกไฟไหม้ คือพระราชพิธีอาจารย์ยาภิเชกและอินทราภิเชก ในส่วนของการประกอบพระราชพิธีอาจารย์ยาภิเชกไม่ทราบว่าเป็นเช่นไร แต่การประกอบพระราชพิธีอินทราภิเชก สิ่งที่ขาดไม่ได้คือต้องมีการสร้างเขาพระสุเมรุจำลอง และเขาจักรวาลอื่น ๆ ตลอดจนการแสดง “ชกนาคตีกดำบรรพ์” (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 114)

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏอาจทำให้วิเคราะห์ได้ว่า พระราชพิธีที่ทรงประกอบขึ้นเป็นพระราชพิธีที่เสริมสร้างบารมี และยกสถานะสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้มีความสูงส่งมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้การประกอบพิธีดังกล่าวก็เพื่อมอบอำนาจที่เหนือกว่าปุถุชนธรรมดาให้แก่ผู้ประกอบพระราชพิธี การกระทำดังกล่าวเป็นการความพยายามแก้ไขปัญหาในด้านอำนาจ และการยอมรับได้ในสมัยโบราณ การกระทำพระราชพิธีในช่วงหลังการขึ้นครองราชย์ อาจสะท้อนได้ว่า ระหว่างการครองราชย์พระมหากษัตริย์ต้องประสบปัญหาด้านการปกครองหรือควบคุมกำลังคนของตนเองอันเป็นผลจากอำนาจที่ไม่เพียงพอ ไม่สามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองได้ การประกอบพระราชพิธีที่กล่าวมาจึงมองได้ว่าเป็นความพยายามแก้ไข และสร้างอำนาจให้เป็นที่ ประจักษ์แก่สายตาชนชั้นปกครองและผู้คนในพระนครศรีอยุธยาให้ยอมรับอำนาจสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมากยิ่งขึ้น จุดสังเกตที่น่าสนใจอีกข้อหนึ่งคือพระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับได้มีการเขียนเนื้อหาในส่วนที่เป็นความสามารถและบารมีในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์เป็นเรื่องของพระราชพิธี และการจับช้าง ได้ช้างเผือกมาครอบครอง ซึ่งการจับช้างที่ปรากฏความในพระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับนับได้ว่าพบบ่อยครั้ง และมากกว่าสมัยก่อนหน้าของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์อื่น ดังนั้น เป็นไปได้หรือไม่ว่า การจับช้างที่มากขึ้นในสมัยดังกล่าวอาจเป็นการจับช้างเพื่อการค้าขาย ซึ่งงาช้าง และช้างเป็นสินค้าส่งออกสำคัญอย่างหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เช่นเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่งการบันทึกพระราชพงศาวดารเรื่องการได้ช้างเผือกมาไว้ในครอบครองอาจเป็นการบันทึกเพื่อแสดงหรือสะท้อนพระบารมีสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้สอดคล้องกับการประกอบพระราชพิธีมัชฌมกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่แสดงความเป็น

เลิศด้านคชศาสตร์ให้แก่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทั้งยังอาจเป็นการบันทึกเรื่องความพยายามแสดง สิทธิธรรม และความชอบธรรมของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ผ่านการทำพระราชพิธี และการมีช้างใน ครอบครองมากมายอันสะท้อนถึงคติความเป็นพระจักรพรรดิราช อันต้องมีบุญบารมี หนึ่งในสิ่งที่ต้องมีไว้ ในครอบครองคือ ช้างแก้ว จากความในบันทึก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิในพระราชพงศาวดารถือว่าได้ กระทำทั้งสองประการครบถ้วน

3) ปัญหาระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระมหาธรรมราชาธิราช

ความในพระราชพงศาวดารที่น่าสนใจของฝั่งไทย และบันทึกเยเรเมียส ฟาน ฟลิต มีเหตุการณ์ หนึ่งคือ ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางชั้นสูงใน กรุงศรีอยุธยา กับหัวเมืองฝ่ายเหนือของพระมหาธรรมราชาธิราช (ขุนพิเรนทรเทพในอดีต) เจ้าเมือง พิษณุโลก และผู้มีอำนาจคุม หัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา (คำว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือในที่นี้ หมายถึง เมืองพิษณุโลกหรือบ้านเมืองในบริเวณที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัยเดิมมาก่อน) ปมปัญหา ดังกล่าวนับว่าน่าสนใจ ประกอบกับความในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และบันทึกของ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต กล่าวถึงปัญหาดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อม

พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) สะท้อนถึงนัยยะความขัดแย้งของทั้งสองพระองค์เกิดจาก สงครามระหว่างหงสาวดี และกรุงศรีอยุธยาในศึกครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียช้างเผือก พระเจ้าหงสาวดีได้เมือง เหนือแต่โดยง่าย รวมทั้งได้กองทัพพระมหาธรรมราชาลงมาร่วมตีกรุงศรีอยุธยา (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 95-97) แม้ว่าความในพงศาวดารกลุ่มความพิสดารจะไม่กล่าวถึงปัญหาชัดเจน แต่บันทึกของ ฟาน ฟลิต กล่าวถึงปัญหาศึกครั้งนี้ว่า พระมหาธรรมราชาทรงได้ทำร้ายพระมหะเสีซึ่งเป็นพระธิดา ในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ดังความในบันทึกว่า

“...ให้นำลงไปถวายหนังสือร้องฟ้องเข้าไปว่า พระสวามีได้กระทำแก่พระนาง เลวร้ายเพียงใด ด้วยเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงพิโรธขัดเคืองพระราชบุตรเขยออกญา พิษณุโลก ตรัสให้ทหารถืออาวุธขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกเพื่อประหารออกญาดังกล่าว เสีย...” (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 47)

หลังเหตุการณ์ดังกล่าวพระมหาธรรมราชาหนีไปหงสาวดี และทูลรบเร้าให้พระเจ้าหงสาวดีเปิดศึก กับอยุธยา โดยใช้เหตุผลการขอช้างจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งข้อมูลชุดนี้สอดคล้องกับพงศาวดารฉบับ กลุ่มความพิสดารของไทยอย่างฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีช้างเผือกใน ครอบครอง 7 เชือก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 99) หลังเสร็จสิ้นศึกครั้งดังกล่าว พงศาวดารฉบับ กลุ่มความพิสดารให้ความว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเวนราชสมบัติให้พระราชโอรส คือ สมเด็จพระ หินทราชาธิราช ช่วงดังกล่าวอยุธยาไม่ลงรอยกับหัวเมืองเหนือของพระมหาธรรมราชา ร่องรอยความใน พงศาวดารที่กล่าวถึงสมเด็จพระมหินทราชาธิราช และขุนนางระดับสูงแต่งอุบายคิดตีเมืองพิษณุโลกร่วมกับ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านช้าง แต่ไม่สำเร็จ ประกอบกับการที่พระมหาธรรมราชาทรงมี พระราชอำนาจเหนือกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 105) เอกสารฝั่งไทย ได้มีการกล่าวถึงการที่พระมหาธรรมราชา แจ้งข่าวกับพระเจ้ากรุงหงสาวดีเรื่องอยุธยาจะส่ง

พระเทพกษัตริย์ไปเป็นพระมเหสีแก่พระเจ้าไชยเชษฐา จึงนำไปสู่เหตุการณ์ชิงตัวโดยกำลังคนของ พระเจ้ากรุงหงสาวดี (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 104) อีกทั้งเอกสารฝั่งไทย และพม่าอย่าง มหาสาราชวงศ์ พงศาวดารพม่ายังกล่าวถึงการที่สมเด็จพระมหินทราธิราชยกทัพขึ้นไปพิชณโลก แล้วให้มีการกวาดต้อนครอบครัวพระมหาดัชมหาราชในขณะที่ยังครองอยู่ในช่วงเดินทางไปหงสาวดี (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 112, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 180) ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวควร พิจารณาว่า ปัญหาความขัดแย้ง เกิดขึ้นก่อน พ.ศ.2106 และอาจก่อน พ.ศ.2103 ที่มีการเจริญสัมพันธไมตรีกันระหว่างสองอาณาจักรคือ อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา กับ กรุงศรีสัตนาคนหุต ของพระไชยเชษฐาธิราช ซึ่งได้มีการทำหลักฐานคือจารึกพระธาตุศรีสองรักเป็นประจักษ์พยาน (โปรดดู ศานติ ภักดีคำ, 2561, หน้า 327-336) ใจความของศิลาจารึกหลักดังกล่าว กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ กรุงอโยธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุต ได้สาบานร่วมกันว่าจะเป็นมิตรและไม่ก้าวล่วงเขตแดนของกันและกัน ในปี พ.ศ.2103 ตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิครองกรุงศรีอยุธยา

หากพิจารณาแล้วอาจมองได้ว่า ปมปัญหาที่พระราชพงศาวดารฝ่ายไทยไม่กล่าวถึงต้นตออย่างการมี ปัญหาที่พระบิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อาจเกิดขึ้นก่อน พ.ศ.2103 เพราะเหตุการณ์ เจริญสัมพันธไมตรีในครั้งนี้เป็นการร่วมมือป้องกันศึก เป็นเสมือนสนธิสัญญาว่าจะช่วยกันหากเกิดศึกขึ้น ซึ่งจะเป็นไปได้หรือไม่ว่า หัวเมืองเหนือในช่วงก่อนเวลาดังกล่าว เอาใจออกห่างกรุงศรีอยุธยาแล้ว หรือพระมหาดัชมหาราชจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้ต้องมีการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูต กับอาณาจักรล้านช้างเพื่อเชื่อมอำนาจ สร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้กรุงศรีอยุธยา และสนับสนุนกำลัง ในการป้องกันอาณาจักร

ปัญหาระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และพระมหาดัชมหาราช อาจเกิดขึ้นก่อน พ.ศ.2103 ดังเหตุผลที่ได้ให้ไว้ในข้างต้น จากหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมา สะท้อนถึงปัญหาระหว่างสมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ และสมเด็จพระมหาดัชมหาราชผู้มีศักดิ์เป็นราชบุตรเขย อย่างไรก็ตาม ปัญหาดังกล่าว แม้ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะทรงพยายามแก้ไขสถานการณ์ด้วยการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับ กรุงศรีสัตนาคนหุตของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช แต่ปัญหาที่ยังมีก็คือ แรงสนับสนุนในอำนาจของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่หายไปจากการมีปัญหากับผู้ปกครอง หัวเมืองเหนือ (กลุ่มหัวเมืองเหนือ พิชณโลก ซึ่งเดิมเคยเป็นผู้ก่อการให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ครองราชย์มาก่อน) ประกอบกับ เรื่องกำลังคนที่ต้องพิจารณาด้วยว่า กำลังคนจากหัวเมืองเหนือมีความพร้อมในการช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยา มากกว่า ทั้งตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ยังเป็นเหมือนกำแพงรอบนอกทางทิศเหนือให้กรุงศรีอยุธยา การเสียกำแพงชั้นนี้ให้กับหงสาวดี จึงไม่ใช่เพียงแค่การเสียเกราะป้องกัน แต่ยังเสียทั้งกำลังคนเดิมที่ ช่วยเหลืออาณาจักรได้ทันทั่วทั้งที่ ทั้งยังมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แนบแน่นมาแต่ต้นราชวงศ์สุพรรณภูมิ ได้ครองอำนาจกรุงศรีอยุธยา (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1) แม้ว่าจะทรงพยายามแก้ไขวิกฤตทาง การเมืองครั้งนี้ด้วยการเจริญสัมพันธกับกรุงศรีสัตนาคนหุต แต่การเสียผู้ปกครองหัวเมืองเหนือไปให้กับ หงสาวดี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาจึงเสียเปรียบในแง่ภูมิรัฐศาสตร์ทาง ทิศเหนือของอาณาจักร ย่อมส่งผลต่อสถานการณ์ทางการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยา เพราะต้องเผชิญ ปัญหาการคุกคามจากอาณาจักรหงสาวดีได้ง่ายและอันตรายขึ้น ย่อมบั่นทอนความมั่นคงใน พระราชอำนาจ เสถียรภาพทางการเมืองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิอย่าง หลีกเลียงไม่ได้

ประเด็นที่ 3 ศึกษาสงคราญกับบ้านเมืองภายนอก

1) สงคราญกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดีสมัยพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้

พงศาวดารฝ่ายไทย กล่าวถึงสงคราญกับบ้านเมืองภายนอกครั้งแรกรู้คือ สงคราญกับกรุงหงสาวดี พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ปี พ.ศ.2091 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 104) เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดหลังการขึ้นครองราชย์เพียงแค่ 7 เดือน สงคราญครั้งนี้เอกสารฝ่ายไทยกับพม่าให้รายละเอียดไว้สอดคล้องกันหลายจุด ผู้ที่ยกทัพมาในครั้งนี้คือพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ (มหาราชวงษ์พงศาวดารพม่าเรียกตะบิงสอยตี้) (นายต่อ(แปล), 2562) เหตุการณ์ ครั้งดังกล่าว เอกสารทั้งสองฝ่ายมีจุดร่วมที่ตรงกันคือ กองทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยาออกไปรบ และแพ้พม่ามาตลอด จนถอยไปป้องกันพระนครในกำแพงเมือง เนื้อความที่กล่าวถึงสงคราญในครั้งนั้น (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 104-106) (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 72-89) (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 117-135) สามารถเข้าใจได้ว่า ผลลัพธ์ศึกครั้งนี้มีจุดร่วมของเหตุการณ์คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงยอมส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ส่งช้างเป็นเครื่องบรรณาการไถ่ตัวเชื้อพระวงศ์ และขุนนางกลับมา แต่มหาราชวงษ์ได้ให้ความเพิ่มเติมที่สะท้อนการเสียผลประโยชน์ของอยุธยาว่า กรุงศรีอยุธยาต้องส่งบรรณาการเป็นช้างให้หงสาวดีทุกปี เงิน 300 และภาษีที่ได้จากเมืองตะนาวศรี ให้แก่พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 132) สะท้อนได้ว่า อยุธยาอยู่ในสถานะรัฐบรรณาการหงสาวดี (เมืองขึ้น) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2091 ตามเอกสารฉบับหลวงประเสริฐฯ

2) สงคราญกรุงศรีอยุธยากับละแวก (เขมร)

กรุงศรีอยุธยามีการทำสงคราญกับละแวก (เขมร) ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ปรากฏความในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ความว่าเกิดใน พ.ศ. 2099 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 113) พงศาวดารฉบับดังกล่าวไม่ได้กล่าวถึงที่มาที่ไปของการเกิดศึกสงคราญในครั้งดังกล่าว แต่ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้เหตุก่อนเกิดศึกสงคราญว่า เป็นการล้างแค้นพระยาละแวกที่เคยยกทัพมาปล้นคนที่เมืองปราจีนบุรี (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 74) ศึกครั้งนี้ พระยาละแวกยอมอ่อนน้อม ออกถวายบรรณาการ และมอบนักพระสุโท นักพระสุทันให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ นำไปเลี้ยง หลังจากนั้นทรงได้มีการให้นักพระสุทันไปครองสวรรคโลก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 75,76) หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว พงศาวดารได้กล่าวต่อไปอีกว่าฝั่งกรุงละแวก (พระราชบิดาของนักพระสุโท,สุทัน) เกิดศึกกับญวน (นักพระสัตถา) (ตามความฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)) ละแวกเสียแก่ญวน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงส่งกองทัพอยุธยาไปชิงเอาเมืองละแวกคืนโดยมอบหน้าที่ให้แก่ขุนนาง และพระยาสวรรคโลก ผลลัพธ์ของสงคราญคือ กองทัพกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ศึก เสียช้างม้าไพร่พลมาก และเสียพระองค์สวรรคโลก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 76-77)

หากพิจารณาจากความทั้งสองฉบับของเอกสารฝ่ายไทยจะพบจุดร่วม และจุดแตกต่างว่า พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ไม่ได้บันทึกเหตุการณ์ก่อนเกิดศึก แต่ความฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เก็บความก่อนเกิดศึกกับละแวกไว้ โดยพระองค์สวรรคโลก (หลวงประเสริฐฯ เรียกพญาองค์สวรรคโลก) มีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ละแวกจริง หากสังเกตการออกนามดังกล่าว เหตุการณ์นี้อาจสะท้อนได้ว่า อยุธยาสูญเสียอำนาจที่เหนือกว่าในดินแดนละแวกไปในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้หรือไม่ หากเป็นเช่นนั้นก็อาจมองต่อไปได้ว่ากรุงศรีอยุธยาสูญเสีย

อำนาจในการครอบครองบ้านเมืองรอบข้าง แม้ว่าจะเป็นปรกติวิสัยของรัฐโบราณที่ไม่ได้มีเส้นแบ่งเขตแดนที่ชัดเจน และสามารถยึดถือได้ตลอดเวลา แต่การสูญเสียดินแดนในปกครองย่อมส่งผลต่อการเมืองภายในอยุธยา เพราะการเสียดินแดนสะท้อนว่าผู้ปกครองไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองให้อยู่ในภาวะมั่นคง เป็นที่ย่าเกรงแก่บ้านเมืองที่อยู่ใต้ปกครองหรือข้างเคียงได้ ทั้งเมื่อเกิดการแข็งข้อหรือการรุกรานจากบ้านเมืองรอบข้าง กรุงศรีอยุธยาต้องใช้งำลังคนในการทำสงครามปราบปราม เป็นการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์อันเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การเมือง และการสงคราม

3) สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหงสาวดีสมัยพระเจ้าบุเรงนอง

เหตุแห่งสงครามเอกสารฝ่ายไทยและพม่า รวมถึงบันทึกของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต บันทึกไว้ตรงกันว่า เกิดจากการที่พระเจ้าหงสาวดีทรงขอช้างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่พระองค์ไม่ทรงมอบให้ ทำให้เกิดศึกในครั้งนี้ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 141-143, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 92-94, ศุภวณิช เกษมศรี, 2563, หน้า 47) ทำให้พระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา เอกสารทั้งสองฝ่ายให้ความไว้ตรงกันว่า กองทัพหงสาวดียกมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา ก่อน (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 122, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 95-96, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 147) มหาราชวงษ์ พงศาวดารพม่า กล่าวถึงการร่วมเดินทัพไปตีกรุงศรีอยุธยาด้วยของพระมหาธรรมราชา โดยบันทึกไว้ว่าส่งทูตไปเจรจาความเมืองกับพระมหาจักรพรรดิ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 150-151) สะท้อนให้เห็นว่า ช่วงเวลานั้นหัวเมืองฝ่ายเหนือที่อยู่ในการควบคุมของตัวพระมหาธรรมราชานั้นได้เป็นเมืองขึ้นของหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนองหมดแล้ว จุดร่วมที่เอกสารไทย และพม่ากล่าวตรงกันคือ ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาออกรบนอกพระนครมักพ่ายแพ้ต่อกองทัพหงสาวดี ท้ายที่สุดต้องยอมเจรจาหย่าศึกกับหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนอง และสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงยอมส่งช้างเผือกให้ (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 123, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 101, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 155) โดยให้ฝ่ายอยุธยาถือน้ำพระพิพัฒน์สังจา (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 156) ความน่าสนใจของเอกสารไทย และเอกสารฝ่ายพม่า ได้ให้ข้อมูลสอดคล้องกันคือ สมเด็จพระมหินทราธิราช ได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์หลังเหตุการณ์ดังกล่าว (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 156, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 105) สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้มอบราชสมบัติให้สมเด็จพระมหินทราธิราชผู้เป็นราชบุตร แต่เอกสารฝ่ายพม่าว่าพระเจ้าบุเรงนองตรัสให้พระมหินทร์ขึ้นครองราชย์ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 156) ความสอดคล้องพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และมหาราชวงษ์ พงศาวดารพม่าอีกจุดหนึ่งคือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิออกบวชหลังจบศึกครั้งดังกล่าว แต่ก็เป็นจุดที่น่าพิจารณาว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ไม่น่าที่จะสิ้นสถานะความเป็นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา เพราะเอกสารทั้งสอง มีจุดร่วมเดียวกันว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิยังคงมีสถานะเป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาอยู่ ท้ายที่สุดความในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ยังพบว่ามี การเชิญสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ทรงลาผนวช (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 110) กลับมาครองราชย์อีกครั้ง โดยมีมหาราชวงษ์ พงศาวดารพม่า ได้มีการกล่าวถึงการออกบวชของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่าได้ทุลาผนวชต่อพระเจ้าหงสาวดี (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 178-179) (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 108) ความน่าสนใจของเอกสารฝ่ายพม่า คือการให้ข้อมูลว่า การออกบวชของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นการบวชโดยมีนัยยะทางการเมืองซึ่งคิดจะร่วมมือกับล้านช้าง (มหาราชวงษ์เรียกเชียงเลียง)

เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นชนวนเหตุให้เกิดศึกกรุงศรีอยุธยากับหงสาวดีขึ้นมาอีกครั้ง จุดร่วมของเหตุการณ์ในเอกสารฝ่ายไทย และพม่ากล่าวตรงกัน (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 112, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 180) ก่อนที่ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ตลอดจนฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ความว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรง พระประจวบและเสด็จสวรรคต (หลวงประเสริฐฯ ให้ พ.ศ.2111) (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 129, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 116)

จากเหตุการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมาสะท้อนได้ถึงเหตุการณ์ทางการเมืองที่ไม่ปรกติวิสัยในอยุธยาช่วงสมัยดังกล่าว โดยเฉพาะชนวนเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ การที่กรุงศรีอยุธยาเสียพระมหาธรรมราชา และหัวเมืองเหนือไปให้กับหงสาวดี ทั้งยังอาจตีความได้อีกว่า พระเจ้าบุเรงนองย่อมรู้เหตุการณ์ความไม่สงบและความบอบช้ำที่เกิดภายในราชสำนัก กรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจากการได้พระมหาธรรมราชาเข้าร่วมด้วย ยิ่งเป็นปัจจัยกระตุ้นความเคลื่อนไหวจากข้าอำนาจภายนอกอย่างหงสาวดีให้สามารถโจมตีกรุงศรีอยุธยาได้ง่ายขึ้น และย่อมทำให้เสถียรภาพทางการเมืองภายในอยุธยายิ่งถูกซ้ำเติมความระส่ำระสายจากภาวะการถูกทำลาย และความสามารถในการบริหารบ้านเมืองของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิในภาวะสงคราม เมื่อพ่ายแพ้สงคราม ประกอบกับพื้นที่ไม่สามารถควบคุมบ้านเมืองได้ปกครองได้ ยิ่งส่งผลต่ออำนาจของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โดยการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงกระทำกิจกรรมได้อันเป็น ความพยายามสร้างความร่วมมือกับล้านช้าง (กรุงศรีสัตนาคานหุต) อาจเป็นความพยายามสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้กรุงศรีอยุธยาคานอำนาจหงสาวดี แต่การกระทำดังกล่าวกลับเป็นการทำให้หงสาวดีรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัย หากปล่อยให้กรุงศรีอยุธยามีเสถียรภาพทางการเมืองมากขึ้น นำมาซึ่งเหตุแห่งการทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2111 ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรง พระประจวบและสวรรคตระหว่างสงคราม

ประเด็นที่ 4 หลักฐานการส่งบรรณาการไปยังประเทศจีนในหมิงสี่ลู่

มีการกล่าวถึงการส่งบรรณาการของกษัตริย์สยาม (สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ) ไปจีน เพียงแค่ 3 ครั้งตลอด สมัยของพระองค์ หากยึดศักราชตามฉบับหลวงประเสริฐฯ คือ พ.ศ. 2091 – 2111 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 103-129) การส่งบรรณาการทั้ง 3 ครั้งนั้น ประกอบไปด้วยการส่งเครื่องบรรณาการไปยังจีน พ.ศ. 2097, 2101 และ 2102 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 199-200) หลังจากนั้นจะไม่พบการส่งเครื่องราชบรรณาการอีกเลยจนกระทั่ง พ.ศ. 2116 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 201)

จุดที่น่าสนใจดังกล่าว อาจสะท้อนปัญหาภายในของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพราะบันทึกดังกล่าว กล่าวถึงการส่งทูตไปจีนที่ทิ้งระยะเวลาห่างตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พบว่า พระเจ้ากรุงสยามได้แต่งตั้งทูตส่งบรรณาการไปยังประเทศจีน ใน พ.ศ. 2070, 2073 และ 2079 ก่อนจะขาดหายไป มาปรากฏอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 198-199) โดยหากนำศักราชดังกล่าว ไปเทียบเคียงกับเอกสารอย่างพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ พบว่าตรงกับสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาอยู่ในช่วง พ.ศ. 2077 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 90) ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวพบว่าความที่มีปรากฏในส่วนพระราชพงศาวดารหลังจากนั้นจะกล่าวถึงสงคราม และความวุ่นวายภายในอย่างต่อเนื่องมาจนถึงสมัย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึงอาจสะท้อนได้ว่าอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่

สมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชมีปัญหาภายในราชสำนักหรือราชอาณาจักรให้ต้องระส่ำระสาย จนอาจไม่มีเวลาในการแต่งราชทูตไปส่งบรรณาการให้จีน

หากพิจารณาต่อว่า ความที่ปรากฏในหนังสืออันทันตรงกับช่วงเวลาในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิตามศักราชที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ อาจสะท้อนหรือไม่ว่ากรุงศรีอยุธยาสมัย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิครั้งที่ได้มีการแต่งทูตไปส่งเครื่องราชบรรณาการถวายแก่จักรพรรดิจีนทั้ง 3 ครั้งนั้น โดยการ ส่งครั้งสุดท้ายคือในปี พ.ศ.2102 อาจเป็นช่วงที่กรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ถูกควบคุมทางการเมืองจากหงสาวดี หากอ้างอิงตามเอกสารฝ่ายพม่าที่กล่าวว่าอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นหงสาวดีตั้งแต่ครั้งพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ หรืออาจเป็นช่วงเวลากรุงศรีอยุธยาสโอกาสแยกตัวจากหงสาวดีอีกครั้ง ก็มีความเป็นไปได้ และสอดคล้องกับการเกิดสงครามกับหงสาวดีอีกครั้งในปี พ.ศ.2106 ซึ่งสงครามดังกล่าวพระเจ้าบุเรงนองก็ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาเพื่อกลับมาควบคุมอยุธยาให้อยู่ใต้ปกครองอีกครั้งหนึ่ง หลังจากช่วงเวลาดังกล่าวที่ไม่มีการส่งบรรณาการไปยังจีนอีกตลอดรัชสมัย อาจเป็นเพราะกรุงศรีอยุธยาอยู่ในสถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่สามารถควบคุมได้ การมีสงครามกับหงสาวดี และมีปัญหาความขัดแย้งกับพระมหากษัตริย์ราชเจ้าหัวเมืองฝ่ายเหนือในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องทรงจัดการปัญหาทางการเมืองภายใน และพยายามสร้างสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรข้างเคียงอย่างกรุงศรีสัตนาคณหุต การดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจกับจีนผ่านราชสำนักจึงอยู่ในสภาวะยากลำบากจากปัจจัยกดดันภายนอก และภายในตลอดช่วงที่เหลือของสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

บทสรุป

จากเอกสารทั้งหมดที่มีการนำมาศึกษา ให้ภาพของบริบทการเมืองที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิค่อนข้างชัดเจน โดยอธิบายออกได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ที่มาของการขึ้นครองบัลลังก์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เริ่มจากการอาศัยหัวอำนาจจากหัวเมืองฝ่ายเหนือของขุนพิเรนทรเทพในการโค่นล้มขุนวรจรงค์ศาธิราช ซึ่งแม้ว่าจะทำการสำเร็จแต่เหตุการณ์หลังการขึ้นครองราชสมบัติกลับไม่มีเสถียรภาพ เกิดการกบฏขึ้นภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยดังกล่าว อันมาจากการไม่ยอมรับในพระราชอำนาจของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและอาจรวมถึงความไม่พอใจที่เกิดจากการขึ้นมามีอำนาจของกลุ่มอำนาจหัวเมืองเหนือที่มีอิทธิพลต่อกรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้ต้องมีการปราบปราม และสำเร็จโทษเป็นจำนวนมาก รวมไปถึงการประกอบพิธีเพื่อเสริมสร้างพระบารมีสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ยิ่งต่อกย้ำความไม่เป็นที่ยอมรับในพระราชอำนาจอย่างชัดเจน

ประการที่ 2 จากปัญหาประการแรก สร้างความสั่นคลอนเสถียรภาพทางการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องตลอดมา ส่งผลมาสู่การต้องเจอสงครามจากบ้านเมืองรอบข้างโดยเฉพาะจากทางหงสาวดีโจมตีกรุงศรีอยุธยาในช่วงสภาวะที่บ้านเมืองกำลังขาดเสถียรภาพ และมีความเปลี่ยนแปลงภายในเชิงโครงสร้างขุนนางมาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงทรัพยากรกำลังคนที่จะอาจได้รับผลกระทบดังกล่าวด้วย จึงมีความเป็นไปได้ว่าจะส่งผลกระทบต่อระบบการป้องกันเมืองของกรุงศรีอยุธยา ทำให้ไม่สามารถป้องกันศึกสงครามที่มาประชิดพระนครได้ และต้องตกเป็นเมืองขึ้นหงสาวดี ซึ่งระบบป้องกันเมืองของกรุงศรีอยุธยาที่เสื่อมถอยนี้ ปรากฏชัดเจนเมื่อปี พ.ศ. 2106 สุลต่านปัตตานีบุกยึดพระราชวังหลวงได้อย่างง่ายดายหลัง

อยุธยาพ่ายแพ้ต่อหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนอง การพ่ายแพ้ต่อละแวก รวมไปถึงการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงมีปัญหาเกี่ยวกับสมเด็จพระมหาธรรมราชา ทำให้ระบบป้องกันเมืองของอยุธยาในการรับศึกหงสาวดียิ่งอ่อนแอลงเนื่องจากขาดกำลังสนับสนุนจากหัวเมืองเหนือ ทั้งยังเป็นกำลังหลักที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเคยใช้ในการชิงราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา ความเสียหายจากการขัดแย้งกับสมเด็จพระมหาธรรมราชา จึงเป็นปัญหาใหญ่ส่งผลกระทบต่อกรุงศรีอยุธยาทั้งในแง่ทรัพยากรและเสถียรภาพการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประการที่ 3 สืบเนื่องจากการมีปัญหภายในกับสมเด็จพระมหาธรรมราชา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพยายามแก้ไขสถานการณ์เพื่อสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยามากขึ้นด้วยการเจริญสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรล้านช้างสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช เพื่อร่วมมือกันต้านสงครามหงสาวดี แต่การกระทำดังกล่าวเป็นที่รับรู้ของฝ่ายหงสาวดีดังปรากฏในเอกสารฝ่ายพม่า หงสาวดีมองการกระทำดังกล่าวเป็นภัยต่ออำนาจทางการเมืองของหงสาวดีเองเช่นกันจากการกระทำของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และสมเด็จพระมหินทราธิราช จึงมีการทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งใน พ.ศ.2111 ก่อนที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจะสวรรคตระหว่างสงคราม

จากปัญหาทั้ง 3 ประการที่เกิดขึ้น สะท้อนให้เห็นว่า เสถียรภาพทางการเมือง และอำนาจของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาช่วงรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ได้เข้มแข็งอีกต่อไป โดยปัจจัยภายในส่งผลกระทบต่อปัจจัยภายนอก คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงไม่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มขุนนางภายในอยุธยาอย่างต่อเนื่อง แม้จะพยายามเสริมสร้างบารมีด้วยการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เพื่อแสดงความเป็นจักรพรรดิราช หรือการใช้วิธีปราบปรามก็ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาในเรื่องสิทธิธรรมและบารมีได้ จึงส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองภายใน ทั้งยังมีปัญหากับราชบุตรเขย จึงส่งผลกระทบต่อปัจจัยภายนอกคือการรุกรานจากบ้านเมืองข้างเคียง การขาดกำลังสนับสนุนหลักที่เคยหนุนหลังครั้งขึ้นครองอำนาจโดยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเองก็ยังคงมีปัญหากับการจัดการกำลังคนภายในอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา อาจสะท้อนได้จากบันทึกหมิงสีลู่ พบว่าอยุธยามีการส่ง เครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนขาดตอนไปหลายปีเพราะอาจเกิดปัญหาภายใน หรือการตกอยู่ใต้อิทธิพลหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนองที่มีเหนือกว่ากรุงศรีอยุธยาในช่วงดังกล่าว

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). พระนคร: คลังวิทยา.
- ตรงใจ หุตางกูร. (2561). การปรับแก้ศักราช และ การอธิบายความพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- นันทา วรเนติวงศ์ (แปล). (2548). การท่องเที่ยว การเดินทาง และการผจญภัยของ เฟอร์ดินันด์ เมนเดส ปินโต. ใน พรพรรณ ทองตัน และ ชรินทร์ สิงห์เดชากุล, บรรณาธิการ. **รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของ เมนเดส ปินโต**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, หน้า 57-103.

- นายต่อ (แปล). (2562). **มหाराชวงศ์ พงศาวดารพม่า**. กรุงเทพฯ: บริษัท ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.
- พันจันทนумаต (เจิม). (2559). **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา**. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2559). **หมิงลือลู่-ชิงลือลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ตอนว่าด้วยสยาม และ หนังสือระยะทางราชทูตไปกรุงปักกิ่ง ประเทศจีน ตั้งแต่ ณ เดือน 8 ปีกุญตรีศกและปีชวดจัตวาศก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระอินทรมนตรีแย้ม ได้เรียบเรียงไว้ในรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ วันที่ 2 เมษายน 2558.
- ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์ (แปล). (2559). **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต**. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- _____. (2563). **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- ศานติ ภัคดีคำ และนวรรตน์ ภัคดีคำ. (2561). **ประวัติศาสตร์อยุธยาจารึก จารึกสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

ปัจจัยการใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำ อภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 6 – ครั้งที่ 7

Factors Influenced the Use of Chao Phraya River in front of Wat-Prod-Sat as Holy Water in the Coronation of King Rama VI - King Rama VII

วสวัตดี เนตรประหารส / Wasawat Netprahas

นักศึกษาปริญญาตรี สาขาพัฒนาสังคมเมือง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
Undergraduate Student of the Urban Development Program,
Faculty of the Humanities and Social Science, Phranakhon Rajabhat University

วันที่รับบทความ 24 มกราคม 2565 / แก้ไขบทความ 29 กรกฎาคม 2565 / ตอรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยการใช้น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. 2454 และพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468 โดยเป็นการศึกษาด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำอภิเชกมี 3 ปัจจัยสำคัญประกอบด้วย 1) ความเชื่อด้านตำนานที่กล่าวถึงน้ำมนต์ปราบช้างกระดุกผี และน้ำที่ใช้ประพรมเหล่าสัตว์ต่าง ๆ อันเป็นที่มาของชื่อวัด 2) ความนับถือของประชาชนซึ่งมีความเชื่อว่าน้ำพระพุทธมนต์หน้าพระอุโบสถสามารถรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ รวมทั้งความนับถือพระประธานในพระอุโบสถ 3) เรื่องของมงคลนาม ซึ่งนามของวัดเป็นมงคลเปรียบเสมือนองค์พระมหากษัตริย์ที่ปกครองดูแลอาณาประชาราษฎร์ในแผ่นดิน ซึ่งทั้ง 3 ปัจจัยนี้ส่งผลให้ข้าราชการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในอดีตมีการตัดสินใจใช้น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์ เป็นน้ำอภิเชกประจําฉนวนชลอยุธยา อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเรื่องราวของแหล่งน้ำอภิเชกวัดโปรดสัตว์ เริ่มเลือนหายไปจากความทรงจำของชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียง แต่ความนับถือ ที่มีต่อน้ำพระพุทธมนต์ของวัดยังคงผูกพันกับชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : น้ำอภิเชก แม่น้ำเจ้าพระยา วัดโปรดสัตว์ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

Abstract

This article aims to study factors in the use of Chao Phraya River in front of Wat-Prod-Sat as holy water in the second coronation of King Rama VI in 1911 and the coronation of King Rama VII in 1925 by applying historical research method. The study reveals that there are three major factors that influence the selection of Chao Phraya River in front of

Wat-Prod-Sat as holy water consisting of 1) Belief in myths which mentioned about the blessed water that used against magical elephant, created from cremated remains, and the story of the temple name origin which refers to blessed water sprinkle on animals to show clemency 2) Public respect for illness recovery of blessed water in front ordination hall along with the respect for the main Buddha image in the hall 3) Propitious name which the temple name is auspicious as the monarch reign over and taking care of people in the land. These three factors had caused provincial officials in Phra Nakhon Si Ayutthaya in the past to choose Chao Phraya River in front of Wat-Prod-Sat as holy water of the County of Ayutthaya. However, today's story of holy water source at Wat-Prod-Sat has faded away from memories of local and nearby people but the respect for blessed water of the temple still has an affinity with the people of Ayutthaya ever since.

Keywords: Holy Water, Chao Phraya River, Wat-Prod-Sat, Coronation

บทนำ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นราชประเพณีโบราณที่แสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ โดยสมบูรณฺ์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจทางการปกครอง ตามตำราปัญหาราชาภิเษกของอินเดียคำว่า “อภิเษก” คือการรดน้ำ พระราชพิธีนี้จึงมีหัวใจหลักสำคัญคือ การถวายน้ำเป็นสื่อกลางแสดงถึงสัญญาของการเปลี่ยนพระราชสถานะ ความสำคัญของน้ำอภิเษก คือ น้ำที่ใช้ถวายเป็นการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งแฝงด้วยกุศโลบายสำคัญ ในเรื่องของการถวายแผ่นดินต่อองค์พระมหากษัตริย์ การขออำนาจพระบารมี ปกแผ่คุ้มเกล้าคุ้มกระหม่อมอาณาประชาราษฎร์ในแผ่นดินเป็นสิ่งที่แสดงถึงสภาวะของการยอมรับในพระราชอำนาจอย่างสมบูรณฺ์ (สุทธิตศกดิ์ ปาลโพธิ์, 2562, หน้า 81) ราชประเพณีการใช้น้ำอภิเษกจากหัวเมืองจังหวัดต่าง ๆ ในราชอาณาจักรเป็นราชประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและยังปฏิบัติสืบทอดกันต่อมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2468) มณฑลอยุธยา หรือชื่อเดิมที่เรียกกันว่า มณฑลกรุงเก่า เป็นมณฑลที่ก่อตั้งขึ้นโดยใช้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นที่ทำการมณฑลแสดงถึงความสำคัญในฐานะของความเป็นอดีตราชธานีของราชอาณาจักรวัดโปรดสัตว์เป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลชนอนหลวง อำเภอบางปะอิน เป็นสถานที่สำคัญ แห่งหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากปรากฏชื่อมาแล้วในเอกสารทางประวัติศาสตร์หลายฉบับดังเช่น ในปี 1906 ได้มีการกล่าวถึงวัดแห่งนี้แล้วในกฎหมายพระอัยการเบ็ดเสร็จ (ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1116 เล่ม 2, 2482, หน้า 254) และจดหมายเหตุระวางทูตลังกา พ.ศ. 2294 ได้กล่าวว่า คณะทูตจากลังกาได้เดินทางมาพักบริเวณใกล้วัดโปรดสัตว์ (จดหมายเหตุระวางราชทูตลังกาและสยาม ครั้งกรุงศรีอยุธยา, 2473, หน้า 15) อีกทั้งในเหตุการณ์สงครามเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 ได้ระบุว่าสถานที่นี้เป็นที่ตั้งค่ายพม่า (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2479, หน้า 435) รวมถึงเอกสารในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น โครงนिरาศสมเด็จพระยาเดชาติศร ซึ่งพระนิพนธ์คราวยกทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2369 อีกทั้งได้ใช้พื้นที่บริเวณวัดโปรดสัตว์แห่งนี้เป็นสถานที่ประกอบพิธีตัดไม้ข่มนาม

ในสงครามครั้งนั้นด้วย (จดหมายเหตุเรื่อง ปรากฏกฎเวียงจันทร์, 2479, หน้า 34) และที่สำคัญในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. 2454 และพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 ได้นำน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าพระอุโบสถมาเป็น 1 ใน 10 แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของมณฑลอยุธยาจากหลักฐานโคลงกลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์ระชมมหาจักรีวงศ์ (เล่มต้น) ดังนั้นพื้นที่วัดโปรดสัตว์จึงมีความสำคัญเป็นที่มาของการศึกษาปัจจัย ว่าด้วยการใช้น้ำจากบริเวณหน้าวัดเป็นน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก แต่เป็นข้อน่าสังเกตที่พระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อพ.ศ. 2493 และพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2562 ไม่ได้มีการใช้น้ำจากบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำอภิเษกรวมถึงงานพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาในช่วงรัชกาลที่ 9 ที่ผ่านมาก็ไม่ได้มีการใช้น้ำจากบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์ แต่ความนับถือของประชาชนทั่วไปยังให้ความสำคัญ และเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์มาจนทุกวันนี้บทความนี้จึงเป็นการศึกษาปัจจัยถึงการเลือกใช้น้ำเจ้าพระยาหน้าพระอุโบสถวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำอภิเษกในพระราชพิธี

1.พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลที่ 6 การเลือกใช้น้ำอภิเษกจากวัดโปรดสัตว์

ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 5 ยังไม่ปรากฏการใช้น้ำอภิเษกโดยพบหลักฐานว่าในช่วงระยะเวลานั้นมีการใช้น้ำจากแม่น้ำสำคัญทั้ง 5 ในราชอาณาจักร ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ พ.ศ. 2352 คือ

- 1) แม่น้ำป่าสัก ตักที่ตำบลท่าราบ เมืองสระบุรี
- 2) แม่น้ำเจ้าพระยา ตักที่ตำบลบางแก้ว เมืองอ่างทอง
- 3) แม่น้ำเพชรบุรี ตักที่ตำบลท่าไชย เมืองเพชรบุรี
- 4) แม่น้ำราชบุรี ตักที่ตำบลดาวดึงษ์ เมืองสมุทรสงคราม

5) แม่น้ำบางปะกง ตักที่ตำบลบึงพระอาจารย์ เมืองนครนายก และน้ำจากสระทั้ง 4 ในแขวงเมืองสุพรรณบุรี ได้แก่ สระแก้ว สระเกษ สระคา สระยมนา อันเคยแต่งเป็นน้ำสรงมูรธาภิเษกของสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา-ดำรงราชานุภาพ, 2511, หน้า 27)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก พ.ศ. 2411 ได้เลือกใช้น้ำจากแม่น้ำสำคัญทั้ง 5 ในราชอาณาจักรตามหมายเกณฑ์ให้พระยาหัวเมืองทั้ง 5 ส่งน้ำเข้ามาประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งนั้น คือ

- 1) พระยาสระบุรี ตักน้ำจากแม่น้ำป่าสัก ที่บ้านท่าราบ
- 2) พระยานครชัยศรี ตักน้ำจากแม่น้ำท่าจีน ที่บ้านบางแก้ว
- 3) พระยาเพชรบุรี ตักน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรี ที่ตำบลท่าไชย
- 4) พระยาวิเศษฤๅไชย ตักน้ำจากแม่น้ำบางปะกง ที่บ้านเอกราช

5) พระยาสมุทรสงคราม ตักน้ำจากแม่น้ำแม่กลอง ที่ตำบลดาวดึงส์รวมถึงน้ำจากสระทั้ง 4 ของเมืองสุพรรณบุรีด้วย (เทศาภิบาล เล่ม 7 แผ่นที่ 41 วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 128., หน้า 151 - 152) โดยไม่ปรากฏว่าได้มีการเลือกใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกทั้งหมด 2 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2453 หลังจากการสวรรคต ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยได้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างพอสังเขปด้วยทรงมี พระราชประสงค์ให้ผ่านพ้นพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพเสียก่อน จึงตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างเต็มตำราอีกครั้งหลังจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จสิ้นแล้ว ได้ทรงตั้งการ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชขึ้นใน พ.ศ. 2454 และเป็นการเริ่มราชประเพณีใหม่ คือ การใช้น้ำอภิเษกจากแหล่งน้ำอันเป็นสิริมงคลที่ประชาชนในเมืองต่าง ๆ นับถือ ตักนำมาถวายในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช รวมทั้ง ตั้งการเสกทำน้ำอภิเษก ณ มหาเจดีย์สถานอันเป็นหลักของมหานครโบราณทั้ง 7 คือ

1) ที่พระพุทธบาท ซึ่งเป็นพระมหาเจดีย์สถาน สถิตในมณฑลประเทศที่ตั้งพระนครละโว้ แลกรุงศรีอยุธยามหานครอันเคยเป็นโบราณราชธานีด้วยกันแห่ง 1

2) ในพระวิหารพระพุทธชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพระพิศณุโลก อันเป็นมหาเจดีย์สถานอยู่ในโบราณราชธานีฝ่ายเหนือแห่ง 1

3) ที่พระมหาธาตุเมืองสวรรคโลกอันเป็นมหาเจดีย์สถานในโบราณราชธานีครั้งสมเด็จพระร่วงเจ้าแห่ง 1

4) ที่พระปฐมเจดีย์ เมืองนครไชยศรี อันเป็นโบราณมหาเจดีย์ในประเทศที่ตั้งพระนครศรีวิชัยราชธานีแห่ง 1

5) ที่วัดพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช อันเป็นมหาเจดีย์สถานอยู่ในโบราณราชธานีศรีธรรมราชแห่ง 1

6) ที่วัดพระมหาธาตุหริภุญไชยเมืองนครลำพูน ในมณฑลพายัพอันเป็นมหาเจดีย์สถานในแคว้นแคว้นโบราณราชธานีทั้งหลายฝ่ายเหนือ คือ นครหริภุญไชย นครเชียงใหม่ นครเชียงแสน นครเชียงราย แลนครพะเยาแห่ง 1

7) ที่พระธาตุพนม เมืองนครพนมในมณฑลอูตร อันเป็นมหาเจดีย์สถานอยู่ในประเทศที่ตั้งมหานครโบราณราชธานีศรีโคตรบูรณหลวงแห่ง 1 และพระอารามสำคัญในมณฑลต่าง ๆ อีก 10 พระอาราม คือ

-มณฑลนครสวรรค์	วัดพระบรมธาตุวรวิหาร เมืองชัยนาท
-มณฑลเพชรบูรณ์	วัดพระมหาธาตุ เมืองเพชรบูรณ์
-มณฑลนครราชสีมา	วัดกลาง เมืองนครราชสีมา
-มณฑลอิสาน	วัดสีทอง เมืองอุบลราชธานี
-มณฑลปราจีน	วัดยโสธร เมืองฉะเชิงเทรา
-มณฑลจันทบุรี	วัดพลับ เมืองจันทบุรี
-มณฑลปัตตานี	วัดตานีนรสโมสร เมืองตานี
-มณฑลภูเก็ต	วัดพระทอง เมืองถลาง
-มณฑลชุมพร	วัดพระมหาธาตุ เมืองไชยา
-มณฑลราชบุรี	วัดพระมหาธาตุ เมืองเพชรบุรี

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, 2459, หน้า 285 – 289)

แต่ในจดหมายเหตุงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งตีพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2466 ไม่ได้ระบุชื่อสถานที่อย่างชัดเจน เพียงแต่จัดให้ราชบุรุษไปตั้งพิธีพลีกรรมตักน้ำที่เป็นสิริมงคลจากมณฑลนั้น ๆ (จดหมายเหตุ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2466, หน้า 77) ซึ่งปรากฏในบันทึกของพระครูบรรหารนวกิจจากคำบอกเล่าของขุนประสาตสุขกิจ (อดีตนายอำเภอไชโย) ซึ่งเป็นบุคคลร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอบางปะอินว่าเมื่อ ร.ศ. 130 ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 มหาเสวกโทพระยาโบราณราชธานินทร์ ได้นำหน้าอุโบสถวัดโปรดสัตว์ไปทำพิธีที่พระมณฑปพระพุทธบาท (พระครูบรรหารนวกิจ, 2511, หน้า 3)

2.พระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 7 ปัจฉิมกาลการใช้น้ำอภิเษก ณ วัดโปรดสัตว์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 แล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบราชสมบัติสืบสนององค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช และได้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 ในครั้งนั้นทางกระทรวงมหาดไทยได้ออกคำสั่งให้มณฑลเทศาภิบาลต่าง ๆ ตั้งการพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาसन ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายในการพระราชพิธีครั้งนั้นมณฑลอยุธยาตั้งการพระราชพิธี ณ พระมณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรีตามที่เคยปฏิบัติมาเช่นครั้งรัชกาลที่ 6 (พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรปิณฑุสัปดาห์ พุทธศักราช 2468, หน้า 7 – 8) ในส่วนแหล่งน้ำอภิเษกของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในครั้งนั้นได้ยึดแนวทางการใช้งานเหมือนเช่นครั้งรัชกาลที่ 6 โดยได้มีการปลีกรรม ตักน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าพระอุโบสถวัดโปรดสัตว์ไปทำน้ำอภิเษกในพระราชพิธี บรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 7 ได้มีการจัดทำหนังสือโคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์มะราชมหาจักรีวงศ์ (เล่มต้น) ซึ่งเป็นผลงาน พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งได้พระนิพนธ์เล่าเรื่องราวการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และในบทแหล่งเชิญน้ำอภิเษกได้กล่าวพรรณนาถึงแหล่งน้ำสำคัญต่าง ๆ ในราชอาณาจักร รวมถึงแหล่งน้ำของมณฑลอยุธยาซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑ น้ำสรองพระพุทธบาท, น้ำ	ศรีอโยธ ยาเอย
น้ำพระนัญเชิง, โปรด	สัตว์ด้วย
หนองโสน, ชะโยชะโลตม์	ชะเลขุบ ศรแล
ท่าราบ, จักรศรีชัย	ชะเยศเกื้อถวัลยะกรรม ฯ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2472, หน้า 30)

หนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2472 สำหรับทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 3 รอบ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นหนังสือที่ได้ให้รายละเอียดการพระราชพิธีครบถ้วนสมบูรณ์ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายไว้ในคำนำของหนังสือเล่มนี้ว่า เป็นหนังสือที่จดข้อความครบทุกสิ่งทุกอย่างไว้อย่างละเอียด เป็นตำราแบบแผนการพระราชพิธีซึ่งหาได้ยากยิ่ง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2472) แม้ในงานบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะกำหนดหมายเหตุไว้เป็นตำราแล้วก็ตามในหนังสือเล่มนี้ได้ระบุถึงแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของมณฑลอยุธยาไว้ว่ามีจำนวน 10 แหล่ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีจำนวนทั้งหมด 4 แหล่ง 1 ใน 4 แหล่งนั้นมีวัดโปรดสัตว์รวมอยู่ด้วยจึงเป็นประจักษ์พยานสำคัญที่กล่าว

แม่น้ำหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้ว่าเป็นแหล่งน้ำอภิเษกสำคัญของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนซึ่งเกี่ยวข้องกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง 2 รัชกาลด้วยกัน

3.สาเหตุของความเปลี่ยนแปลงในการเลือกใช้แหล่งน้ำอภิเษกของวัดโปรดสัตว์

แม้วัดโปรดสัตว์แห่งนี้มีการบันทึกในเอกสารทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นแหล่งน้ำอภิเษกสำคัญที่ได้ใช้ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง 2 รัชกาล แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 ทำให้การจัดการปกครองหัวเมืองในรูปแบบมณฑลเทศาภิบาลได้สิ้นสุดลงไปสู่การปกครองในรูปแบบของจังหวัดแทนจนถึงปัจจุบันในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกต่อมาในยุคหลังตั้งแต่การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร พ.ศ. 2493 นั้นทางกระทรวงมหาดไทยได้เปลี่ยนรูปแบบการใช้แหล่งน้ำอภิเษกจากที่เคยตักจากจังหวัดต่าง ๆ ที่ขึ้นตรงกับมณฑลแล้วนำมาเสกรวมกันที่มหาเจดีย์สถานสำคัญของมณฑล เปลี่ยนเป็นการตักน้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดต่าง ๆ จำนวน 18 จังหวัด ที่เป็นที่ตั้งของพุทธเจดีย์สถานสำหรับในอดีตแทน เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายรวมถึงงบประมาณรายจ่าย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2493) เนื่องจากในเวลาดังกล่าวประเทศไทยเพิ่งผ่านพ้นเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้รายจ่ายของแผ่นดินมีความฝืดเคือง ประกอบกับเอกสารการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในอดีตได้สูญหายไปในเหตุการณ์ที่บ้านพายัพโดนถล่มด้วยระเบิดเพลิงไปหมด (หอจดหมายเหตุแห่งชาติจันทบุรี, 2493) ทำให้กระทรวงมหาดไทยต้องให้จังหวัดต่าง ๆ ทั้ง 18 จังหวัดที่เคยตั้งพิธีเสกน้ำอภิเษกในอดีต ได้แก่

- 1) จังหวัดสระบุรีตั้งพิธีที่ วัดพระพุทธรูปมหาวิหาร
- 2) จังหวัดพิษณุโลกตั้งพิธีที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรวิหาร
- 3) จังหวัดสุโขทัยตั้งพิธีที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรวิหาร อำเภอศรีสัชนาลัย
- 4) จังหวัดนครปฐมตั้งพิธีที่ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรวิหาร
- 5) จังหวัดชัยนาทตั้งพิธีที่ วัดพระบรมธาตุ
- 6) จังหวัดฉะเชิงเทราตั้งพิธีที่ วัดโสธรวราราม
- 7) จังหวัดจันทบุรีตั้งพิธีที่ วัดพลับบางกะจะ
- 8) จังหวัดเพชรบุรีตั้งพิธีที่ วัดมหาธาตุวรวิหาร
- 9) จังหวัดลำพูนตั้งพิธีที่ วัดพระธาตุหริภุญชัย
- 10) จังหวัดน่านตั้งพิธีที่ วัดพระธาตุแช่แห้ง
- 11) จังหวัดร้อยเอ็ดตั้งพิธีที่ วัดบึงพระลานชัย
- 12) จังหวัดนครพนมตั้งพิธีที่ วัดพระธาตุพนม
- 13) จังหวัดนครราชสีมาตั้งพิธีที่ วัดพระนารายณ์มหาราช (เดิมชื่อวัดกลาง)
- 14) จังหวัดอุบลราชธานีตั้งพิธีที่ วัดศรีทอง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น วัดศรีอุบลรัตนาราม)
- 15) จังหวัดนครศรีธรรมราชตั้งพิธีที่ วัดพระมหาธาตุ
- 16) จังหวัดสุราษฎร์ธานีตั้งพิธีที่ วัดพระบรมธาตุไชยา
- 17) จังหวัดภูเก็ตตั้งพิธีที่ วัดพระทอง
- 18) จังหวัดปัตตานี ตั้งพิธีที่ วัดตานีนรสโมสร (บุญชู เจนพนัส, 2493, หน้า 22 – 23)

แล้วทำการรวบรวมเอกสารส่งมาให้กระทรวงมหาดไทยเพื่อรับทราบขั้นตอนการปฏิบัติ ทำให้เรื่องราวแหล่งน้ำอภิเชกในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเริ่มเลือนลางหายไปจากความทรงจำของผู้คน แม้ในงานพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ พ.ศ.2530 จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้มีการพิธีกรรมตักน้ำเพื่อนำไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นน้ำสรงอภิเชกในการเสด็จออกมหาสมาคม พระที่นั่งชัยมิ่งคลาภิเชก มณฑลพระราชพิธีท้องสนามหลวงทางจังหวัดได้ใช้สระน้ำภายในวัดคูมแทน (กรมศิลปากร, 2530, หน้า 363) จนถึงการพระราชพิธีบรมราชาภิเชกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2562 ทำให้เรื่องราวของแหล่งน้ำอภิเชกในอดีตจึงถูกลืมเลือนไปจนถึงปัจจุบันแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณวัดโปรดสัตว์แห่งนี้จึงเป็นแหล่งน้ำอภิเชกที่ได้ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเชกเพียงแค่ 2 รัชกาล คือ รัชกาลที่ 6 และ รัชกาลที่ 7

4. ปัจจัยการเลือกใช้น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์

มูลเหตุที่ 1 ด้านตำนาน

การคัดเลือกแหล่งน้ำอภิเชกในอดีตคัดเลือกแหล่งน้ำที่ประชาชนต่างนับถือยกย่องเป็นสิริมงคล ซึ่งความเป็นสิริมงคลที่กล่าวมาข้างต้นนั้นล้วนมีตำนาน คำบอกเรื่องเล่า ที่ช่วยเสริมสร้างให้แหล่งน้ำต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้มีตำนานความศักดิ์สิทธิ์ที่เล่าขานสืบทอดกันมา แต่ครั้งโบราณกาลจนถึงปัจจุบันจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้ผู้คนในอดีต และปัจจุบันต่างนับถือกันว่าเป็นน้ำพระพุทธรมณต์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตำนานเรื่องเล่านี้ได้ทำการสัมภาษณ์ พระปลัดชม อสินจินโต รองเจ้าอาวาสวัดโปรดสัตว์ และชาวบ้านในท้องที่วัดโปรดสัตว์ซึ่งแบ่งตำนาน เรื่องออกเป็น 2 ตำนานมีรายละเอียดดังนี้

ตำนานที่ 1 ว่าด้วยช่างกระดุกผีลอบบนแพ

“ในสมัยก่อนได้มีผู้ใช้คาถาอาคมเสกกระดุกผีขึ้นมาเป็นช่างแล้วบรรทุกไปบนแพล่องมาตามลำน้ำเจ้าพระยาเมื่อแพที่บรรทุกช่างกระดุกผีลอบไปที่แห่งใดก็จะมีผู้คนเจ็บป่วยได้ใช้กันทุกรายต่อมาเมื่อแพนั้นลอบมาถึงหน้าวัดโปรดสัตว์ก็ได้หยุดลง เด็กลูกวัดต่างพากันวิ่งมาดู แล้วนำเรื่องไปบอกสมภารเจ้าอาวาสในสมัยนั้น ซึ่งสมภารเจ้าอาวาสได้กล่าวกับเด็กลูกวัดว่า นั่นหาใช่ช่างดอก แต่เป็นกระดุกผีที่มีผู้มีวิชาอาคมเสกขึ้นมา เมื่อกว่าเช่นนั้นแล้ว สมภารเจ้าอาวาสก็บิรกรรมคาถาเสกทำน้ำพระพุทธรมณต์ใส่บาตรแล้วให้เด็กลูกวัดนำไปสาดใส่ช่างที่บรรทุกอยู่บนแพนั้น เมื่อสาดน้ำไปช่างตัวนั้นก็กลับคืนสภาพกลายเป็นกระดุกผีดังเดิม กิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำพระพุทธรมณต์วัดโปรดสัตว์แห่งนี้ได้แพร่กระจายออกไปต่างมีผู้คนมาขอเอาน้ำพระพุทธรมณต์ที่วัดกันเป็นจำนวนมากจนวันเช้าสมภาร เจ้าอาวาสเริ่มจะเสกทำน้ำพระพุทธรมณต์ไม่ไหวจึงได้ตั้งพิธีปริภาวนาเสกทำน้ำพระพุทธรมณต์ใส่บาตรแล้วนำน้ำนั้นไปเทลงในแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าพระอุโบสถแล้วขี้ลงใต้น้ำแต่นี้ไปหากจะมามีน้ำมนต์กันให้มาเอาน้ำหน้าพระอุโบสถนี้แทน (พระปลัดชม อสินจินโต, 2564, 27 พฤษภาคม)

ตำนานที่ 2 ว่าด้วยเรื่องน้ำหน้าพระอุโบสถ

“ในอดีตบริเวณวัดโปรดสัตว์จะมีเรือขนส่งสินค้าล่องผ่านไปมาอย่างมากมาย มีเรื่องเล่า ที่บอกกล่าว สืบทอดกันมาว่า เรือที่ขนส่งสัตว์ เช่น หมู ไก่ โค กระบือ เวลาล่องผ่านหน้าวัดต่างพากันร้องโหยหวน เพราะสัตว์เหล่านั้นจะถูกนำไปฆ่า คนในเรือจึงเอาน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดมาประพรมสัตว์เหล่านั้น จึงทำให้สัตว์ต่าง ๆ หยุดร้องลงและสงบนิ่งไป จึงเป็นที่มาของชื่อ “วัดโปรดสัตว์”

วิเคราะห์มูลเหตุตำนาน

ตำนานทั้ง 2 นี้แม้จะมีสำนวนที่ต่างกัน แต่ก็มีจุดที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า น้ำบริเวณหน้าพระอุโบสถนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ ตำนานทั้ง 2 เป็นเรื่องเล่าเชิงมุขปาฐะ เสมือนเป็นเรื่องเล่าในท้องถิ่นชุมชน ในย่านแถบนี้ ด้วยพื้นที่บริเวณนี้แต่เดิมเป็นค่านอนหลงซึ่งมีหน้าที่ในการจัดเก็บภาษีอากรอีกทั้งยังเป็นจุดที่ประชาชนใช้สัญจรไปมาซึ่งปรากฏอยู่ในกฎหมายพระอัยการเบ็ดเสร็จซึ่งตราขึ้นใน พ.ศ. 1906 การสร้างตำนานความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาในบริเวณวัดโปรดสัตว์นั้น เหตุผลสำคัญคงเพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนที่จะกระทำการค้าขาย หรือต้องออกไปค้าขายสินค้าไกลจากบ้านของตน เพื่อความเป็นสิริมงคล อีกทั้งเพื่อให้การค้าขายเจริญรุ่งเรือง อีกประการหนึ่ง การประลองวิชาการระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธาคมเสมือนเป็นสัญญาณสำคัญที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่ประชาชนให้ความเคารพสักการะอย่างสูงสุดเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองผู้คนที่กระทำการค้าขายเดินทาง สัญจรให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวงบริบทอีกประการทำให้มองเห็นถึงสภาพสังคมของผู้คน ในยุคเวลานั้นที่ใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลักทำให้มีการสร้างตำนานเรื่องเล่า ที่ใช้น้ำประพรมสัตว์ ที่จะถูกนำไปฆ่าให้มีความสงบลง จึงเป็นที่มาของชื่อวัดโปรดสัตว์ด้วย

มูลเหตุที่ 2 ด้านความนับถือ

จากตำนานคำบอกเล่าที่ได้กล่าวไปข้างต้นนั้นแม้จะเป็นเรื่องเล่าเชิงตำนาน ซึ่งยากที่จะหาพยานหลักฐานใดมายืนยันความถูกต้องได้นั้น แต่ทั้ง 2 ตำนานที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนมีจุดที่เหมือนกันคือ ความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำหน้าพระอุโบสถเป็นที่ยืนยันถึงความศักดิ์สิทธิ์ ของแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้ รวมถึงในอดีต เมื่อผู้คนสัญจรผ่านหน้าวัดโปรดสัตว์ ต่างพากันขวักน้ำในแม่น้ำที่ผ่านหน้าพระอุโบสถมาลูบศีรษะ รดหัวเรือ หรือประพรมสินค้า เพื่อความเป็นสิริมงคลด้วยเชื่อกันว่าน้ำหน้าวัดคือน้ำพระพุทธรณ์อันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นเหตุผลปัจจัยหนึ่ง ที่สำคัญที่ทำให้ข้าราชการในเวลานั้นต่างมีมติเลือกแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์ไปเสกทำน้ำอภิเษกถวายถึง 2 รัชกาลด้วยกัน แม้ในยุคปัจจุบันเรื่องราวของน้ำอภิเษกจากวัดโปรดสัตว์จะมีการพูดถึงกันน้อยมาก และเป็นเรื่องที่ยังไกลตัวจากผู้คนไปอีกมากนั้น แต่ความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำพระพุทธรณ์วัดโปรดสัตว์นี้ก็ยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ต่างมีผู้คนเดินทางกราบสักการะพระประธานในพระอุโบสถ และรับน้ำพระพุทธรณ์ตักกลับไปบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลบ้างก็อาบน้ำพระพุทธรณ์เพื่อขอจัดปัดเป่า สิ่งที่ดีไม่ให้พ้นจากตัวสิ่งนี้คือสิ่งที่ผูกพันแนบแน่นทั้งชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจังหวัดอื่น ๆ ไกลเคียง ความนับถือในแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้เป็นที่นับถือกันมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลชาวบ้านในท้องที่วัดโปรดสัตว์ได้ให้ข้อมูลว่า บริเวณหน้าพระอุโบสถจะไม่มีการสร้างโป๊ะ หรือท่าเรือ เพื่อให้เรือมาจอดเทียบท่าหน้าวัด เพราะชาวบ้านต่างนับถือว่าน้ำบริเวณหน้าพระอุโบสถนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ เปรียบเสมือนเป็นน้ำ

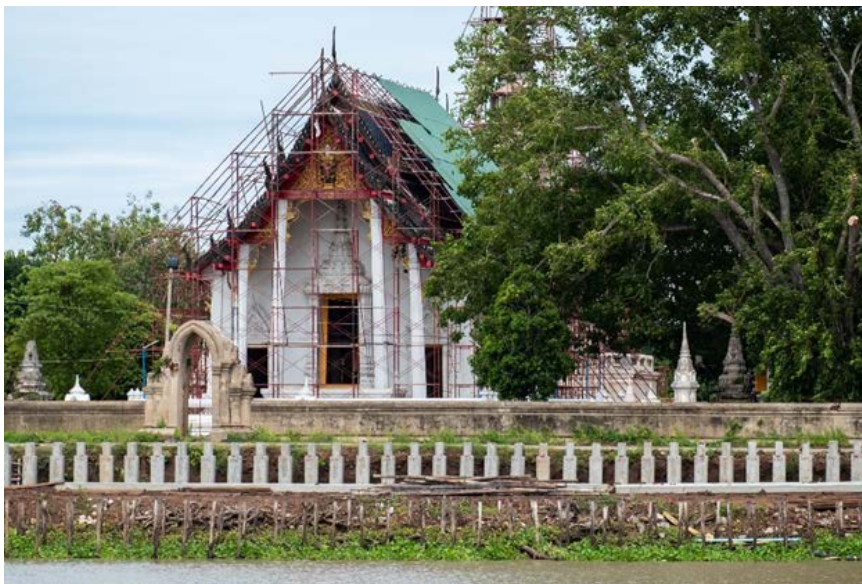
พระพุทธมนต์ หากนำเรือมาจอดจะมีการถ่ายสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำเสื่อมลงไป และในคืนเดือนเพ็ญ ซึ่งตรงกับวันลอยกระทงในเวลาเที่ยงคืนชาวบ้านจะนำโองน้ำบรรทุกลงในเรือเพื่อไปตักน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าพระอุโบสถเพื่อนำมาเสกทำน้ำพระพุทธมนต์แจกจ่ายให้ประชาชนนำไปบูชา ซึ่งยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน การนับถือของผู้คนไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มขึ้นในสมัยใด แต่ในหนังสือนิราศหนองคาย ของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ได้มีการพูดถึงความนับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์ไว้ดังนี้

แวะเรือเรียงเคียงจอดตลอดไป	บรรลู่ถึงหน้าวัดโปรดสัตว์ใหญ่
ท่านจตุรบุเทียนชูขึ้นบูชา	เจ้าคุณให้จอดประทับกับตะพาน
พวกไพร่พลเรียงขึ้นสำราญ	น้อมศีราหน้าวงนมัสหัตถ์ประสาน
วิกน้ำมนต์ใส่บนศีระชะทั้ว	ใจเบิกบานยินดีที่สบาย
ที่โกงเขาย่ำแย้แต่ปีกลาย	บ้างลูบตัวอาบกินลื่นทั้งหลาย
	ให้ความหมายลับลือยาฎีกา

(หลวงพัฒนพงศ์ภักดี, 2559, <https://vajirayana.org/>)

ความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำบริเวณหน้าวัดซึ่งได้นำน้ำบริเวณนั้นมาใช้ทำน้ำอภิเชกนี้ นอกจากที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้วยังปรากฏเรื่องราวที่มีลักษณะใกล้เคียงกันแต่แตกต่างกันออกไป ในเชิงตำนาน คำบอกเล่า เช่น แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดไชยวรวิหารจังหวัดอ่างทอง (ข้อมูลแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ และสถานที่ประกอบพิธีทำน้ำอภิเชกในจังหวัดอ่างทอง, 2562, <http://www.phralan.in.th>) แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดธรรมามูลวรวิหาร จังหวัดชัยนาท (วสวัตดี เนตรประหาส, 2565, หน้า 35) เป็นต้น ซึ่งตำนานคำบอกเล่าในแต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันออกไป แต่การยึดโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องราวต่าง ๆ นั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้คนมีความนับถือจนส่งผลให้แม่น้ำนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ไปโดยปริยายจากหนังสือประวัติวัดโปรดสัตว์ และคำบอกเล่าของพระปลัดชมชื่นได้ให้ความตรงกันว่าจุดที่เป็นสิริมงคลเวลามิงานสำคัญที่ต้องมีการใช้น้ำไปเข้าพิธีต้องมากระทำกรพิธีกรรมตักน้ำบริเวณหน้าพระอุโบสถตรงกับพระประธานในพระอุโบสถด้วยเป็นจุดศักดิ์สิทธิ์สิริมงคลสอดคล้องกับตำนานเรื่องเล่าของวัด ซึ่งเรื่องนี้ คุณณัฏพัฑ์ ทองคำ ซึ่งเป็นผู้ศึกษาคติชนวิทยา ได้กรุณาเล่าให้ฟังไว้ว่า

“สาเหตุสำคัญที่ต้องมาเอาน้ำหน้าพระอุโบสถในสมัยโบราณประชาชนจะนับถือ ยกย่องว่าพระพุทธรูปประธาน พระสงฆ์เถรอาจารย์วัดใดศักดิ์สิทธิ์ก็จะบันดาลให้น้ำหน้าวัดนั้นศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นเดียวกันเพราะถือคติว่าผู้คนส่วนใหญ่ให้ความนับถือพื้นที่บริเวณนั้นมากเป็นพิเศษประการหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องของความเป็นมงคลนามกล่าวคือ ชื่ออันเป็นมงคล ซึ่งชื่อพระอารามนี้มีความเป็นมงคล ด้วยคำว่าโปรดสัตว์นั้นเปรียบเสมือนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดเวไนยสัตว์ซึ่งเสมือนพระมหากษัตริย์ที่ปกครองปกแผ่คุ้มครองเกล้าคุ้มครองหม่อมอาณาประชาราษฎร์การคัดเลือกแหล่งน้ำอภิเชกในอดีตพิจารณาจากความนับถือของผู้คนและข้าราชการในจังหวัดต่างมีความเชื่อมั่นว่าศักดิ์สิทธิ์จริงจึงนำไปถวาย” (ณัฏพัฑ์ ทองคำ, 2564, 17 มิถุนายน)

ภาพที่ 1 แม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าพระอุโบสถวัดโปรดสัตว์
จุดที่มีการระบุงว่าเคยได้นำน้ำบริเวณนี้ไป ทำน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
ที่มา : สุจิน สุทธิลักษณ์, 2565, [ภาพถ่าย]

อีกปัจจัยที่สำคัญคือความศักดิ์สิทธิ์ของพระประธานในพระอุโบสถวัดโปรดสัตว์พระประธานวัดโปรดสัตว์นี้คือ “พระพุทธรธรรมมังคลรัตน์โกฏีราช” พระประธานองค์นี้ได้หันพระพักตร์ออกสู่ทางด้านแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งประชาชนต่างให้ความนับถือมากกราบขอพร และเวลาเจ็บป่วย ต่างก็มาขอน้ำพระพุทธมนต์ หรือน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าพระอุโบสถซึ่งตรงกันกับพระประธานเมื่อนำน้ำไปรักษาโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ แล้วหายเป็นปลิดทิ้งแล้วนั้นชาวบ้านต่างก็ให้ความนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์จริง พระประธานองค์นี้จึงมีชื่อเรียกกันอย่างสามัญว่า “หลวงพ่อดโปรดสัตว์” เปรียบดังองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้บังเกิดขึ้นมาโปรดและเป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งมีความหมาย คือ เป็นการให้การช่วยเหลือให้บุคคลพ้นทุกข์ หรือปัญหา (เกียรติชัย สารเสวต, 2543, <https://dmh.go.th>)

จากข้อมูลเรื่องเล่าจึงทำให้สามารถแบ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้ข้าราชการในอดีตต่างมีมติเลือก แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้ไปเสกทำน้ำอภิเษกถวายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแบ่งเป็นปัจจัยสำคัญ ดังนี้

ปัจจัยที่ 1 ความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องราวของตำนาน

ตำนานที่ 1 ได้กล่าวถึงการทำน้ำพระพุทธมนต์แล้วนำไปเสกใส่ช้างที่เสกขึ้นมาจากกระดูกผี ซึ่งทำให้ผู้คนบริเวณนั้นเจ็บไข้ได้ป่วย ส่วนตำนานที่ 2 เป็นเรื่องราวของการใช้น้ำจากบริเวณหน้า พระอุโบสถประพรมสัตว์ให้หยุดร้องโหยหวนเมื่อจะต้องถูกนำไปฆ่า จากตำนานเรื่องเล่าทั้ง 2 นี้ส่งผลให้แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์มีความศักดิ์สิทธิ์แม้จะเป็นเรื่องเล่าในเชิงมุขปาฐะจากคนในอดีตส่งต่อ ถึงคนในปัจจุบัน แต่ตำนานทั้ง 2 นี้มีจุดเชื่อมโยงที่เหมือนกันคือในเรื่องราวของความศักดิ์สิทธิ์ของ แม่น้ำเจ้าพระยาที่ส่งผลต่อความคิดของคนให้เกิดแรงศรัทธาและสร้างความนับถือในตัวผู้คนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ปัจจัยที่ 2 ความนับถือของผู้คนต่อแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์

จากอดีตจนถึงปัจจุบันผู้คนก็มีความนับถือในแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์แต่ในปัจจุบันเรื่องราวความเป็นน้ำอภิเษกของจังหวัดหรือมณฑลในอดีตที่ได้นำไปใช้ในพระราชพิธีนั้น จะเป็นสิ่งที่ห่างไกลจากผู้คนไปมากแล้วก็ตามแต่ประชาชนในท้องที่ต่างก็มีความนับถือและบำรุงรักษาแหล่งน้ำให้สะอาดรวมทั้งการมีพิธีกรรมที่นำน้ำในคืนเดือนเพ็ญมาเสกทำน้ำพระพุทธรณ์จนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นชัดว่าความนับถือของผู้คนในปัจจุบันส่งต่อจากอดีต รวมทั้งที่ผู้คนต่างให้ความนับถือในพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ หรือ หลวงวัดพ่อวัดโปรดสัตว์ ก็ส่งผลเป็นปัจจัยให้ข้าราชการ ในจังหวัดในอดีตมีมติให้มีการเลือกใช้แหล่งน้ำนี้ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง 2 รัชกาล ซึ่งผนวกเข้ากับเรื่องราวของตำนานความศักดิ์สิทธิ์ ปัจจัยในเรื่องของความนับถือนี้ยังหลายจังหวัดในอดีตก็ใช้ปัจจัยในข้อนี้คัดเลือกแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เช่น มณฑลร้อยเอ็ด เมื่อปี พ.ศ. 2468 ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยารณชัยชาญยุทธได้มีหนังสือให้จังหวัดต่าง ๆ ในมณฑลหาน้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์สำคัญ จากสระ บึง บ่อ ต่าง ๆ ในจังหวัดเพื่อนำไปเสกทำน้ำพระกระยาसनสรองถวายในงานพระราชพิธี จังหวัดมหาสารคามในเวลานั้นพระยาสารคามคณาภิบาล ข้าหลวงจังหวัดมหาสารคาม ได้มีคำสั่งให้ขุนพิทักษ์นรากร นายอำเภอวาปีปทุมเป็นผู้ดำเนินการหาแหล่งน้ำ ซึ่งขุนพิทักษ์นรากรได้ทำการประชุมข้าราชการรวมถึงผู้เฒ่าผู้แก่ ตลอดถึงผู้ทรงคุณทั้งหลายในการคัดเลือกแหล่งน้ำ ซึ่งได้มีมติให้นำน้ำจากหนองน้ำดูน และกุดฟ้าฮ่วน ด้วยเหตุที่ประชาชนต่างให้ความนับถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์นำไปถวายในงาน พระราชพิธีบรมราชาภิเษก (เทศบาลตำบลนาดูน, มปป., <https://www.nadooncity.net>) ความนับถือของผู้คนในอดีตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนทำให้มีการใช้งานแหล่งน้ำสำคัญต่าง ๆ มาเป็นน้ำอภิเษก

ปัจจัยที่ 3 ความเป็นมงคลนามของชื่อวัด

มงคลนาม คือ ชื่ออันเป็นมงคล การพิจารณาใช้แหล่งน้ำอภิเษกคติความเชื่อในเรื่องของมงคลนามก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้แหล่งน้ำนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ เพราะด้วยเหตุที่ชื่ออันเป็นมงคล ย่อมนำพาสิ่งที่ดีที่เจริญมาสู่ผู้ได้รับ เป็นคติชนวิทยาอีกประการหนึ่ง พิจารณานามชื่อวัดแล้ว ประกอบข้อมูลการสัมภาษณ์วัดโปรดสัตว์นับเป็นมงคลนามด้วยสื่อถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่โปรดเหล่าเวไนยสัตว์ ดังเช่นที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงปกครองดูแลประชาชนในประเทศ ความเป็นมงคลนามนี้ จึงเป็นปัจจัยอีกประการที่มีส่วนสนับสนุนให้มีการใช้แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดเป็นน้ำอภิเษก

สรุป

จากการศึกษาข้อมูลในเรื่องราวของแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในเรื่องราวการใช้ น้ำจากบริเวณหน้าพระอุโบสถแห่งนี้ไปทำน้ำอภิเษกถวายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ผลการศึกษาพบว่าแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์ได้มีการนำน้ำไปเสกทำน้ำอภิเษกในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. 2454 เป็นครั้งแรกและได้มีการใช้งานครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2468 ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีปัจจัยสำคัญทั้งหมด 3 ข้อที่เป็นส่วนสนับสนุนให้ข้าราชการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในเวลานั้นคัดเลือกแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์แห่งนี้ เป็นน้ำ

อภิเษกในส่วนของมณฑลอยุธยา คือ 1) ปัจจัยความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องราวของตำนาน 2) ปัจจัยความนับถือของผู้คน 3) ปัจจัยความเป็นมงคลนาม

แม้ในปัจจุบันเรื่องราวของแหล่งน้ำอภิเษกวัดโปรดสัตว์จะเริ่มเลื่อนรางไปจากความทรงจำของผู้คนในยุคปัจจุบัน แต่ความนับถือของผู้คนที่มื่อวัดโปรดสัตว์ไม่ได้จางหายไปตามกาลเวลาสิ่งนี้ คือสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกพันอยู่กับชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เรื่องราวของแหล่งน้ำอภิเษกในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในแหล่งอื่น ๆ หากในอนาคตมีการศึกษาต่อยอดจากบทความชิ้นนี้จะเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ในทางด้านวิชาการและเพิ่มมิติเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในเรื่องราวของการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในอดีตเมื่อครั้งเป็นมณฑลอยุธยาเพื่อเป็นประเด็นทางการศึกษาสำหรับผู้สนใจสืบค้นต่อในอนาคต

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2471). **จดหมายเหตุระวางทูตลังกา และสยามครั้งกรุงศรีอยุธยา**. พระนครฯ: ไสภณพิพิธธรรมานการ.

_____. (2545). **จดหมายเหตุเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเลม 1**. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

เกียรติชัย สารเสวต. (2543). **การให้การปรึกษาแนะแนวตามแนวพุทธศาสตร์**. ค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2565 จาก <https://dmh.go.th/abstract/nurse/details.asp?id=2480>.

คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก. (2562). **ข้อมูลแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ และสถานที่ประกอบพิธีทำน้ำอภิเษกในจังหวัดอ่างทอง**. ค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2565 จาก www.phralan.in.th/coronation/waterdetail.php?id=158

จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2466). พระนครฯ: ไสภณพิพิธธรรมานการ.

จันทนุมาศ (เจิม), พัน. (2479). **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)**. พระนครฯ: ไสภณพิพิธธรรมานการ.

ณัชทัณฑ์ ทองคำ. (2564, 17 มิถุนายน). **มัคคุเทศก์ประวัติศาสตร์ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และผู้ศึกษาคติชนวิทยา**. สัมภาษณ์.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2511). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2**. (ครั้งที่ 6). พระนครฯ: ห.ส.น. บุญส่งการพิมพ์.

เทศบาลตำบลนาดูน. (ม.ป.ป.). **บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์**. ค้นเมื่อ 3 มกราคม 2565 จาก <https://www.nadooncity.net/985446/>

_____. (ม.ป.ป.). **เทศกาลบาล เล่ม 7 แผ่นที่ 41 วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 128**. พระนครฯ: (ม.ป.ท.).

นราธิปประพันธ์พงษ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2472). **โคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์ระฆมหาจักริวรงค์ (เล่มต้น)**. พระนครฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

บุญชู เจนพนัส. (2493). **ราชกิจจานุเบกษาฉบับจดหมายเหตุพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช**. พระนครฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 2. (2482).

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระปลัดชม อลินจิตโต. (2564, 27 พฤษภาคม). รองเจ้าอาวาสวัดโปรดสัตว์. วัดโปรดสัตว์. สัมภาษณ์.

พระครูบรรหารนวกิจ. (2511). **ประวัติวัดโปรดสัตว์**. พระนครศรีอยุธยา: ม.ป.ท.

พัฒนาพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์), หลวง. (2559). **นิราศหนองคาย**. ค้นเมื่อ 14 กรกฎาคม 2565 จาก

<https://vajirayana.org/>.

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชสมณเทียร ปีฉลู สัปตศก พุทธศักราช 2468 (2468, 3 มีนาคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 82 ตอนพิเศษ 0 ก. หน้า 7-9.

แม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าพระอุโบสถวัดโปรดสัตว์ จุดที่มีการระบุว่าเคยได้นำน้ำบริเวณนี้ไปทำน้ำ

อภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก. (2565). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา:

สุจิน สุทธิลักษณ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2479). **จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์**. พระนครฯ: โสภณพิพิธธรรมานการ

สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์. (2562). **พระราชพิธีแห่งกรุงสยามตั้งแต่โบราณกาลจนถึง พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์กรุงเทพ.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2459). **ประกาศพระราชพิธี เล่ม 2 สำหรับ**

พระราชพิธีจร. พระนครฯ: โรงพิมพ์ไทย .

วสวัตดี เนตรประหาส. (2564). ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งน้ำอภิเษกจังหวัดชัยนาท.

วารสารคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, 16(2), 35

หोजจดหมายเหตุแห่งชาติ จันทบุรี. (2493). **การทำน้ำอภิเษก ปี 2493**. จบ.1.1.1.6/8.

หोजจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2468). **เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้า**

ภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. มร.6 บ/18.

_____. (2493). **กองกลางสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทยพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่**

9. มท.0201.2.1.31.1/5.

_____. (2472). **เรื่องพิมพ์โคลงลิลิตพระบรมราชาภิเษก สัปตมะราชมหาจักรีวงศ์**. มร.7 บ/2.

อิทธิพลวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ปรากฏในพงศาวดารสุโขทัยและอยุธยา

กรณีศึกษา : พระราชพงศาวดารเหนือ

Influence of Buddhism Literature in Sukhothai Kingdom and Ayutthaya Kingdom Historical Record Case-Study : North Royal Historical Annals

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์ / Chanin Phongsawat
นักวิชาการอิสระ / Independent scholar

วันที่รับบทความ 2 มกราคม 2565 / แก้ไขบทความ 2 สิงหาคม 2565 / ตอรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัยและอยุธยา มีหลักฐานอยู่หลายชิ้น แต่พระราชพงศาวดารเหนือมีความน่าสนใจด้านเนื้อหาที่มีลักษณะเป็นตำนานที่ปรากฏเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระสาวก และบุคคลสำคัญในสมัยพุทธกาล ปรากฏขึ้นร่วมกับเหตุการณ์ที่ในพระราชพงศาวดารเหนือระบุว่าอยู่ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นว่าผู้เรียบเรียงพงศาวดารเป็นผู้มีความรู้ทางพุทธศาสนาเป็นอย่างดี สามารถนำเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาใส่ไว้ในพงศาวดารได้ราวกับเป็นเรื่องเดียวกัน บทความนี้เจาะจงศึกษาเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเหนือ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพงศาวดารนอกจากจะเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีคุณค่าเป็นแหล่งคลังความรู้และคติความเชื่อทางพุทธศาสนาอีกด้วย

คำสำคัญ : พระราชพงศาวดารเหนือ พงศาวดาร สุโขทัย อยุธยา

Abstract

Study Sukhothai and Ayutthaya history have more evidences, But North Royal Historical Annals has interestingness in content about legend in Buddhism such as event about Buddha, disciples of Buddha and important person in Buddhist era happen in Sukhothai period and Ayutthaya period. It show that, Compiler has good knowledge about Buddhism, who can brought event about Buddhism out contain in historical record as same story. This article focuses on the study event about Buddhism in Sukhothai period and Ayutthaya period from North Royal Historical Annals. Show that it is historical resources with Buddhism resources.

Keywords : North Royal Historical Annals, Historical Record, Sukhothai, Ayutthaya,

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ต้องอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (History Evidences) โดยเฉพาะเอกสารลายลักษณ์อักษร (Textual Archives) เพราะได้บันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตให้รับรู้ **พงศาวดาร** (Historical Record) เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษรเป็นหลักฐานที่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์นิยมใช้กันมาก ผู้ศึกษาพบว่าพงศาวดารหลายเรื่อง ได้แก่ **จามเทวีวงศ์ พงศาวดารโยนก** เป็นต้น มักกล่าวถึงการเสด็จยงดินแดนในบริเวณแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (South East Asia) ของพระพุทธเจ้า ใน **จามเทวีวงศ์** กล่าวถึงการเสด็จจำปูนของพระพุทธเจ้าและทรงพยากรณ์ว่าสถานที่แห่งนี้จะกลายเป็นเมืองใหญ่หลังพุทธปรินิพพาน ต่อมาท้าวสุทนต์ได้ทราบถึงพุทธพยากรณ์นี้จึงสร้างเมืองขึ้น และเชิญพระนางจามเทวีแห่งกรุงละโว้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา (สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ใน เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองศรีอยุธยา พร้อมภาษาบาลีและคำแปล) การกล่าวถึงพุทธพยากรณ์กำเนิดเมือง ทำให้เมืองนั้นมีความน่าเชื่อถือ และมีความศักดิ์สิทธิ์

เมื่อพิจารณาคำว่า “**พงศาวดาร**” จะพบว่า “**พงศ**” (หรือพงค์) คือคำเดียวกับ “**วงศ์**” (หรือวงศ์) (รัตติกาล ศรีอำไพ, 2561, <https://1th.me/c9nVw>) คำในภาษาไทยหลายคำมักเปลี่ยน “ว” เป็น “พ” เช่น “**สุวรรณ**” และ “**สุพรรณ**” ซึ่งมีความหมายว่า “ทองคำ” เหมือนกัน สันนิษฐานที่มาของคำว่า “**พงศาวดาร**” มาจากอิทธิพลคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาประเภท “**วงศ์**” เช่น **คัมภีร์ทีปวงศ์** **คัมภีร์มหาวงศ์** **คัมภีร์อนาคตวงศ์** ฯลฯ กนกรวรรณ ทองตะโก (2553, <https://1th.me/OBLDI>) เสนอว่า วงศ์ในที่นี้หมายถึง “เชื้อสาย, เทือกเถา, เหล่ากอ, สกุล” เป็นเรื่องของครอบครัวหรือตระกูล แล้วสมาสด้วยคำว่า “**อวตาร**” พงศาวดารจึงมีความหมายว่า เรื่องราววงศ์ของพระอวตาร ซึ่งเป็นพระนามหนึ่งของพระนารายณ์ จึงหมายถึง เรื่องราววงศ์ของพระนารายณ์ พงศาวดารจึงเป็นเรื่องราวของกษัตริย์และการสืบราชสันตติวงศ์ (Succession) ของกษัตริย์ตามคติสมมติเทพว่าทรงเป็นพระนารายณ์อวตารลงมาปกครองมนุษย์ สืบเกิดจากพระนามของกษัตริย์ เช่น สมเด็จพระรามาธิบดี เป็นต้น

เมื่อศึกษาแล้วพบว่า พงศาวดารที่กล่าวถึงความความเป็นมาของสองอาณาจักรโบราณของไทยนี้มีความผสมผสานกับเรื่องราวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น เหตุการณ์การเสด็จของพระพุทธเจ้า เหตุการณ์พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์กำเนิดเมืองในอนาคต ฯลฯ บทความเรื่องนี้เลือกศึกษา**พระราชพงศาวดารเหนือ** ซึ่งเป็นหนึ่งในพงศาวดารที่นิยมใช้ศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัยและอยุธยา เพื่อให้เห็นภาพอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีผลต่อพงศาวดารไทย

พระราชพงศาวดารเหนือ เป็นพงศาวดารที่**พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** รัชกาลที่ 2 ครั้งดำรงพระเกียรติยศเป็น **กรมพระราชวังบวรสถานมงคล** มีรับสั่งให้**พระวิเชียรปรีชา** (น้อย) เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียง เมื่อ พ.ศ.2350 โดยพงศาวดารเรื่องนี้เริ่มจากเหตุการณ์สถาปนาเมืองสัชชนาโลย (ศรีสัชชนาลัย) เมืองสวรรคโลก จนถึงพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยา (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 13)

ผู้ศึกษาพบว่า มีหลายเหตุการณ์และทรรคนะที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเหนือที่สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็น (1) เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า (2) เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนา และ (3) เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในพุทธศาสนา

1. เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

พงศาวดารเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ก่อนที่จะกลายเป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร เป็นเรื่องเล่าหรือความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น หรือที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” (Oral Literature) ด้วยส่วนหนึ่ง หรือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง แต่ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานและเล่าสืบต่อกันมาหลายรุ่น เรื่องราวอาจมีการเสริมเติมแต่งและผิดเพี้ยนไปบ้าง

พระราชพงศาวดารเหนือมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าด้วยกัน 4 เหตุการณ์ดังนี้

1.1 สถานที่ฉันพระกระยาหารของพระพุทธเจ้า

พระราชพงศาวดารเหนือกล่าวถึง “พนมสมอ” หรือ “เขาสมอแครง” (ตั้งอยู่ในจังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน) เป็นสถานที่ฉันพระกระยาหารของพระพุทธเจ้า ทั้งยังเป็นทีประดิษฐานพระธาตุของพระอรหันต์ 2 รูป คือ พระอุบาลี และ พระศิริมานนท์ อีกด้วย ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ เขาสมอแครง จากนั้นมีขุนนางแห่งพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ชื่อว่า **จ่านกร้องและจำการบุญ** ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ายังที่ฉันพระกระยาหาร (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 94-95) แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเสด็จในพื้นที่ส่วนหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ทั้งยังเป็นตำนานอธิบายเหตุของภูมินามของสถานที่ในจังหวัดพิษณุโลกอีกด้วย เพราะพระพุทธเจ้าได้ฉันพระกระยาหารได้ต้นสมอ ณ ที่แห่งนั้น

ตำนาน (Legend) และพงศาวดารไทยหลายเรื่องมักมีเรื่องราวของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งอธิบายเหตุภูมินามของสถานที่ เช่น ที่มาของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏใน**พระเจ้าเลียบโลก**ของล้านนาและล้านช้าง หรือที่มาของพระธาตุพนมใน**คัมภีร์อุรังคธาตุ** เป็นต้น

1.2 พระพุทธเจ้าบิณฑบาต

เหตุการณ์พระพุทธเจ้าบิณฑบาตใน**เมืองอินทปัตนคร** (ไม่แน่ชัดว่าเป็นเมืองในประเทศอินเดียหรือในประเทศกัมพูชา) ชายขอทานนำข้าวในกะลาใส่บาตรพระพุทธเจ้า พระองค์ได้แยมพระสรวล พระอรานนท์จึงทูลถามสาเหตุที่พระองค์แยมพระสรวล พระองค์จึงตรัสว่า ชายขอทานผู้นี้จะได้เกิดเป็นพระราชานในภายภาคหน้า ซึ่งพระราชานพระองค์นั้นก็คือ **พระยาแครง** (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 104)

เหตุการณ์นี้ตรงกับเหตุการณ์ชายขอทานโรคเรื้อนใส่บาตร**พระมหากัสสปะ**ที่ปรากฏใน “**มหากัสสปเถรคาถา**” และ “**อรรถกถามหากัสสปเถรคาถา**” ส่วนเหตุการณ์พระพุทธเจ้าทรงแยมพระสรวลและพยากรณ์ชายขอทานตรงกับเหตุการณ์พระพุทธเจ้าพยากรณ์นาง**มัลลิกา**จะได้เป็นพระมเหสี **พระเจ้าปเสนทิโกศล**ที่ปรากฏใน “**อรรถกถากุมมาสปีณฑชาดก**”

1.3 พระพุทธเจ้าเสด็จลี้กาทวีป

พระราชพงศาวดารเหนือกล่าวถึงเหตุการณ์พระพุทธเจ้าเสด็จลี้กาทวีปเพราะพระภิกษุ 2 รูปวิวาทกัน (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 112) เท่าที่ค้นคว้าหลักฐานการเสด็จลี้กาทวีปของพระพุทธเจ้ามีปรากฏในคัมภีร์ของศรีลังกา ได้แก่ **มหาวงศ์** และ **ทีปวงศ์** สองคัมภีร์นี้ไม่ได้กล่าวว่าการเสด็จไปลี้กาทวีปของพระพุทธเจ้ามีสาเหตุมาจากพระภิกษุ 2 รูปวิวาทกัน แต่เป็นของ

การพยากรณ์การกำเนิดเมืองที่จะรองรับพระศาสนาของพระองค์ในอนาคตต่างหาก เหตุการณ์นี้ยังมีอิทธิพลต่อพงศาวดารและตำนานกำเนิดเมืองโบราณต่าง ๆ นำไปใช้อีกด้วย เช่น **จามเทวีวงศ์** เป็นต้น สันนิษฐานว่า เรื่องพระภิกษุ 2 รูปวิเวกหน้าจะมาจากเหตุการณ์การวิเวกกันระหว่างพระภิกษุชาวโกสัมพีที่ปรากฏใน **อรรถกถาธาตธรรมบท ยมกวรรคที่ 1 เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี** การวิเวกในครั้งนั้นส่งผลให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับยัง **ปาร์กชิตวัน**

1.4 พุทธพยากรณ์กำเนิดเมือง

พระพุทธเจ้าตรัสพุทธพยากรณ์กำเนิดเมืองไว้ 2 เมืองด้วยกันคือ **กรุงหงสาวดี** และ **กรุงศรีอยุธยา** ดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจากลังกาทวีปมาสู่พระเชตวันในเมืองสาวัตถีแล้ว พระองค์ตรัสพุทธพยากรณ์กำเนิดเมืองแก่พระอานนท์ว่า ในภายภาคหน้าเมืองสาวัตถีจะกลายเป็นเมืองหงสาวดี จะมีกษัตริย์ขึ้นปกครองนามว่า **“พระเจ้าศรีธรรมโศกราช”** และจะสร้างมาลีเจดีย์ไว้กลางเมือง (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 1, 2542, หน้า 112)

พระราชพงศาวดารเหนือได้ขยายต่อว่า **พระยาเชียงใหม่** นำพุทธพยากรณ์นี้กราบบังคับทูล **พระเจ้าปราสาททอง** พระองค์ทรงให้ขุนนางและทหารจำนวนหนึ่งนำเครื่องบูชาไปบูชาพระมาลีเจดีย์ ซึ่งใช้เวลาเดินทางถึง 2 เดือน ขุนนางเหล่านั้นอยู่ที่มาลีเจดีย์ 25 วัน เมื่อกลับถึงกรุงศรีอยุธยาที่ทูลลาบวชทั้งหมด

จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสพุทธพยากรณ์กำเนิดกรุงศรีอยุธยา ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงให้พระอานนท์นั่งบนตอตะเคียน พระอานนท์ได้จัดมะขามป้อมถวาย พระพุทธเจ้าทรงแยมพระโอษฐ์ พระอานนท์จึงทูลถามถึงสาเหตุที่พระองค์ทรงแยมพระโอษฐ์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสพุทธพยากรณ์ว่า จากตรงนี้ไปอีก 6 โยชน์ จะเกิดเมืองชื่อ **“ศรีอยุธยา”** (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 1, 2542, หน้า 120)

เหตุการณ์พุทธพยากรณ์กำเนิดเมือง มักเกิดขึ้นในดินแดนที่นับถือพุทธศาสนา พยายามเชื่อมโยงอาณาจักรของตนเองให้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เพื่อให้อาณาจักรหรือดินแดนตรงนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญ

การสร้างเหตุการณ์พุทธพยากรณ์กำเนิดเมืองขึ้นเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ เพราะพุทธพยากรณ์เป็นสิ่งที่แม่นยำและถูกต้อง ดังในพระไตรปิฎกและอรรถกถาก็กล่าวถึงพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าไว้หลายเหตุ เช่น พยากรณ์พระสุบินก่อนตรัสรู้ ใน **สุบินสูตร** พยากรณ์พญาช้างปาลีเลยกะจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ใน **อรรถกถาธาตธรรมบท** พยากรณ์พระเจ้าอชาตศัตรูจะตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า **“ชีวิตวิเสส”** ใน **อรรถกถาสัมมัญญผลสูตร** เป็นต้น

2. เหตุการณ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนา

เหตุการณ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา คือ เหตุการณ์สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะมีอิทธิพลความเชื่อในพระพุทธศาสนาแฝงอยู่ ซึ่งมีเหตุการณ์ดังนี้

2.1 อายุพระศาสนา

ความเชื่อเรื่องอายุพระศาสนามีปรากฏในเหตุการณ์**พระยาจักร์ดำตั้งจุลศักราช** ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจาก**อรรถกถา มหาวิงค์ ปฐมภาค เวรัญชกัณฑ์** ตามความว่า

“ก็ในเวลาจบการร้อยกรองพระพุทธรูปนั้น มหาปฐพีนี้เหมือนเกิดความปราโมทย์ให้สาธุการอยู่ว่า พระมหากัสสปเถระทำพระศาสนาของพระทศพลนี้ให้สามารถเป็นไปได้ตลอดกาลประมาณ 5,000 พระวรรษา” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 1, 2542, หน้า 85)

2.2 ท้าวสักกเทวราชช่วยเหลือผู้มีบุญ

ในพระราชพงศาวดารเหนือ ปรากฏเหตุการณ์**ท้าวสักกเทวราช** หรือ**พระอินทร์**ช่วยเหลือผู้มีบุญดังนี้

2.2.1 ท้าวสักกเทวราชช่วยเหลือพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกหล่อพระพุทธรูป พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกทรงหล่อพระพุทธรูป (พระพุทธรชินราช) ขึ้น แต่ไม่สำเร็จ จึงชวนพระมหะเสด็จสั่งจ้ออิฐฐานส่งผลให้แทนประทับของท้าวสักกเทวราชร้อน ท้าวสักกเทวราชจึงทราบว่าเป็นผู้มีบุญกำลังเดือดร้อนจึงเสด็จมาช่วยโดยจำแลงกายเป็น**ชีปะขาว** (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 1, 2542, หน้า 96)

2.2.2 ท้าวสักกเทวราชช่วยสุทัศนกุมารสร้างปราสาท เมื่อสุทัศนกุมาร (อนาถบิณฑิตเศรษฐี) เติบโตเป็นหนุ่ม บิดาให้หาคู่ครอง อาสน์ของท้าวสักกเทวราชเกิดร้อนขึ้น พระองค์จึงโปรดให้**พระวิฆณุกรรม**เนรมิตปราสาททองประดับด้วยแก้ว 7 ประการให้สุทัศนกุมาร (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 1, หน้า 103)

2.2.3 ท้าวสักกเทวราชช่วยพระยาแกรก เมื่อพระยาแกรกยังเป็นชายขอทาน พระองค์อยากเห็น**พระยาโคตรบอง**เพราะเชื่อว่าเป็นผู้มีบุญ ท้าวสักกเทวราชจึงจำแลงกายเป็นคนขี่ม้ามาช่วยเหลือพระยาแกรก (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 1, 2542, หน้า 104)

สังเกตได้ว่า เหตุการณ์ท้าวสักกเทวราชช่วยเหลือผู้มีบุญตรงกับเหตุการณ์ในชาดกหลายเรื่อง เช่น เหตุการณ์พระนางประทุมเทวีตั้งสั่งจ้ออิฐฐานแล้วท้าวสักกเทวราชเสด็จช่วยเหลือพระพุทธรูปจนสำเร็จ ตรงกับเหตุการณ์พระนางจันทาเทวีตั้งสั่งจ้ออิฐฐานแล้วท้าวสักกเทวราชเสด็จช่วยจันทกุมารใน**จันทกุมารชาดก**

เหตุการณ์ท้าวสักกเทวราชช่วยสุทัศนกุมารสร้างปราสาท ตรงกับเหตุการณ์ท้าวสักกเทวราชให้พระวิฆณุกรรมเนรมิตบรรณศาลาให้พระเตมียกุมารใน**เตมียกุมารชาดก** และเหตุการณ์ท้าวสักกเทวราชให้พระวิฆณุกรรมเนรมิตบรรณศาลาให้พระเวสสันดรใน**เวสสันดรชาดก** ส่วนเหตุการณ์ท้าวสักกเทวราชช่วยพระยาแกรก ตรงกับเหตุการณ์ท้าวสักกเทวราชจำแลงกายลงมาช่วยผู้มีบุญในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ท้าวสักกเทวราชจำแลงเป็นพราหมณ์ขับเกวียนพาพระเทวี (พระมารดาพระมหาชนก) ไปยังนครจัมปาศะใน**นันทาชนกชาดก** เป็นต้น

เหตุการณ์ทั้ง 3 ต่างกล่าวถึง “**ร้อนถึงอาสนะ**” อาสนะในที่นี้คือ แทนที่ประทับของท้าวสักกเทวราช โดยปกติแทนนี้จะอ่อนนุ่ม ถ้าเกิดแข็งกระด้างหรือร้อนเป็นไฟขึ้นมา จะบอกเหตุว่ามีเรื่องเดือดร้อนเกิดขึ้นในโลก ท้าวสักกเทวราชต้องรีบลงไปแก้ไข ตามคติความเชื่อว่าท้าวสักกเทวราชเป็นเทพผู้มีหน้าที่ดับความ

ทุกข์ร้อนของมนุษย์ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2564, <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=ร้อนอาสน์-เก้าอี้ร้อน-15>) และกลายเป็นที่มาของสำนวนที่ว่า “ร้อนอาสน์” อีกด้วย

2.3 ความรักระหว่างมนุษย์กับนาค

ตำนาน เรื่องเล่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงทั่วโลกอีกด้วยมีการกล่าวถึงเรื่องราวความรักระหว่างมนุษย์กับบอมมนุษย์ ซึ่งในพระราชพงศาวดารเหนือปรากฏเรื่องราวความรักระหว่างมนุษย์กับนาคว่า

“ พระยาอภัยคามินีศิลาจารย์อยู่เมืองหริภุญไชยนคร ย่อมออกไปจำศีลอยู่ในเขาใหญ่ จึงร้อนถึงอาสน์นางนาคอยู่มิได้ ก็ขึ้นมาในภูเขาใหญ่นั้น ก็มาพบพระยาอยู่จำศีล เธอก็มาเสพเมถุนด้วยนางนาค ๆ อยู่ได้ 7 วันแล้วจะลาไป พระยาจึงให้ผ้ารัดตักมพล และพระอำมรงค์ไปแก่นางนาคให้ชมต่างพระองค์ นางนาคก็กลับไป พระยาก็ก็นำเข้าเมืองตั้งเก่า แลนางนาคก็มีครรภ์แก่ แลนางนาคก็ว่าลูกตุนี่มิใช่เป็นไข และจะเป็นมนุษย์ทีเดียว และจะคลอดในเมืองนี้ได้ แลจึงขึ้นมาถึงภูเขาที่เป็นอาสน์ที่แห่งพระยานั้น ก็ประสูติกุมาร ผ้าแลแหวนนั้น นางก็ไว้แก่ลูกตน แลแล้วก็หนีลงไปเมืองบาดาล ” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 88)

ความรักระหว่างพระยาอภัยคามินีศิลาจารย์แห่งหริภุญไชยกับนางนาค คล้ายกับความรักของพระราชแห่งกรุงมิถิลาภกับนางนาคมาณวิกาใน **อรรถกถาภริทัตตชาต** ครั้งพระราชแห่งกรุงมิถิลาทรงเป็นพระราชโอรสแห่งพระเจ้าพรหมทัต พระบิดาเกรงว่าพระโอรสจะชิงราชสมบัติจึงเนรเทศให้ไปครองเพศเป็นดาบส และได้สร้างอาศรมขึ้นที่ริมแม่น้ำยมุนา นางนาคมาณวิกาเห็นรอยพระบาทของพระโอรสก็ติดตามไปจนถึงอาศรม จึงทราบว่าเป็นที่อยู่ของดาบสจึงอธิษฐานว่า หากดาบสท่านนี้บวชด้วยศรัทธาขอให้ไม่ปรารถนาอนบนที่นอนที่นางตกแต่งด้วยดอกไม้ทิพย์และเครื่องหอม หากบวชโดยมิได้ศรัทธาขอให้นอนบนที่นอนที่นางตกแต่งให้ ปรากฏว่าดาบสเลือกนอนบนที่นอนที่นางตกแต่งให้ เมื่อนางทราบดังนั้นทั้งสองจึงมีจิตปฏิพัทธ์ต่อกัน ต่อมานางนาคมาณวิกาได้ให้กำเนิดพระโอรสและพระธิดา 2 องค์ คือ **สาครพรหมทัต** และ **สมุททชา** (พระมารดาของพระภริทัต) จากนั้นนางนาคมาณวิกาได้มอบพระโอรสและธิดาให้พระสวามี ส่วนตนเองกลับสู่นาคพิภพ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2564, <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=28&i=687>)

2.4 สร้างบุญไว้ในอดีตชาติ

ความเชื่อเรื่อง “บุญ” เป็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชน บุญ มีการนิยามไว้หลายความหมายคือ เครื่องชำระสันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพฤติชอบทางกายวาจาและใจ กุศลธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2564, <https://84000.org/tipitaka/>) ในพระราชพงศาวดารเหนือกล่าวถึงความเชื่อเรื่องบุญผ่านเรื่องราวของบุคคลในประวัติศาสตร์และเรื่องราวในพระพุทธานุศาสนาดังนี้

2.4.1 บุญที่ทำให้พระร่วงได้รับช้างเผือกงาดำและเขี้ยว ในสมัยอดีตพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง พระร่วงได้ทำหุ่นช้างใส่ดอกบัวถวายพระพุทธเจ้า ด้วยอานิสงส์นี้จึงส่งผลให้พระร่วงได้รับช้างเผือกงาดำและเขี้ยว (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 89)

2.4.2 บุญที่ทำให้พระนางสร้อยดอกหมากได้เป็นพระอัครมเหสี ในสมัยพระกกุสันธพุทธเจ้า พระนางสร้อยดอกหมากได้สร้างพระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา สมัยพระพุทธเจ้าของเรา (สันนิษฐานว่าเป็นพระสมณโคตมพุทธเจ้า) พระนางสร้อยดอกหมากเกิดเป็นนาคและได้ถวายน้ำแด่พระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงได้เกิดเป็นพระอัครมเหสี (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 90)

2.4.3 บุญที่ทำให้พระร่วงพ้นจากภัยเรือล่ม นายร่วง หรือพระร่วงในเวลาต่อ เป็นบุตรของนายคงครธา ขณะที่กำลังพายเรือเล่นเกิดเหน็ดเหนื่อยประสมกับมีกระแสน้ำเชี่ยวจึงปล่อยให้เรือไหลไปตามกระแสน้ำ แต่เรือนั้นก็สามารถลอยมาถึงเรือนได้ เพราะอานิสงส์จากการถวายน้ำผลมะพร้าวแด่พระโกนาคมนพุทธเจ้า (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 99-100)

2.4.4 บุญที่ทำให้เกิดเป็นอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า สุทัตถกุมาร (อนาถบิณฑิกเศรษฐี) เกิดเป็นชายผู้รักาศิลมิตได้ขาด เมื่อสิ้นบุญก็ไปเกิดเป็นเทวดา แล้วมาเกิดเป็นอนาถบิณฑิกเศรษฐีในสมัยพุทธกาล (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 103)

เหตุการณ์นี้สะท้อนคำสอนว่าด้วยเรื่องบุญ ซึ่งความเชื่อนี้มีอธิบายในคัมภีร์พุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น **คัมภีร์วิมานวัตถุ** ที่กล่าวถึงบุญที่เทวดาทำไว้ตอนเป็นมนุษย์ เป็นต้น

เหตุการณ์การสร้างบุญในอดีตชาติที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเหนือทำให้เข้าใจเรื่องความเชื่อเรื่องบุญและอานิสงส์ (ผลของบุญ) ที่เป็นการอธิบายให้เห็นถึงเหตุที่ทำให้บุคคลนั้นมีผลดังนี้ เช่น พระร่วงได้ช้างเผือกงาดำและเขี้ยวงูเพราะเคยทำหุนช้างใส่ดอกบัวถวายพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ หรือการที่พระนางสร้อยดอกหมากได้เป็นพระอัครมเหสีเพราะได้สร้างพระไตรปิฎกถวาย เป็นต้น กรรมเป็นทฤษฎีที่พุทธศาสนาใช้อธิบายปัจจุบันชาติ หากทำสิ่งที่ดีย่อมได้รับสิ่งที่ดีตอบแทนเช่นกัน

3. เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในพุทธศาสนา

พระราชพงศาวดารเหนือปรากฏเหตุการณ์สำคัญในพุทธศาสนาดังนี้

3.1 เหตุการณ์การสังคายนาพระไตรปิฎกทั้ง 4 ครั้ง

ในพระราชพงศาวดารเหนือปรากฏเหตุการณ์การสังคายนาพระไตรปิฎกทั้ง 4 ครั้งว่า

“ศุภมัสตฺพระพุทฺธศักราช จำเดิมแต่องค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าเสด็จดับขันธเข้าสู่พระนิพพาน พระองค์ประดิษฐานบวรพระพุทธศาสนา 5000 พรรษา ณ วันอังคาร เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก พระพุทธเจ้านิพพาน พระอาจารย์เจ้าตั้งปีมะเมียเป็นเอกศกล่วงแล้ว 4 เดือน พระยาอชาตศัตรูให้ขุมนุมพระอรหันต์ยกปฐมสังคายนายที่หนึ่ง แล้วล่วงไปได้ 100 ปีระกา สัมฤทธิศก จุลศักราช 11 ปี จึงพระเจ้ากาลาโสกราช ตั้งทุติยสังคายนายครั้งหนึ่ง แล้วล่วงไปได้ 218 ปีมะแม อัฐศก จุลศักราช 39 ปี จึงพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช ตั้งตติยสังคายนายครั้งหนึ่ง แล้วล่วงไปได้ 238 ปีมะเมีย สัมฤทธิศก จุลศักราช 113 ปี พระเจ้าวิภูษคามินีอภัยในลังกาทวีป ขุมนุมพระอรหันต์มากกว่า 1000 ทำปัญจมสังคายนายยกขึ้นในไบลานจันเป็นอักษรลังกาปีหนึ่งสำเร็จ” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 84)

เหตุการณ์การสังคายนาพระไตรปิฎกทั้ง 4 ครั้งนั้นเมื่อศึกษาเทียบกับคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาพบว่า **อรรถกถา มหาวิงค์ ปฐมภาค เวรัญชกัณฑ์** ได้กล่าวถึงการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้ง 4 อย่างครบถ้วน แสดงว่าเหตุการณ์สังคายนาพระไตรปิฎกในพระราชพงศาวดารเหนือได้รับอิทธิพลมาจากอรรถกถาเรื่องนี้

สรุป

การศึกษาพบว่า พระราชพงศาวดารเหนือได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ประเภทวงศ์ ได้แก่ มหาวงศ์ และทีปวงศ์ ในการนำเหตุการณ์ทางพุทธศาสนาที่มีความเหนือธรรมชาติมาใช้อธิบายเพื่อให้เกิดความชอบธรรมและมีความสมเหตุสมผลต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในพงศาวดาร เช่น พระนางสร้อยดอกหมากได้เป็นพระอัครมเหสีเพราะในอดีตชาติได้สร้างพระไตรปิฎกไว้ในพระศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้า รวมไปถึงบางเหตุการณ์ในพงศาวดารที่คาดว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากชาดก เช่น ความรักของพระยาอภัยคามินีลาจารย์แห่งกรุงหริภุญไชยกับนางนาคนตรงกับความรักของพระโอรสพระเจ้าพรหมทัตกับนางนาคนามวิกา ในภริยทัตชาดก การช่วยเหลือผู้มีบุญของพระอินทร์ เช่น พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก พระยาแกรก สัทศนกุมาร (อนาลปินชกเศรฐฐี) ตรงกับการช่วยเหลือผู้มีบุญของท้าวสักกะเทวราชในชาดก เป็นต้น

ส่งผลให้พระราชพงศาวดารเหนือนอกจากเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีคุณค่าในฐานะแหล่งคลังความรู้ที่สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนาอีกด้วย แสดงให้เห็นว่า ผู้เรียบเรียงพงศาวดารพยายามอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ให้มีความเป็นเหตุเป็นผลด้วยวรรณกรรมทางพุทธศาสนาอันเป็นศาสนากระแสหลักของสังคมไทยในเวลานั้น เช่น คำสอนเรื่องกรรม โดยเฉพาะเรื่อง “บุญ” มานำเสนอเพื่อให้ทราบถึงผลที่เกิดขึ้นเป็นเพราะเหตุเป็นเช่นนั้น

นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงศักยภาพของผู้เรียบเรียงพงศาวดารในการนำเหตุการณ์ในวรรณกรรมพุทธศาสนามาสร้างเป็นเหตุการณ์ในพงศาวดาร สะท้อนว่าเป็นผู้ศึกษาวรรณกรรมพุทธศาสนามาเป็นอย่างดี เช่น พระพุทธเจ้าพยากรณ์ชายขอนานว่าจะเป็นคนขี้ตริยในอนาคต ซึ่งต่อมาคือพระยาแกรก ในวรรณกรรมพุทธศาสนามักปรากฏเหตุการณ์พระพุทธเจ้าพยากรณ์สัตว์และบุคคลอยู่บ่อยครั้ง เช่น พยากรณ์ **พญาช้างปาลี** เลยกะจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ใน **อรรถกถาคาถาธรรมบท** พยากรณ์ **พระเจ้าชาตัตถุ** จะตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า “**ชีวิติวิเสส**” ใน **อรรถกถาสามัญญผลสูตร** เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ ทองตะโก. (2553). **พงศาวดาร**. ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2564, จาก <https://1th.me/OBLDI>
กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2542). **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ม.ป.ป.). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%BA%D8%AD#find4
- พระโพธิธรรมาจารย์. (2554). **เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาลีและคำแปล**. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). **จันทกุมารชาดก**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก 84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=28&siri=19
- _____ . **เตมียกุมารชาดก**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/atita/m_siri.php?B=28&siri=13
- _____ . **มหาภัสสปเถรคาถา**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/attha/m_siri.php?B=26&siri=398
- _____ . **มหาชนกชาดก**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/atita/m_siri.php?B=28&siri=14
- _____ . **เวสสันดรชาดก**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/atita/m_siri.php?B=28&siri=22
- _____ . **สุบินสูตร**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/attha/m_siri.php?B=22&siri=196
- _____ . **วิมานวัตถุ**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/read/?index_26
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). **อรรถกถากุมมาสปิณฑชาดก**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=27&i=1107>
- _____ . **อรรถกถาคาถารธรรมบท ยมกวรรคที่ 1 เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2561, จาก <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=25&i=11&p=5>
- _____ . **อรรถกถาภริยัตตชาดก**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=28&i=687>
- _____ . **อรรถกถามหาภัสสปเถรคาถา**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=26&i=398>
- _____ . **อรรถกถา มหาวิภังค์ ปฐมภาค เจริญชกัณฑ์**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=1>
- _____ . **อรรถกถาสามัญญผลสูตร**. ค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2564, จาก <https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=9&i=91&p=1>
- รัตติกาล ศรีอำไพ. (2551). **พงษ์-พงศ์**. ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2564, จาก <https://1th.me/c9nVw>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2553). **ร้อนอาสน์-เก้าอี้ร้อน**. ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2564, จาก <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=ร้อนอาสน์-เก้าอี้ร้อน-15>

30 ปี มรดกโลก นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กับการดำเนินงานโบราณคดี

30 Years of the World Heritage, Historic City of Ayutthaya with the Operations of Archaeology

วีระศักดิ์ แสนสะอาด / Veerasak Sansaard

นักโบราณคดี อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร
Archaeologist, Ayutthaya Historical Park, The Fine Arts Department

วันที่รับบทความ 15 พฤษภาคม 2565 / แก้ไขบทความ 10 สิงหาคม 2565 / ตอรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ด้วยเกณฑ์ข้อที่ 3 (III) คือ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออารยธรรมซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไป แล้ว โดยมีคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล หรือ Outstanding Universal Value (OUV) คือเมืองแห่งนี้มีความเจริญรุ่งเรือง ยิ่งใหญ่ที่สุดและเป็นสากลมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก เป็นศูนย์กลางของการทูตและการพาณิชย์ระดับโลก มีการวางผังเมืองที่เป็นระบบและปรากฏหลักฐานประเภทงานศิลปกรรมต่างๆ ที่มีความคิดสร้างสรรค์และมีอิทธิพลจากต่างประเทศเข้ามาผสม จนถึง พ.ศ. 2564 นับเป็นช่วงเวลา 30 ปี ที่พื้นที่แห่งนี้มีการดำเนินงานโบราณคดีเพื่อศึกษาการใช้พื้นที่และบูรณะปรับปรุงโบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่ 1. ช่วง พ.ศ. 2535 – 2544 เป็นการดำเนินงานโบราณคดีภายใต้แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2536 – 2544 เน้นการศึกษาในพื้นที่มรดกโลกซึ่งเป็นส่วนสำคัญใจกลางเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เนื้อที่ 1,810 ไร่ 2. ช่วง พ.ศ. 2545 – 2554 เน้นการดำเนินงานโบราณคดีโดยรอบพื้นที่มรดกโลกได้แก่พื้นที่ส่วนที่เหลือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่นอกเกาะเมืองโดยรอบ และ 3. พ.ศ. 2555 – 2564 เป็นช่วงหลังเหตุการณ์ภัย ถือว่าการดำเนินงานโบราณคดีในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาคือพื้นที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา ให้เป็นไปตามหลักสากล ใช้กระบวนการวิทยาศาสตร์และสหวิทยาการ และเป็นงานอันดับต้นเพื่อศึกษาถึงข้อมูลความแท้ ความครบถ้วน รวมถึงองค์ประกอบต่างๆ ของโบราณสถาน อันนำไปสู่การบูรณะ สงวนรักษาแหล่งมรดกโลกให้เป็นไปด้วยความเหมาะสมตามหลักสากลต่อไป

คำสำคัญ : โบราณคดี มรดกโลก อยุธยา การอนุรักษ์

Abstract

Historic City of Ayutthaya was declared a World Heritage Site on December 13, 1991 on the 3rd (III) criterion, to bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared, with value Outstanding Universal Value (OUV) is the city's prosperity. One of the world's greatest and most universal It is the center of global diplomacy and commerce. There is a systematic city planning and showing evidence of various types of works of art with creativity and influence from foreign into the mix Until 2021, this is a 30-year period that the area has archaeology and restoration operations It is divided into 3 time periods: 1. 1992 - 2001, it was archaeological operation under Master Plan for Conservation and Development of the Historical City of Ayutthaya, 1993 – 2001 focus on studying in the World Heritage area, which is an important part in the heart of the island city of Phranakhon Si Ayutthaya area of 1,810 rai. 2. 2002 - 2011, focusing on archaeological operations around the World Heritage Site, including the rest of the island and surrounding areas outside the islands and 3. 2012 – 2021 is the period after the flood. It is considered that archaeology operations in the Ayutthaya Historical Park area are Phranakhon Si Ayutthaya district to be in accordance with international principles. Using scientific and interdisciplinary processes to study the authenticity, completeness, including various elements of archaeological sites, leading to restoration to preserve the World Heritage Sites.

Keywords : Archaeology, World Heritage, Ayutthaya, Conservation

บทนำ

นับตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. 2310 พื้นที่เมืองอยุธยาหรือเมืองกรุงเก่า กลายเป็นแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ ที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานหลากหลายรูปแบบ เมื่อเวลาผ่านไปแหล่งโบราณคดีแห่งนี้กลับมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นพื้นที่รูปแบบเมืองใหม่ซ้อนเมืองเก่าในชื่อ พระนครศรีอยุธยา โดยมีหน่วยงานที่สำคัญในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีนี้ คือ กรมศิลปากร ที่ดำเนินการตั้งแต่สำรวจ อนุรักษ์ จนไปถึงระดับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เพื่อให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จนกระทั่งแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ถูกยกระดับให้มีความสำคัญระดับโลก เมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) มีมติ ณ กรุงคาร์เจก ประเทศตุนิเซียให้ขึ้นทะเบียนเมืองเก่าอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลก ในชื่อ “นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา” เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534

มรดกโลก นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

มรดกโลก หมายถึง สมบัติล้ำค่าของโลก ทั้งด้านวัฒนธรรมและด้านธรรมชาติ ที่มีมนุษยชาติได้รับสืบทอดมาจากอดีต และตกเป็นภาระหน้าที่ของสังคมมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ที่จะต้องหวงแหน รักษา ทำนุบำรุงไว้ให้คงอยู่สืบต่อไปถึงอนุชนรุ่นหลังในอนาคต (สาวิตรี สุวรรณสถิตย์, 2557, หน้า 1) ทำให้ UNESCO มีมาตรการสากลเพื่อคุ้มครองแหล่งมรดกโลก นำไปสู่การเกิดขึ้นของอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก หรือ อนุสัญญามรดกโลก เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ในการประชุมสมัยสามัญครั้งที่ 17 ของ UNESCO ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญาฉบับนี้เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2530 เนื่องจากประเทศไทย ณ ขณะนั้น มีโครงการที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานสำคัญหลายแห่งที่ได้รับการสนับสนุนจากยูเนสโก เช่น การทำแผนแม่บทโครงการบูรณะเมืองเก่าสุโขทัย ศรีสัชนาลัยและกำแพงเพชร โครงการบูรณะปราสาทหินพิมาย พนมรุ้ง ด้วยวิธีอนัสติโลซิส เป็นต้น จึงมีโอกาสเสนอแหล่งมรดกสำคัญของไทยให้ขึ้นบัญชีเป็นแหล่งมรดกโลก (สาวิตรี สุวรรณสถิตย์, 2557, หน้า 9)

นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลก ครั้งที่ 15 ที่กรุงคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2534 ได้รับหมายเลขอ้างอิงในทะเบียน เลขที่ 576 โดยขึ้นทะเบียนประเภทมรดกโลกทางวัฒนธรรมตามเกณฑ์ข้อที่ 3 (iii) คือ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือเป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออารยธรรมซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว ซึ่งการขึ้นทะเบียนมรดกโลกของอยุธยาในครั้งนั้น ประเทศไทยยื่นขอขึ้นทะเบียนเพียงพื้นที่โบราณสถานสำคัญสูงสุดในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจำนวน 1,810 ไร่ หรือ 286 เฮกตาร์ โดยมีโบราณสถานสำคัญในพื้นที่ เช่น พระราชวังโบราณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วิหารพระมงคลบพิตร วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดพระราม วัดโลกยสุธาราม บึงพระราม รวมถึงพื้นที่สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์

คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล หรือ Outstanding Universal Value (OUV) ที่แหล่งมรดกโลกทุกแหล่ง ต้องประกาศคุณลักษณะ คุณค่า ความสำคัญของแหล่งนั้นๆ เมื่อตอนขอขึ้นทะเบียน สำหรับนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ประเทศไทยระบุคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลว่า เมืองแห่งนี้มีความเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 ถึง 18 เป็นเขตเมืองที่ใหญ่ที่สุดและเป็นสากลมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก เป็นศูนย์กลางของการทูตและการพาณิชย์ระดับโลก มีการวางผังเมืองที่เป็นระบบและเข้มงวด ประกอบด้วยถนน คลอง และคูน้ำรอบโครงสร้างหลัก นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานประเภทงานศิลปกรรมต่างๆ ที่มีความคิดสร้างสรรค์และมีอิทธิพลจากต่างประเทศเข้ามาผสม แม้หลังเสียกรุงศรีอยุธยาและมีการสร้างเมืองใหม่ที่บางกอก ก็ยังคงจำลองจำลองการวางผังเมือง รูปแบบศิลปกรรม รวมถึงชื่อเมืองอยุธยามาใช้ โดยปัจจุบันมีกฎหมายของประเทศไทยที่คุ้มครองพื้นที่นี้อยู่ ที่สำคัญได้แก่ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติที่ดินราชพัสดุ พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2561 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และระเบียบของเทศบาล (World Heritage Convention, 2022, <https://whc.unesco.org/en/list/576/>)

ภาพที่ 1 ขอบเขตมรดกโลก นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จำนวน 1,810 ไร่
ที่มา: World Heritage Convention, 2022, <https://whc.unesco.org/en/list/576/>

สำหรับพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา หรือพื้นที่มรดกโลก ถือเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีโบราณสถานจำนวนมากกระจายตัวอยู่ในเขตเมืองปัจจุบันที่มีประชาชนอาศัยอยู่หนาแน่น จึงมีหลายหน่วยงานที่เข้ามากำกับ ดูแลพื้นที่แห่งนี้เป็นหลัก ได้แก่ กรมศิลปากรมีหน้าที่ดูแลเรื่องการรักษาโบราณสถาน เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยาดูแลเรื่องความเป็นอยู่และระบบสาธารณสุขปโภคสาธารณสุขภายในพื้นที่ และยังมีหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องดูแลในด้านต่างๆ เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทั้งนี้ นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามีคณะกรรมการชุดใหญ่ที่แต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรีเพื่อควบคุมการดำเนินงานในพื้นที่ คือ **คณะกรรมการอำนวยการและควบคุมการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา** มีรองนายกรัฐมนตรีที่กำกับดูแลกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธาน มีหน้าที่ในการอำนวยการ ควบคุมประสานงาน มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะทำงานสาขาต่างๆ อนุมัติแผนการดำเนินงาน ประสานกิจกรรม ปรับปรุงแนวทางดำเนินงานต่างๆ ให้สัมพันธ์กันและติดตามผลงานประจำปี คณะกรรมการชุดนี้ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ 2 คณะ เพื่อกลั่นกรองข้อมูลต่างๆ คือ **คณะอนุกรรมการบริหารจัดการ กำกับ**

ควบคุมดูแลนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นประธาน และคณะกรรมการด้านวิชาการ โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามี อธิบดีกรมศิลปากรเป็นประธาน

เมื่อพื้นที่โบราณสถานพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกแล้ว จึงจำเป็นต้องปฏิบัติตามอนุสัญญามรดกโลก ที่กำหนดให้คุ้มครอง ป้องกัน อนุรักษ์แหล่งมรดก เพื่อสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปในอนาคต ด้วยทรัพยากรของประเทศไทยเอง อาจมีการสนับสนุนหรือความร่วมมือระหว่างประเทศ ด้วยการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมทางด้านกฎหมาย กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เทคนิควิธี การบริหารจัดการ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2557, หน้า 7) รวมถึงงานโบราณคดี ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการอนุรักษ์

งานโบราณคดีคือ ศาสตร์ของการใช้หลักวิชาการและวิธีการทั้งทางวิทยาศาสตร์และศิลปะมาผสมผสานกัน ใช้ศึกษาเรื่องราวในทุกด้านของมนุษย์ในอดีต รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทุกประเภทที่สัมพันธ์กับมนุษย์ในอดีต จากหลักฐานประเภทต่างๆ (กรมศิลปากร, 2557, หน้า 10) อันนำไปสู่การอนุรักษ์ สงวนรักษาต่อไป

กรมศิลปากรดำเนินงานโบราณคดีเพื่อศึกษาพื้นที่มาตลอดไม่ว่าจะก่อนหรือหลังจากที่อยุธยาถูกประกาศให้เป็นมรดกโลก ถือว่าเป็นงานที่จำเป็นอันดับต้นในการศึกษา วิเคราะห์ โบราณสถานที่ยื่นแต่ถูกชั้นดินสมัยหลังทับถม ก่อนที่จะดำเนินการบูรณะตามหลักวิชาการ รูปแบบที่ขุดพบ และปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยว

ภาพที่ 2 บรรยากาศการดำเนินงานโบราณคดีในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2530 ช่วงก่อนการถูกประกาศให้เป็นมรดกโลก
ที่มา: อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2529, [ภาพถ่าย]

รัฐบาลให้ความสำคัญต่อการดำเนินงานโบราณคดีในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ดังปรากฏในแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช 2536 – 2544 ให้มีแผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน ที่ (กรมศิลปากร, 2537, หน้า 51) เป็นแผนงานหลักที่จำเป็นต้องดำเนินงานในพื้นที่ก่อนการปฏิบัติตามแผนงานอื่น ดำเนินงานโดยอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ด้วยการค้นคว้าข้อมูลประวัติศาสตร์ ขุดแต่งโบราณสถาน บูรณะซ่อมแซมเสริมความมั่นคง โดยมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด แม้แผนแม่บทฉบับดังกล่าวจะสิ้นสุดลงไปแล้ว ปัจจุบันกรมศิลปากรกำลังดำเนินการเตรียมประกาศใช้ แผนปฏิบัติการการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช 2565 – 2574 เป็นแผนแม่บทฉบับใหม่ ซึ่งยังคงบรรจุแผนการศึกษา ค้นคว้าวิจัยทางโบราณคดี มุ่งเน้นให้เกิดองค์ความรู้ ที่ถูกต้อง อาทิ การศึกษาสาระสำคัญของโบราณสถานต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นแหล่ง-ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยตั้งอยู่ในบนพื้นฐานของงานวิชาการโบราณคดีเป็นหลัก ในพื้นที่โบราณสถานที่ยังมิได้ดำเนินงานทางโบราณคดี โบราณสถานที่ยังมีแผนที่ยังมีดำเนินการทางโบราณคดี และ แหล่งโบราณคดีประเภทย่านการค้าโบราณ (กรมศิลปากร, 2564, หน้า 66) ไว้เป็นแผนที่จำเป็นต้องดำเนินการอันดับต้นคงไว้

บทความนี้ เป็นการสรุปผลการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในช่วงเวลา 30 ปี แห่งการเป็นแหล่งมรดกโลก โดยแบ่งได้เป็น 3 ช่วง รายละเอียดดังนี้

1.ช่วง พ.ศ. 2535 – 2544 งานโบราณคดีภายใต้แผนแม่บทฯ

ช่วงเวลานี้มีความสำคัญเนื่องจากอยุธยาได้รับการประกาศให้เป็นแหล่งมรดกโลก พ.ศ. 2534 และแผนแม่บทฯ ฉบับแรกประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2536 จึงทำให้มีงบประมาณในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่จำนวนมาก โดยในส่วนของแผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และการบูรณะโบราณสถานได้รับงบประมาณรวม 353 ล้านบาท ส่งผลให้เกิดการดำเนินงานโบราณคดีจำนวนหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่มรดกโลก หรือพื้นที่โบราณสถานสำคัญสูงสุด 1,810 ไร่ โดยปรากฏการดำเนินงานโบราณคดีในพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

1.1 พื้นที่โบราณสถานประเภทวัด เป็นการดำเนินงานโบราณคดีโดยการขุดแต่งโบราณสถานเพื่อศึกษาการใช้งานพื้นที่และแสดงหลักฐานที่เป็นร่องรอยแนวโบราณสถานที่ถูกทับถมอยู่ใต้ผิวดินก่อนดำเนินการบูรณะและปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่

พ.ศ. 2537 วัดธรรมิกราช วัดเจ้าพรหมณ์ วัดเจดีย์ใหญ่ วัดมหาสมัน วัดวังชัย วัดหลังคาตำ วัดอุโบสถ พ.ศ. 2538 วัดสังฆแห่-สังฆทา วัดไตรตรึงษ์ วิหารกลบ พ.ศ. 2540 วัดหลวงซีกรุต ส่วนโบราณสถานที่มีการดำเนินงานนอกเขตมรดกโลก ได้แก่ วัดชัยภูมิ วัดขุนแสน วัดหอรหัง วัดเชิงท่า วัดโคกพระยา วัดพระงาม วัดเจ้าย่า เป็นต้น

ภาพที่ 3 บรรยากาศการดำเนินงานโบราณคดี ณ โบราณสถานวัดธรรมิกราช พ.ศ. 2537

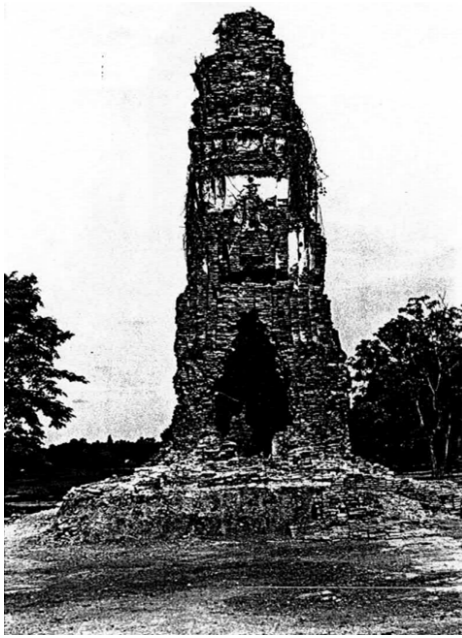
ที่มา: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2538, หน้า 78

1.2 พื้นที่โบราณสถานในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ เป็นการดำเนินงานโบราณคดีโดยการขุดค้นเพื่อศึกษาการใช้งานพื้นที่ก่อนดำเนินการปรับปรุงให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นสวนสาธารณะ หรือเป็นพื้นที่บริการทางวิชาการสำหรับใช้ประโยชน์ ที่สำคัญได้แก่ พ.ศ. 2538 พื้นที่บึงพระราม พื้นที่สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ และ พ.ศ. 2539 พื้นที่ศาลากลางหลังเก่า สนามราชบุรี สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

1.3 พื้นที่โบราณสถานประเภทอื่น ๆ มีทั้งการดำเนินงานโบราณคดีโดยการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีที่สำคัญได้แก่ พ.ศ. 2537 ป้อมเพชร พ.ศ. 2538 บ้านโปรตุเกส ซึ่งเป็นพื้นที่นอกเขตมรดกโลก

ตัวอย่างงานโบราณคดีในช่วงเวลานี้ เช่น

- วัดเจ้าพรหมณ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในโบราณสถานที่ตั้งอยู่ที่สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ จากข้อมูลการขุดค้นพบว่า พื้นที่วัดเริ่มมีการใช้งานเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และมีการสร้างอาคารที่เป็นส่วนของศาสนสถาน ได้แก่ พระปรางค์ประธาน วิหาร กำแพงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 ต่อมามีการบูรณะปฏิสังขรณ์อาคารในสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือราวพุทธศตวรรษที่ 23 ก่อนจะถูกทิ้งร้างตั้งแต่เหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2538, หน้า 25)

ภาพที่ 4 - 5 โบราณสถานวัดเจ้าพรหมหลังการขุดแต่งทางโบราณคดี
ที่มา: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2538, หน้า 48 และ 53

- พื้นที่ศาลากลางเก่า สนามราชบุรี สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชุมชนสมัยอยุธยา แต่เนื่องจากพื้นที่ศึกษาขนาดใหญ่ จึงแบ่งข้อมูลออกเป็น 4 พื้นที่ ได้แก่

1) ย่านตลาดถนนหน้าพระกาฬ คือบริเวณศาลหลักเมือง และศาลพระกาฬ (เทวสถาน) จากข้อมูลการขุดค้นพบว่า พื้นที่มีการใช้งานเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 - 22 ต่อมามีการอยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 24

2) ย่านวัดป่าพวย คือบริเวณศาลากลางเก่า จากข้อมูลการขุดค้นพบว่า พื้นที่มีการใช้งานเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 - 24

3) ย่านวัดจันทร์ คือบริเวณสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาริมคลองท่อ จากข้อมูลการขุดค้นพบว่า พื้นที่มีการใช้งานเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 - 24 และคงเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เนื่องจากพบโบราณวัตถุจำนวนมาก

4) ย่านวัดรักรักษ์ คือบริเวณศาลากลางเก่าริมคลองท่อ (ตลาดกรุงศรี) จากข้อมูลการขุดค้นพบว่า พื้นที่มีการใช้งานเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 - 24 (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2539, หน้า 248)

2. ช่วง พ.ศ. 2545 - 2554 งานโบราณคดีโดยรอบพื้นที่มรดกโลก

เมื่อแผนแม่บทฯ ฉบับ พ.ศ. 2536 - 2544 สิ้นสุดลง กรมศิลปากรจึงดำเนินการจัดทำร่างแผนแม่บทฯ ระยะ 2 เพื่อดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในพื้นที่นอกเหนือเขตมรดกโลก 1,810 ไร่ คือพื้นที่ส่วนตะวันออกในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่โดยรอบนอกเกาะเมืองเป็นที่น่าเสียดายว่า

ร่างแผนแม่บทฯ ระยะที่ 2 ไม่ถูกประกาศใช้ แต่กรมศิลปากรยังคงดำเนินการบริหารจัดการพื้นที่ตามแนวทางของแผนแม่บทฉบับเดิมและฉบับที่ 2 ที่ไม่ได้ประกาศใช้ ซึ่งแผนงานอันดับต้นยังคงเป็นงานด้านโบราณคดี เนื่องจากพื้นที่มรดกโลก 1,810 ไร่ โบราณสถานส่วนใหญ่ได้รับการอนุรักษ์ปรับปรุงให้เป็นแหล่งเรียนรู้ จึงทำให้ช่วงเวลา 10 ปีนี้ การดำเนินงานโบราณคดีส่วนใหญ่เกิดขึ้นนอกเขตมรดกโลก

ช่วงปลาย พ.ศ. 2554 เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย ส่งผลให้โบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับผลกระทบทั้งหมด เมื่อน้ำลดแล้วจึงมีการสำรวจและบูรณะโบราณสถานมากกว่า 100 แห่ง ซึ่งบางแห่งมีการดำเนินงานโบราณคดีควบคู่กับการบูรณะด้วย และเหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การดำเนินงานโบราณคดีแบบสหวิทยาการในช่วงเวลาที่ 3 ต่อไป

สำหรับโบราณสถานที่ได้รับการดำเนินงานโบราณคดีที่สำคัญ มีดังนี้ พ.ศ. 2546 กำแพงพระราชวังหลวง (ในเขตมรดกโลก) พระราชวังจันทร์เกษม พระราชวังหลัง พ.ศ. 2548 หมู่บ้านฮอลันดา พ.ศ. 2550 พลับพลาตรีมุข (ในเขตมรดกโลก) 2551 วัดสามวิหาร 2552 หมู่บ้านโปรตุเกส และบ้านฮอลันดา

ภาพที่ 6 โบราณสถานบ้านฮอลันดาหลังการขุดแต่งทางโบราณคดี พ.ศ. 2547

ที่มา: พัทธ์ชัย สุขพิพัฒน์มงคล, 2547, หน้า 177

ตัวอย่างงานโบราณคดีในช่วงเวลานี้ เช่น

- พลับพลาตรีมุข ภายในพระราชวังโบราณ ซึ่งพลับพลาดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานโบราณคดีครั้งนี้เป็นการศึกษาร่องรอยอาคารเดิมสมัยอยุธยาที่อยู่ข้างใต้ จากข้อมูลการขุดตรวจพบว่า บริเวณนี้เคยมีอาคารแผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งอยู่ 2 หลัง โดยมีแนวกำแพงล้อมรอบ สันนิษฐานว่าเป็นอาคารก่ออิฐสำคัญที่ตั้งอยู่ในเขตฝ่ายในของพระราชวังหลวง หรือเป็นหมู่พระราชมณเฑียร (ห้างหุ่นส่วนจำกัด บุราณรักษ์, 2550, หน้า 45)

ภาพที่ 7 ร่องรอยสิ่งก่อสร้างสมัยอยุธยาใต้พลับพลาตรีมุข
ที่มา: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2550, หน้า 14

3. ช่วง พ.ศ. 2555 – 2564 งานโบราณคดีสหวิทยาการ สู่การอนุรักษ์และพัฒนา ในอนาคต

หลังเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานพร้อมทั้งดำเนินงานโบราณคดีในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบหลายแห่ง จนกระทั่ง พ.ศ. 2557 สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ หรือ ICOMOS ซึ่งเป็นองค์กรที่ปรึกษาของศูนย์มรดกโลก เข้าตรวจสอบการอนุรักษ์โบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และพบว่าการอนุรักษ์บางแห่งยังไม่เป็นไปตามมาตรฐานสากล

พ.ศ. 2558 ศูนย์มรดกโลกจัดประชุมคณะกรรมการประจำปี ณ เมืองบ็อน สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี จึงมีมติที่เกี่ยวข้องกับนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อาทิ การระงับการยื่นขออนุญาตก่อสร้างอาคารใหม่ภายในพื้นที่มรดกโลกและบริเวณใกล้เคียง และที่สำคัญคือ การแนะนำให้ประเทศไทยฝึกอบรมช่างอนุรักษ์อย่างเร่งด่วน เพื่อปรับปรุงฝีมือและทักษะความรู้ความชำนาญ เพื่อให้การอนุรักษ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์และเคารพการใช้วัสดุและฝีมือช่างแบบดั้งเดิมอีกทั้งประเทศไทยต้องส่งรายงานสถานภาพการอนุรักษ์ หรือ State of conservation (SOC) ต่อศูนย์มรดกโลก ภายในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2559 (World Heritage Convention, 2022, <https://whc.unesco.org/en/list/576/>)

ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้การอนุรักษ์โบราณสถานรวมถึงการดำเนินงานโบราณคดีในพื้นที่พระนครศรีอยุธยา เป็นไปตามหลักสากล ใช้กระบวนการวิทยาศาสตร์และสหวิทยาการ เช่น การใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อกำหนดอายุหลักฐานประกอบการวิเคราะห์และตีความทางโบราณคดี

ภาพที่ 8 บรรยากาศการดำเนินงานโบราณคดีในพื้นที่พระราชวังโบราณ พ.ศ. 2560
ที่มา: วีระศักดิ์ แสนสะอาด, 2560, [ภาพถ่าย]

สำหรับโบราณสถานที่ได้รับการดำเนินงานโบราณคดีที่สำคัญ มีดังนี้ พ.ศ. 2558 วัดเทวีวัด วัดท่าหอย พ.ศ. 2559 วัดภูเขาทอง พ.ศ. 2560 พระราชวังโบราณ คลองท่อ วัดถนนจีน พ.ศ. 2561 ป้อมประตูข้าวเปลือก วัดกระเจี พ.ศ. 2563 เทวสถาน พ.ศ. 2564 บ้านหลวงรับราชทูต วัดเชิงท่า

ตัวอย่างงานโบราณคดีในช่วงเวลานี้ เช่น

- วัดกระเจี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการความร่วมมือด้านการฟื้นฟูภูมิปัญญาช่างฝีมือด้านสถาปัตยกรรมไทยเพื่อการอนุรักษ์มรดกโลก โดยความร่วมมือของกรมศิลปากร และองค์การยูเนสโก กรุงเทพมหานคร โดยโครงการดังกล่าวเป็นการรวมตัวกันของสหวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่น นักโบราณคดี สถาปนิก นักวิทยาศาสตร์ ช่างฝีมือ เป็นต้น เพื่อวางแผนและอนุรักษ์โบราณสถานให้เป็นไปตามหลักสากลตามที่ศูนย์มรดกโลกร้องขอ ซึ่งหนึ่งในงานอนุรักษ์ขั้นต้น คือ การดำเนินงานทางโบราณคดี จากข้อมูลการขุดตรวจบริเวณฐานเจดีย์ประธาน พบการฝังศพมนุษย์สมัยอยุธยา โดยพบหลักฐานเป็นโครงกระดูกมนุษย์อย่างน้อย 5 โครง มีทั้งวัยเด็กและผู้ใหญ่ โดยพบโบราณวัตถุที่ฝังร่วมด้วย ได้แก่ ภาชนะดินเผาขนาดเล็กพร้อมฝา กลุ่มหอยเบี้ย เครื่องประดับ ซึ่งเป็นหลักฐานการทำศพที่พบน้อยมากในวัฒนธรรมสมัยอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลงศพและฝังศพนั้นเกิดขึ้นในพื้นที่วัดพุทธศาสนา (กรมศิลปากร, 2564, หน้า 81)

ภาพที่ 9 แสดงรายละเอียดโครงกระดูกมนุษย์จากการดำเนินงานทางโบราณคดี ณ โบราณสถานวัดกระเจี
ที่มา: กรมศิลปากร, 2564, หน้า 87

บทสรุป

จะเห็นได้ว่า กรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลรักษาโบราณสถานในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ให้ความสำคัญกับงานศึกษาทางโบราณคดี โดยบรรจุไว้เป็นแผนงานอันดับแรกของแผนแม่บทฯ ทุกฉบับ ถือเป็นงานที่ต้องทำเป็นอันดับต้นของกระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยเฉพาะในพื้นที่บริบทของความเป็นแหล่งมรดกโลก ที่การอนุรักษ์จำเป็นต้องเป็นไปตามหลักการที่คงไว้ซึ่งความแท้ ความดั้งเดิมของโบราณสถานแห่งนั้น ๆ การจะได้มาซึ่งข้อมูลความแท้ ความครบถ้วน รวมถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ของโบราณสถาน จำเป็นต้องมีการดำเนินงานโบราณคดีก่อนเสมอ เพื่อนำไปสู่การวางแผนและเตรียมวัสดุที่เหมาะสมต่อการบูรณะโบราณสถานในอันดับต่อไป

นอกจากงานโบราณคดีแล้ว กรมศิลปากรยังพัฒนางานอนุรักษ์โบราณสถาน จากอดีตที่เน้นเพียงการบูรณะโบราณสถานให้มั่นคงแข็งแรง แต่ยังขาดการศึกษาเรื่องความแท้ ความครบถ้วน การใช้วัสดุรูปแบบดั้งเดิม และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อเข้ามาใช้ในการอนุรักษ์ จนกระทั่งบุคคลากรได้รับการเรียนรู้แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางวิชาการจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ทำให้การอนุรักษ์ในพื้นที่อุทยานรวมถึงพื้นที่มรดกโลกเป็นไปตามหลักการสากล คงความเป็นของแท้ดั้งเดิมโบราณสถานที่ถูกอนุรักษ์มีการใช้วัสดุที่เหมาะสม ส่งผลให้โบราณสถานมีความมั่นคง และคงสภาพยาวนานยิ่งขึ้น

จึงกล่าวได้ว่า พื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มีพัฒนาการทางงานโบราณคดีในพื้นที่ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535 หลังจากได้รับการประกาศเป็นมรดกโลก จนถึงเหตุการณ์อุทกภัยใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2554 ที่งานโบราณคดีเน้นเพียงการขุดแต่งโบราณสถาน ขุดค้นเพื่อศึกษาการใช้พื้นที่ เพื่อนำไปสู่การบูรณะ ปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แต่หลังจากที่ศูนย์มรดกโลกมีข้อเรียกร้องให้ประเทศไทยดำเนินการอนุรักษ์ตามหลักการสากลและใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ทำให้การดำเนินงานโบราณคดีตั้งแต่ พ.ศ. 2559 เป็นต้นมา มีการทำงานโดยใช้สหวิทยาการมากยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือ มีการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อกำหนดค่าอายุโบราณวัตถุประกอบการศึกษา ซึ่งกรมศิลปากรจะยังคงยึดหลักการดำเนินงานรูปแบบนี้ในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มรดกโลกแห่งนี้ อย่างต่อเนื่อง

ความท้าทายของการศึกษาโบราณคดีในอนาคต คือการดำเนินงานในพื้นที่รอบนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ยังคงหลงเหลือโบราณสถานที่ยังไม่ได้ดำเนินงานอนุรักษ์จำนวนมาก ทั้งยังมีข้อจำกัดเรื่องกฎหมาย เรื่องกรรมสิทธิ์และการเช่าที่ดิน รวมถึงเรื่องความปลอดภัย ซึ่งเป็นความท้าทายของกรมศิลปากร ที่จะต้องประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อให้งานสำเร็จจนเกิดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีอยุธยาต่อไปในอนาคต

แผนผังที่ 1 แสดงช่วงเวลาและรายละเอียดการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2537). **โครงการปรับปรุงแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: เอ็น เอส พี พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- _____. (2564). **บันทึกการดำเนินงานวัดกระเจี: อยุธยา อนุรักษ์**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุนทรรุ่งเจริญ การพิมพ์.
- _____. (2557). **โบราณคดีสำหรับเยาวชน**. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- _____. (2564). **ร่าง แผนปฏิบัติการ การอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช 2565 – 2574**. ม.ป.ท. : (เอกสารอัดสำเนา).
- พิทักษ์ สุขพิพัฒน์มงคล. (2547). **โครงการขุดแต่งและขุดค้นโบราณสถานหมู่บ้านฮอลันดา ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ม.ป.ท.: (เอกสารอัดสำเนา).
- สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. (2557). **นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา มรดกไทย – มรดกโลก**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส-ซี-เจ เอ็มซี.
- สำนักงานนโยบายแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2557). **อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครอง มรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ: บริษัท โมโนกราฟ สตูดิโอ จำกัด.
- ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. (2550). **โครงการบูรณะโบราณสถานเพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองราชย์ครบ 60 ปี รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดี งานบูรณปฏิสังขรณ์พลับพลาตรีมุขภายในพระราชวังหลวง ตำบลประตูชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปีงบประมาณ 2549**. ม.ป.ท.: (เอกสารอัดสำเนา).
- ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. (2539). **รายงานการขุดค้นพื้นที่บริเวณศาลากลาง (หลังเก่า) ตำบลประตูชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ม.ป.ท.: (เอกสารอัดสำเนา).
- ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง. (2538). **รายงานการขุดแต่งและขุดค้นโบราณสถานวัดธรรมิกราช ตำบลท่าवासูกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ม.ป.ท.: (เอกสารอัดสำเนา).
- ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. (2538). **รายงานการขุดแต่งศึกษาโบราณสถานวัดเจ้าพรหมณ์ - วัดเจดีย์ใหญ่ ตำบลประตูชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (วัดเจ้าพรหมณ์)**. ม.ป.ท.: (เอกสารอัดสำเนา).
- World Heritage Convention. (2022). **Historic City of Ayutthaya**. ค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2565, จาก <https://whc.unesco.org/en/list/576/>

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ด้วยแนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด
กรณีศึกษา : กิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Guidelines for Promoting Cultural Tourism Support with Marketing Mix:
A Case Study of World Wai Kru Muay Thai,
Phranakhon Si Ayutthaya Province

ตรีธวัชณ์ มีสมศักดิ์ / Treethawat Meesomsak

อาจารย์สาขาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
Lecturer of the Department of Performing Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Chiang Mai Rajabhat University.

วันที่รับบทความ 4 ตุลาคม 2564 / แก้ไขบทความ 31 กรกฎาคม 2565 / ตอบรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เขียนเพื่อมุ่งวิเคราะห์กิจกรรมด้านศิลปะวัฒนธรรม ในมิติของการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย ด้วยรูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว (Event) มุ่งเน้นนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาเบื้องต้นในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจากสถานการณ์โรคอุบัติใหม่ โควิด-19 ที่เป็นอุปสรรคของการจัดกิจกรรม ในมุมมองที่ใช้กระบวนการแนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด หรือที่รู้จักโดยทั่วไปว่า 4P พบว่า การท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสามารถแบ่งได้เป็น 6 กลุ่มคือ 1.แสวงบุญ 2.มรดกทางวัฒนธรรม 3.เชิงประวัติศาสตร์ 4.ตามเทศกาล 5.การท่องเที่ยวพื้นเมือง และ 6 .คืนถิ่นเกิด รูปแบบกิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลกเป็นรูปแบบกิจกรรมที่ผสมรูปแบบการท่องเที่ยวในหลายรูปแบบ ที่จัดต่อเนื่องมากกว่า 15 ปี ได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติมากกว่า 57 ประเทศทั่วโลก และจากสถานการณ์โรคระบาดจึงได้งดการจัดกิจกรรมชั่วคราวลงในปี พ.ศ.2563 จนถึงปัจจุบันปี พ.ศ.2564 โดยกิจกรรมภายในงานเน้นการจัดกิจกรรมและการขายสินค้าเชิงศิลปะวัฒนธรรม จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาด้านผลิตภัณฑ์ของสินค้าท้องถิ่นโดยจัดขายในรูปแบบออนไลน์ และใช้กระบวนการแนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (4P) มาผสมผสานคือ 1.ด้านตัวสินค้า 2.การกำหนดราคา 3.ช่องทางการจัดจำหน่าย 4.การส่งเสริมการตลาด เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางในการใช้สำหรับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว สำหรับผู้ประกอบการหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ได้อีกแนวทางหนึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าว หรือการปรับใช้เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ทางวัฒนธรรมในอนาคต

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โควิด-19 แนวคิดส่วนประสมทางการตลาด ศิลปะวัฒนธรรม ไหว้ครูมวยไทยโลก

Abstract

This academic article is written to focus on the analysis of cultural arts activities. In the dimension of tourism promotion in Thailand with the format of tourism activities (Event). Focusing on presenting solutions to basic problems in Phranakhon Si Ayutthaya Province from the epidemic situation of Covid-19, which is the culprit of organizing activities in a wide angle by using the marketing mix factor concept commonly known as 4P. It was found that tourism in Phranakhon Si Ayutthaya Province can be divided into 6 groups: 1. Pilgrimage, 2. Cultural Heritage, 3. Historical, 4. According to festivals, 5. Indigenous tourism, and 6. Returning the place of birth: Wai Kru Muay Thai. World Wai Kru Muay Thai activities that combines various forms of tourism. Held continuously for more than 15 years. It has attracted the attention of foreigners in more than 57 countries around the world. And due to the epidemic situation, activities have been temporarily suspended from the year 2020 until the present year 2021, with activities within the event focusing on organizing activities and selling all kinds of art and culture. From such a situation, a solution to the problem of local products is proposed by selling them online and use the marketing mix factor (4P) concept process to blend, which is 1. Product side, 2. Pricing, 3. Distribution channels, 4. Marketing promotion to be presented as a guideline for promoting tourism activities for entrepreneurs or those involved can take another approach from such situations or its use for future cultural benefits.

Keywords: Cultural tourism, COVID-19, marketing mix concept, cultural arts, World Wai Kru Muay Thai

1. บทนำ

ภูมิภาคอาเซียนเป็นอีกหนึ่งกลุ่มที่มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่น่าจับตามองด้วยการรวบรวมประเทศที่อยู่แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ด้วยกัน ประเทศไทยหนึ่งในสมาชิกดังกล่าวจึงเป็นประเทศที่สามารถดำเนินกิจกรรมเพื่อการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจด้วยรูปแบบทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมเดิม อีกทั้งประเทศไทยยังคงปรากฏงานด้านศิลปอยู่มาก โดยรูปแบบวัฒนธรรมดังกล่าวนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มหลัก วัฒนธรรมในด้านรูปธรรม อาทิ ศิลปะด้านวัตถุ และวัฒนธรรมที่ปรากฏในนามธรรมหรือที่ไม่สามารถจับต้องได้ เช่น พิธีกรรม การละเล่น ค่านิยมต่าง ๆ รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีการสืบทอดกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน ๆ (กำจร สุนพงษ์ศรี, 2560, หน้า 27) หรือที่สามารถเรียกได้อีกชื่อว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นนั้นเป็นตัวสะท้อนวิถีในการดำเนินชีวิตของผู้คนที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงยุคปัจจุบัน

สังคมไทยในยุคปัจจุบันมีการผสมผสานของความหลากหลายทางวัฒนธรรม อีกทั้งมีการผสมผสานในศาสตร์การข้ามแขนงของหลากหลายศาสตร์ที่รวบรวมกันอยู่และสามารถแสดงออกในได้รูปแบบ

ประเพณีความเชื่อ ที่อยู่ในภาวะของพลวัตทางวัฒนธรรม (ศิริพร ณ ถลาง, 2558, หน้า24) ที่สามารถแสดงออกมาให้สามารถจับต้องได้อย่างชัดเจนในรูปแบบของกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวในแขนงต่าง ๆ รูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทยที่มีอยู่หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น ภายใต้การควบคุมของหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรัฐ เอกชน หรือมาในการดำเนินงานของชุมชนที่มีกันอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศไทย และได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมตามกระแสนิยมเรียกกันว่า “การท่องเที่ยวเทศกาลงานประเพณี” โดยรูปแบบเทศกาลการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นการจัดกิจกรรมที่เน้นกระบวนการ การท่องเที่ยวภายในพื้นที่ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและท้องถิ่นอีกด้วย

มวยไทย ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวแบบไทยโดยใช้ร่างกายเป็นอาวุธ ถือเป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมศิลปะการต่อสู้ของชนชาติไทย โดยมีหลักฐานการบันทึกทางประวัติว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ในสมัยอาณาจักรอยุธยา เป็นลักษณะรูปแบบการต่อสู้ป้องกันตัวโดยใช้ร่างกายเป็นอาวุธ อีกทั้งยังพัฒนาผสมผสานกับอาวุธอื่น ๆ อีกด้วย (ศึกเดช กันตมระ, 2553, หน้า 7) โดยศิลปะการต่อสู้มวยไทยยังได้มีการยอมรับด้านกีฬาในทั่วโลก มีการให้การยอมรับในระดับสากล นับได้ว่าเป็นอีกหนึ่งด้านทางวัฒนธรรมในชนชาติไทยที่ปรากฏให้เห็นเชิงประจักษ์ รูปแบบศิลปะการต่อสู้ ศิลปะมวยไทยยังคงแฝงคติความเชื่อในเรื่องประเพณีพิธีกรรมที่เรียกว่า พิธีไหว้ครูมวยไทยโลก ที่จัดกันมาต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 15 ปี นับเป็นรูปแบบกิจกรรมที่มีการยอมรับจากหลากหลายประเทศจนอาจกลายเป็นวัฒนธรรมข้ามชาติ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2555, หน้า 54) จนเป็นที่ยอมรับของผู้ที่เสพงานสุนทรียบนความแข็งแกร่งแขนงนี้อย่างมุกกว้าง

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมของไทยด้านภูมิปัญญามวย มีการพัฒนาปรับรูปแบบและนำจุดเด่นขององค์ประกอบในศาสตร์มาผสมผสานกันอย่างในลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทย แต่เป็นที่ทราบกันดีว่าโลกของเราได้ประสบปัญหาโรคระบาดในช่วงปลายปี พ.ศ.2562 ที่เรียกว่า โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือที่รู้จักกันในชื่อ โรคโควิด-19 ที่ส่งผลกระทบต่ออย่างมุกกว้าง ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดปัญหาไม่สามารถดำเนินการจัดการได้ ผู้เขียนจึงสังเกตเห็นแนวทางในการบูรณาการแนวคิดของส่วนประสมทางการตลาด เพื่อเป็นช่องทางหนึ่งในการจัดกิจกรรมในรูปแบบออนไลน์ อีกทั้งยังคงเป็นการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และการจัดการเป็นเชิงประจักษ์เพื่อการนำไปปรับใช้ในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยแนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด กรณีศึกษา : กิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. การดำเนินการศึกษา

ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลด้วยสื่อสิ่งพิมพ์บทความทางวิชาการ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบสื่อดิจิทัลนำมาวิเคราะห์ และเขียนนำเสนอในรูปแบบความเรียง

4. การท่องเที่ยวไทย

การท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้มาสู่ประเทศเป็นอันดับหนึ่ง โดยในปัจจุบันได้มีองค์กรหรือหน่วยงานที่เข้ามามีบทบาทในการดูแลและรับผิดชอบหลักคือ 4 หน่วยงาน ได้แก่

- 1) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา
- 2) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- 3) สมาคมมัคคุเทศก์อาชีพ
- 4) กรมการท่องเที่ยว

โดยเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทย ยังไม่รวมถึงหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ภาควิสาหกิจ ภาคเอกชนที่มีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการส่งเสริมขับเคลื่อนแตกต่างกันไป โดยมีวัตถุประสงค์มุ่งหมายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอันเป็นที่มาของรายได้ในประเทศไทย รวมถึงการสร้างชื่อเสียงความทรงจำเชิงบวกในภาพลักษณ์อีกทางหนึ่ง และหนึ่งองค์กรหลักที่บุคคลชาวไทยและต่างชาติรู้จักกันอย่างดี คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือที่เรียกว่า ททท. ได้จัดทำกลยุทธ์เพื่อเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมรูปแบบของการท่องเที่ยวรวมถึงการกระตุ้น สร้างกระแสให้เกิดการรับรู้ถึงความเป็นประเทศไทยในแนวคิด Amazing Thailand ซึ่งประกอบด้วย

- 1) Thainess
- 2) Treasure Beaches Nature
- 3) Health & Wellness Trend และ
- 4) Festivities

โดย 4 รูปแบบนี้เป็นกลยุทธ์ที่นำมาขับเคลื่อนรูปแบบกิจกรรมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะด้านเทศกาล เพราะสามารถนำมาบูรณาการกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อีกด้วย

5. บริบทการท่องเที่ยวไทย

การท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันมีความสัมพันธ์กันอย่างมากในรูปแบบหรือกระแสการท่องเที่ยวที่ส่งอิทธิพลอย่างมากในวงกว้างจนกลายเป็นธุรกิจและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 6 กลุ่มหลัก ๆ (ศิริพร ณ กลาง, 2559, หน้า 26) รายละเอียดดังนี้

- 1) การท่องเที่ยวแบบแสวงบุญ
- 2) การท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม
- 3) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์
- 4) การท่องเที่ยวตามเทศกาล
- 5) การท่องเที่ยวชาติพันธุ์หรือการท่องเที่ยวชนพื้นเมือง
- 6) การท่องเที่ยวคืนถิ่นเกิด

โดยรูปแบบการท่องเที่ยวที่กล่าวมา นักท่องเที่ยวจะเป็นผู้ที่เดินทางไปท่องเที่ยวตามรูปแบบหรือรสนิยมของตนเอง โดยมีผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวเป็นผู้ที่แนะนำตามความสนใจของกลุ่มนักท่องเที่ยวนั้น ๆ ซึ่งรูปแบบนี้สามารถนำมาปรับเป็นกลยุทธ์ที่นำมาขับเคลื่อนรูปแบบกิจกรรมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะด้านเทศกาลเพราะสามารถนำมาบูรณาการกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อีกด้วย

ซึ่งสอดคล้องกับที่นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวภาควิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ที่กล่าวว่า

“การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” คือ การออกเดินทางท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ในบริบทใหม่ที่แตกต่างไปจากชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง อีกทั้งยังได้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นที่คนในชุมชนท้องถิ่นสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานจนก่อให้เกิดความเชื่อ ค่านิยมสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะมุ่งเน้นในเรื่องของการศึกษาในรูปแบบ การชื่นชมในเอกลักษณ์ความงดงามทางวัฒนธรรมที่ดึงดูดของคนในท้องถิ่น แต่สิ่งที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นคือจะต้องไม่ลืมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน โดยปลูกฝังสร้างการตระหนักรู้ การอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน รักษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่ต่อไป” (จารุณี ศรีบุรี สัมภาษณ์, 2564, 6 มิถุนายน)

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ศิลปวัฒนธรรม มาเป็นหนึ่ง ในรูปแบบกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมและถือเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีความน่าสนใจ เพราะนอกเหนือจาก กิจกรรมการท่องเที่ยว แล้วนั้นยังคงเป็นการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่และสืบทอดในอีกช่องทาง หนึ่งอีกด้วย

6.แนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด

การตลาดตามความหมายโดยทั่วไปอาจกล่าวถึง การแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของในสถานที่สถานที่ หนึ่งตลาดจึงเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์รวมทั้งในการ แลกเปลี่ยนสินค้า หรือเพื่อการจัดหาสิ่งของเพื่อความต้องการของมนุษย์ หรือผู้บริโภค ให้ได้ปัจจัยสิ่งของ ตามความต้องการและยังรวมถึง ด้านความพึงพอใจ อีกทั้งการแสดงออกทางพฤติกรรมในลักษณะที่ต่าง กันไปตามความต้องการ

การส่งเสริมการขายสินค้าต่าง ๆ ในปัจจุบันมีรูปแบบที่หลากหลายเนื่องด้วยสภาวะการณ์ที่ ผลัดเปลี่ยนการดำเนินกิจกรรม กิจกรรมหรือธุรกิจทั้งในรูปแบบองค์กร ธุรกิจชุมชนหรือในรูปแบบอื่น ๆ โดยในการดำเนินการนั้นมีแนวคิดพื้นฐานที่สามารถมาปรับประยุกต์ใช้ได้ในทุกองค์กร เครื่องมือที่ใช้ใน ด้านส่วนประสมทางการตลาด หรือ 4P คือเครื่องมือทางการตลาดที่ใช้ในการดำเนินการวางแผนกลยุทธ์ เพื่อทำให้สำเร็จตามเป้าหมายของธุรกิจ และเป็นเครื่องมือที่ใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า โดยมีความหมาย สอดคล้องดังนี้

สมชาย กิจจรยง (2561, หน้า 226) ได้ให้ความหมายว่า เป็นกิจกรรมทางธุรกิจที่ทำให้สินค้า บริการ เคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตไปยังผู้ใช้หรือผู้บริโภค การแสวงหา วิเคราะห์สำรวจเพื่อผลักดันผลิตภัณฑ์สู่ ผู้ใช้หรือผู้บริโภค เป็นเครื่องมือเพื่อเปิดช่องทางให้ลูกค้าเกิดการซื้อซ้ำซื้อเพิ่มและซื้ออย่างต่อเนื่อง

สิริภา กิจประพทุทธิกุล (2558, หน้า 23) ได้ให้ความหมายส่วนประสมทางการตลาดว่า เป็นเครื่องมือหรือปัจจัยที่ควบคุมได้ เพื่อตอบสนองความต้องการและการสร้างความพึงพอใจแก่กลุ่ม ผู้บริโภคที่เป็นเป้าหมายหรือเพื่อกระตุ้นกลุ่มผู้บริโภคให้เป้าหมายเกิดความต้องการซื้อสินค้าและบริการ นอกจากนั้นซึ่งส่วนผสมทางการตลาด 4P's หรือที่เรียกว่า Marketing Mix

ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับที่นักวิชาการด้านการตลาดอาจารย์ประจำสาขาวิชาการตลาด หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา กล่าวถึงเครื่องมือทางการตลาดที่นำมาปรับใช้ กล่าวว่า

“ปัจจัยส่วนประสมการตลาด คือ เครื่องมือทางการตลาดที่องค์กรนำมาใช้ในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ประกอบด้วย 4 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด โดยต้องนำมาบูรณาการร่วมกันอย่างสอดคล้องและลงตัว จึงจะทำให้สามารถเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์หรือบริการ และตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพ” (ฤดี เสริมชยุต, 2564, 6 มิถุนายน)

กล่าวสรุปได้ว่า เครื่องมือทางการตลาดที่ เรียกว่า 4 P คือ สินค้า ราคา ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาดได้เป็นอย่างดี เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่ใช้สร้างเป็นแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินงาน หรือการดำเนินด้านธุรกิจเป็นจุดเริ่มโดยสามารถใช้แนวคิดมาปรับใช้บูรณาการหรือเป็นพื้นฐานของรูปแบบการขาย ในสินค้าได้ทุกประเภท

7.แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยแนวคิดปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด

ในช่วงปลายปี 2562 ประชากรโลกได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา หรือที่เรียกกันอีกชื่อว่า โควิด-19 ที่ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างทั้งทางตรงและทางอ้อมในธุรกิจทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการโทรคมนาคม โรงแรม การศึกษารวมถึงการท่องเที่ยวทั่วโลก โดยเฉพาะประเทศไทยที่เป็นประเทศที่มีรายได้หลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยว เป็นแหล่งรายได้เพื่อหล่อเลี้ยงกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น รายได้ที่เกิดจากนักท่องเที่ยวชาวไทยในการใช้จ่ายใช้สอยในพื้นที่ โดยข้อมูลจากการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด แสดงให้เห็นถึงการลดลงของจำนวนนักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน ดังในตารางต่อไปนี้

ลำดับที่	เดือน	จำนวนนักท่องเที่ยว	รายได้จากการท่องเที่ยว	หมายเหตุ
1	กุมภาพันธ์	-ร้อยละ 42.31	-ร้อยละ 44.75	
2	มีนาคม	-ร้อยละ 90.48	-ร้อยละ 85.50	
3	เมษายน	-ร้อยละ 99.90	-ร้อยละ 95.50	ประเทศไทยประกาศใช้มาตรการปิดพื้นที่

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลงของปี พ.ศ.2563
ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากตารางที่ 1 ข้อมูลได้ถึงการแสดงจำนวนที่ลดลงของนักท่องเที่ยวจำนวนมากกว่า ร้อยละ 80 โดยในเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2563 มีจำนวนนักท่องเที่ยวลดลงถึง ร้อยละ 99.90 จากจำนวนนักท่องเที่ยว 100% แสดงให้เห็นถึงการกระทบโดยตรงของการท่องเที่ยวไทยในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากสถานการณ์โรคระบาด โดยในเดือน กุมภาพันธ์ - เมษายนถ้าไม่เกิดสถานการณ์โรคอุบัติดังกล่าว จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะมีการจัดกิจกรรมตามปฏิทินการท่องเที่ยวที่จัดกิจกรรมในรูปแบบต่อเนื่องทุกปี อาทิ เทศกาลตามวันสำคัญต่าง ๆ หรือเทศกาลตามประเพณี เป็นต้น การประกาศกำหนดปิดพื้นที่ งดการดำเนินการจัดกิจกรรมนั้นสอดคล้องตามประกาศกระทรวงสาธารณสุขเรื่องของการควบคุมเรื่องโรคระบาด จากสถานการณ์ในปัจจุบันทำให้ไม่สามารถดำเนินการจัดกิจกรรมดังกล่าวได้อย่างต่อเนื่องแบบเต็มรูปแบบของทุกพื้นที่

กิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลก โดยจากเดิมที่มีการจัดต่อเนื่องมามากกว่า 15 ปี รูปแบบกิจกรรมดังกล่าวคงต้องงดไปในปี พ.ศ.2563 และปี พ.ศ.2564 จากสถานการณ์โรคระบาดและผู้ร่วมงานของกิจกรรมเป็นชาวต่างชาติและเป็นกลุ่มประชากรหลักของผู้ร่วมกิจกรรม โดยบทความนี้ได้เสนอแนวทางการออกแบบรูปแบบกิจกรรมโดยใช้แนวคิดทางการตลาดคือ 4P's Marketing Mix หรือที่เรียกว่าส่วนประสมทางการตลาด รูปแบบทางการตลาดที่ใช้ในการดำเนินการวางแผนกลยุทธ์ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมายของธุรกิจ และเป็นเครื่องมือที่ใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าควบคู่ด้วยการแทนค่าความหมายของภาษาต่างประเทศ 4 P ประกอบด้วย

1. P ตัวที่ 1 คือ Products หรือที่เรียกว่า ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ การเสนอขายรูปแบบกิจกรรมไหว้ครูมวยไทยในรูปแบบออนไลน์ การจัดจำหน่ายสินค้าที่ระลึกสินค้าที่เกี่ยวข้อง อาทิ มงคลสวมศีรษะ อุปกรณ์ด้านมวยไทย สินค้าอื่น ๆ โดยใช้การสร้างแนวคิดเรื่องความเชื่อของมนุษย์ มีการสร้างเรื่องราว ที่เรียกว่า Story Telling เพื่อการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ เสนอแนวทางจากเพิ่มมูลค่าในสินค้าให้เขียนถึงความสำคัญของสินค้า ขั้นตอนการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าแก่ตัวผลิตภัณฑ์

2. P ตัวที่ 2 คือ Price หรือที่เรียกว่า ราคา มีการกำหนดราคากลางที่ชัดเจน โดยใช้ตามพฤติกรรมผู้บริโภค ประกอบกับการกำหนดราคา เพื่อเพิ่มกระบวนการตัดสินใจเลือก ที่ส่งผลต่อการการซื้อ การใช้ครอบครองหรือความต้องการบริโภคในสินค้าและบริการ โดยจะทำให้เกิดราคากลางที่ยุติธรรม เสนอให้มีการกำหนดราคากลางเพื่อการควบคุม ราคาสินค้า ในทางกลับกันอาจเพิ่มมูลค่าของสินค้าเนื่องจากความต้องการของลูกค้า มีจำนวนที่หลากหลายนอกจากการกำหนดราคากลางสามารถใช้เงินสกุลอื่นนอกเหนือจากเงินบาทของไทยก็สามารถทำให้เป็นการกำหนดราคาที่ชัดเจนในการจัดจำหน่ายสินค้า

3. P ตัวที่ 3 คือ Place หรือที่เรียกว่า ช่องทางการจัดจำหน่าย นำเสนอรูปแบบช่องทางการจัดจำหน่ายในหลากหลายรูปแบบ รวมถึงรูปแบบการดำเนินกิจกรรมให้ตรงกับความต้องการของลูกค้า โดยมุ่งเน้นที่ Social Networking หรือเครือข่ายทางสังคมในอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ใช้สำหรับเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับบุคคล เพื่อให้เกิดเป็นกลุ่มสังคม เช่น Facebook twitter Youtube โดยเน้นกระบวนการช่องทาง Online หรือเสนอขายในโปรแกรมสำเร็จต่าง ๆ

4. P ตัวที่ 4 คือ Promotion หรือที่เรียกว่า การส่งเสริมการตลาด มีรูปแบบการส่งเสริมด้านขายสินค้าด้านมวยไทยในทุกกลุ่มความจำเป็นของตลาดเป้าหมายที่มีต่อตราสินค้าและผลิตภัณฑ์สินค้า โดยเน้นไปที่การโฆษณาที่หลากหลายภาษา มีการส่งเสริมการขายโดยใช้เพื่อจูงใจให้เกิดความต้องการเพื่อ

เดือนความทรงจำในผลิตภัณฑ์เชิงบวก โดยใช้ทฤษฎีพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ เข้ามามีส่วนร่วมคือ มีการสร้างสื่อที่มีปฏิสัมพันธ์โดยองค์ประกอบของสื่อชนิดต่าง ๆ มาประกอบให้เข้ากันอย่างเป็นระบบ เช่น

- 4.1 ภาพนิ่ง (Still Image)
- 4.2 ตัวอักษร (Text)
- 4.3 ภาพเคลื่อนไหว (Animation)
- 4.4 เสียง (Sound)
- 4.5 วิดีโอ (Video)

โดยคาดว่าจะส่งผลการส่งเสริมการขายมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมการซื้อ ดังนั้น พฤติกรรมผู้บริโภคและส่วนประสมทางการตลาด โดยผสมผสานกับทฤษฎีการออกแบบสื่อปฏิสัมพันธ์สื่อสารเข้าใจง่ายจดจำง่ายมีประสิทธิภาพ สามารถสนองความต้องการ การรับรู้ด้านกีฬามวยไทย ด้วยการออกแบบผลงานอย่างมีประสิทธิภาพในแง่ของการสื่อสารอัตลักษณ์ของตัวสินค้าและรูปแบบกิจกรรมเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่สูงสุด

7.สรุป

จากข้อมูลข้างต้นสามารถกล่าวได้ว่า กิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลกเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผสมผสานหลักการการท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ 6 กลุ่มหลัก ๆ (ศิริพร ณ ถลาง, 2559, หน้า 26) โดยพบอยู่ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเทศกาลไหว้ครูมวยไทยโลกอยู่ถึง 4 กลุ่มคือ 1) การท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม เพราะนับว่ามวยไทยเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่มีมิติในด้านจับต้องได้ และขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติที่ไม่สามารถจับต้องได้ 2) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์กิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลกนี้มีประเด็นที่สอดคล้องทางตรงเพราะรูปแบบกิจกรรมขับเคลื่อนด้วยข้อเท็จจริงที่จดบันทึกทางหลักฐานประวัติศาสตร์ในเรื่องของนายขนมต้ม นักมวยชาวไทยที่สามารถชนะเซลด้วยการใช้ มวยไทยในการต่อสู้จนที่เป็นรู้จักอย่างแพร่หลายในระดับสากล และในประเด็นที่ 4) การท่องเที่ยวตามเทศกาลรูปแบบกิจกรรมนี้ได้ดำเนินการจัดมาต่อเนื่องมากกว่าปีที่ 10 จึงสอดคล้องในประเด็นเรื่องของการท่องเที่ยวตามเทศกาล โดยผู้ประกอบการทางด้านธุรกิจทัวร์สามารถแนะนำหรือสามารถเสนอกิจกรรมนี้ให้อยู่ในปฏิทินการท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปี ในช่วงของการที่ไม่มีสถานการณ์โรคระบาด โดยการดำเนินการกิจกรรมพิธีไหว้ครูมวยไทยโลกเป็นกิจกรรมที่ชาวต่างชาติมากกว่า 100 ประเทศทั่วโลกให้ความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมและมุ่งเน้นที่จะมาท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจึงเป็นกิจกรรมหลักที่สามารถส่งเสริมหรือหาแนวทางการนำเสนอวิธีการแนวทางสำหรับช่วงสถานการณ์โควิด หรือเสนอเป็นแนวทางช่องทางส่งเสริมรายได้จากกิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลก

ผู้เขียนได้เขียนวิเคราะห์จากสภาพการของสถานการณ์ในปัจจุบันและได้ดำเนินการการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ปัญหาและอุปสรรค นำมาวิเคราะห์เสนอแนวทางของรูปแบบกิจกรรมไหว้ครูมวยไทยทำให้เห็นถึงปัญหาที่ไม่สามารถจัดกิจกรรมได้ แต่ยังคงเสนอแนวทาง ด้วยกระบวนการ ถ้าหลักการตลาดคือ 4P's Marketing Mix จะดำเนินกับกิจกรรมคือ ตัวสินค้าดำเนินกิจกรรมในรูปแบบออนไลน์ ขาย รหัสโค้ชเพื่อเข้าดำเนินกิจกรรมพร้อมอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับมวยไทย ในรูปแบบการขายสินค้าออนไลน์ โดยลิงค์ผ่านระบบให้ชุมชนมีรายได้ สร้างรูปแบบโปรแกรมให้เป็นหลายภาษาโดยสะดวกทั้งผู้ขายและผู้ซื้อ และมีการ

ดำเนินกิจกรรมตามตอบหรือในรูปแบบอื่น ๆ อาทิ อีสปอร์ต (Esports) หรือกีฬาอิเล็กทรอนิกส์กีฬาประเภทบุคคลหรือทีมชนิดหนึ่ง กรมกีฬาได้จัดอีสปอร์ต เป็นส่วนหนึ่งของกีฬาที่เกี่ยวกับกับการแข่งขันวิดีโอเกมส์ โดยมีการแข่งตามประเภทของวิดีโอเกม เช่น เกมวางแผนการรบ, เกมต่อสู้ รวมถึงเสนอช่องทางทางการส่งเสริมโปรโมชันต่าง ๆ เพื่อนำเสนอขายสินค้าที่มีอยู่ในรูปแบบออนไลน์

การเสนอแนะทางนี้เป็นเพียงแค่การเสนอแนะทางเพื่อการก่อให้เกิดรายได้ ในชุมชนหรือแวดวงที่เกี่ยวกับมวยไทยให้ยังคงอยู่รวมถึง ความสามารถในการกำกับดูแลมาตรฐานของสินค้าได้ดีกว่าเดิม การดำเนินการจัดกิจกรรมในรูปแบบออนไลน์อาจไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มนี้ เนื่องด้วยรูปแบบกิจกรรมต้องการสร้างความรับรู้เชิงบวก ในทางการสัมผัสโดยตรงแต่ผู้เขียนนำเสนอเป็นแนวทางในการขายสินค้าด้านศิลปะมวยไทยเพื่อเป็นช่องทางหนึ่งที่ไม่ให้กีฬาหรือรูปแบบของกิจกรรมแขนงนี้สูญหายในช่วงเวลาที่ไม่สามารถดำเนินการได้ และยังคงสามารถเกิดรายได้อีกช่องทางหนึ่งด้วยรูปแบบออนไลน์ บทบาทหรือรูปแบบของการดำเนินกิจกรรม อาจมีการปรับเปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับสถานการณ์และเสนอแนวทางการปรับเปลี่ยนการจัดกิจกรรมในรูปแบบเดิมให้เป็นในรูปแบบออนไลน์ เพื่อเป็นการส่งเสริมกิจกรรมเดิม อีกทั้งเป็นการสร้างสุนทรีย์ของด้านมวยไทยได้มากขึ้น โดยผ่านวัฒนธรรมศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวแบบไทย ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมไทยแขนงหนึ่งที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมและเป็นอัตลักษณ์ของประเทศไทยได้อย่างเชิงประจักษ์

กิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลกพหุวัฒนธรรม ที่ไม่เพียงปรากฏเป็นแค่กีฬา เพียงอย่างเดียวแต่แฝงไปด้วย องค์ความรู้ที่หลากหลาย มวยไทยในภูมิภาคของไทยแบ่งได้เป็นหลากหลายลักษณะ อาทิ มวยตำรับพระเจ้าเสือ มวยไชยา มวยอีสาน มวยท่าต่อ มวยล้านนา มวยพม่า มวยมอญ ศิลปะมวยเหล่านี้ได้หลอมรวม องค์ความรู้มาเป็นรูปแบบการกิจกรรมนี้อย่างไร้ขีดจำกัด ไม่รวมถึงด้านรูปแบบการนำเสนอ กิจกรรมที่สอดแทรกความเป็นไทยอย่างชัดเจนความหลากหลายทางมิติของรูปแบบกิจกรรมนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของพหุวัฒนธรรมอย่างเชิงประจักษ์สามารถเป็นวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดและนำมาจับต้องได้หรือแสดงออกทางกายภาพ นับได้ว่ากิจกรรมไหว้ครูมวยไทยโลก คือรูปแบบกิจกรรมที่เป็นศิลปะมีความร่วมสมัยที่มีพื้นฐานมาจากมวยไทยศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวด้วยมือเปล่าและพัฒนาหลากหลายศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ บทบาทของมวยไทยในปัจจุบันนอกจากทำให้ผู้รับชมการแสดงมีความเข้าใจเรื่องราวมากขึ้นจากเดิมแล้วนั้น ความคงอยู่ของศิลปวัฒนธรรม เป็นหนึ่งในข้อที่ควรพิจารณา ของการปรับตัวอย่างรวดเร็วที่ทันกับสถานการณ์เพื่อความคงอยู่ หากแม้รูปแบบกิจกรรมยังไม่สามารถดำเนินไปได้สมบูรณ์แต่เราสามารถนำเสนอผลิตภัณฑ์สินค้าที่มีความเป็นชาติไทยของศาสตร์ผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมนั้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อความคงอยู่ของศิลปะแบบพหุศาสตร์พร้อมสอดแทรกอัตลักษณ์ของความเป็นชาติไทยไว้อย่างสมบูรณ์

8. บรรณานุกรม

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2565). **จำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลงของปี พ.ศ.2563**. ค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2565, จาก www.facebook.com/people/สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา/100064833367191
- กำจร สุนพงษ์ศรี. (2560). **สุนทรียศาสตร์ หลักปรัชญาศิลปะ ทฤษฎีทัศนศิลป์ ศิลปวิจารณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุณี ศรีบุรี. (2564, 6 มิถุนายน). อาจารย์ประจำหลักสูตรท่องเที่ยวภาควิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. สัมภาษณ์.
- ฤดี เสริมชยุต. (2564, 6 มิถุนายน). อาจารย์ประจำหลักสูตรการตลาดอาจารย์ประจำสาขาวิชาการตลาด หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.
- ธนศ วงศยานนาวา. (2552). **ความไม่หลากหลาย ของความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- ศีกเดช กันตามระ. (2553). **แม่ไม่มวยไทย ศิลปะป้องกันตัว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2558). **ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2559). **คติชนสร้างสรรค์ บทสังเคราะห์และทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สมชาย กิจยรรยง. (2561). **กลยุทธ์ทางการตลาดสำหรับผู้ บริหาร**. กรุงเทพฯ: Smart Life.
- สิริภา กิจประพุกฤกษ์กุล. (2558). **ส่วนประสมทางการตลาดบริการ ทัศนคติ และแรงจูงใจในการท่องเที่ยวที่มี อิทธิพลต่อการ ตัดสินใจเดินทางไปท่องเที่ยวประเทศเกาหลีของนักท่องเที่ยวชาวไทยใน กรุงเทพมหานคร**. (การค้นคว้าอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

การศึกษาชุมชนชานเมือง: กรณีชุมชนวัดช่องลม ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

A Study of Suburban Community: A Case Study of Wat Chong Lom Community, Phookhaothong Sub-district, Phranakhon Si Ayutthaya District, Phranakhon Si Ayutthaya Province

คมลักษณ์ ไชยยะ / Komluck Chaiya

อาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาชุมชนและสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Communities and Social Development Program, Faculty of the Humanities and Social Science,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 1 กรกฎาคม 2565 / แก้ไขบทความ 23 สิงหาคม 2565 / ตอบรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อศึกษาลักษณะทางสังคมของชุมชนชานเมือง จากกรณีศึกษาชุมชนวัดช่องลม ตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในด้านประวัติศาสตร์ชุมชน การประกอบอาชีพ และประเพณีวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจลักษณะทางสังคมวิทยาของชุมชนภายใต้กระบวนการกลายเป็นเมือง ผลการวิจัยพบว่าชุมชนวัดช่องลมประกอบขึ้นจากประชากรกลุ่มหลัก 2 กลุ่ม คือ ชาวไทยพุทธและมุสลิมในสัดส่วนครึ่งต่อครึ่ง โดยชาวไทยมุสลิมในชุมชนเชื่อว่าพวกเขาสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวไทยมุสลิมเปอร์เซียสมัยอยุธยาที่เรียกว่า “แขกเทศ” อาศัยอยู่ตามแพริมน้ำและเรือค้าขายในแม่น้ำ แต่ชุมชนวัดช่องลมได้ก่อตัวเป็นชุมชนขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมต่างอาศัยอยู่ร่วมกัน การขยายตัวของเมืองพระนครศรีอยุธยาสู่ชานเมือง ได้นำเอาความทันสมัยของการคมนาคมทางบกและสาธารณูปโภคพื้นฐานเข้าสู่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ทศวรรษ 2530 กระแสการพัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายตัวของเมืองพระนครศรีอยุธยาได้ส่งผลให้อาชีพทำนาหมดไป ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนวัดช่องลม จึงหันไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เช่น ลูกจ้างโรงงาน รับจ้างรายวัน ค้าขาย และหัตถกรรมในครัวเรือน อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตในชุมชนวัดช่องลม ก็ยังมีด้านที่เป็นสังคมชนบทดั้งเดิมอยู่ด้วย เช่น การปลูกผักเพื่อบริโภคในครัวเรือน การหาอาหารธรรมชาติรอบชุมชน ความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าน ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมภายในกลุ่มบ้าน เป็นต้น ทำให้ชุมชนวัดช่องลมยังคงมีลักษณะผสมผสานระหว่างเมืองกับชนบท ซึ่งเป็นรูปแบบของชุมชนชานเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงกลายเป็นเมืองเข้มข้นยิ่งขึ้นในอนาคต

คำสำคัญ : ชุมชนชานเมือง การประกอบอาชีพ การกลายเป็นเมือง

Abstract

The research aims to study on sociology attributes of a suburban community by choosing Wat Chong Lom Community, Phookhaothong Sub-district, Phranakhon Si Ayutthaya, as a unit of study. The attributes are include history, occupation and culture. The study also leads to do understand the sociological attributes of the community under the urbanization process. The result finds that Wat Chong Lom Community was a suburban zone of Phranakhon si Ayutthaya. It consists of 2 member groups; Buddhists and Muslims, as a half by half. The Muslims believe that their ancestor was Muslim Persian, called “Khak Thead” whom had migrated since Ayutthaya Period. They had lived and traded on a raft in Ayutthaya. Nevertheless, Wat Chong Lom Community has become a concrete community that there are both Muslims and Buddhists living together since King Rama V. The growth of Phranakhon Si Ayutthaya City has expanded to its suburban zone for a long time, in particular since 1987. Roads and facilities have approached the zones, including Wat Chong Lom Community. As a result of an industrial development and city’s growth, rice farmers had gradually gone from Wat Chong Lom Community. Meanwhile their residents has turned to other careers such as an industrial employee, self-employed, merchant, and craftsman, some outlanders have arrived to invest on a rice farm business. However, some folkways still exist in the community including a backyard garden, grabbing some edibles around the community, close relationship within neighborhood, and local rituals. Thus, the community is combined with both rural and urban characters. It is such of a suburb community type that has been changing to be urbanization soon.

Keywords : suburban community , occupation , urbanization

1.บทนำ

ชุมชนวัดช่องลมเป็นชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ทางทิศใต้ของเกาะเมืองกรุงเก่าใกล้กับคลองคูเมืองเดิมบริเวณหัวแหลม ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยาประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน คือบ้านวัดช่องลม หมู่ 1 บ้านภูเขาทอง หมู่ 2 บ้านหัวพรวน หมู่ 3 และบ้านหาดทราย หมู่ 4 สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนที่ขยายตัวขึ้นในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ภายในชุมชนประกอบด้วยโบราณสถานวัดร้างสมัยอยุธยาหลายแห่งแทรกตัวกระจายอยู่ตามกลุ่มบ้านในชุมชน ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวไทยพุทธในชุมชนละแวกนั้น อย่างไรก็ตามชุมชนวัดช่องลม หมู่ 1 ตำบลภูเขาทองยังประกอบด้วยประชากรชาวไทยมุสลิมเป็นจำนวนถึงครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมด ชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่อาศัยหนาแน่นในบริเวณริมแม่น้ำใกล้กับมัสยิดดารุซซุนนะห์ที่ชาวไทยมุสลิมบ้านวัดช่องลมใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุนี้ในชุมชนวัดช่องลมจึงประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความแตกต่างหลากหลายทางศาสนาทั้งพุทธและอิสลามในสัดส่วนครึ่งต่อครึ่ง โดยพวกเขาต่างอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ ทั้งนี้ที่ตั้งของชุมชนวัดช่องลมอยู่ไม่ไกลจากเกาะเมืองกรุงเก่ามากนัก

แต่สภาพกายภาพทั่วไปของชุมชนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหนึ่งและทุ่งภูเขาทองอีกด้านหนึ่ง บ้านเรือนของชาวบ้านในชุมชนจำนวนมากยังมีลักษณะเป็นบ้านไม้เก่าได้ถุนสูง อาศัยเป็นกลุ่มย่อย ๆ ตามความสัมพันธ์ใกล้ชิดแบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน ซึ่งหากพิจารณาจากสภาพกายภาพแวดล้อมภายนอกพื้นที่บริเวณนี้ยังมีลักษณะใกล้ชิดธรรมชาติแบบชนบทชานเมืองทั่วไป อย่างไรก็ตามเมื่อผู้วิจัยได้ลงไปเก็บข้อมูลในชุมชนจึงพบว่าชุมชนวัดช่องลมได้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาสู่ความทันสมัย และการขยายตัวของเมืองพระนครศรีอยุธยาตลอดในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ผืนนาขนาดใหญ่ในบริเวณชุมชนวัดช่องลมกลับไม่มีชาวบ้านคนใดในชุมชนประกอบอาชีพทำนาอีกต่อไป แต่กลับเป็นผู้คนจากต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนวัดช่องลมที่อยู่ใกล้พื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามากขึ้น รวมไปถึงการทำนาที่คนในชุมชนไม่ได้เป็นผู้ทำหรือเจ้าของที่ดินอีกต่อไป จากสภาพดังกล่าวนี้ทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามว่าในปัจจุบันชุมชนวัดช่องลมยังมีความเป็นชุมชนดำรงอยู่หรือไม่ มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด

ทั้งนี้ในการศึกษาชุมชน นักสังคมวิทยา มักจะพิจารณาลักษณะความสัมพันธ์ภายในขอบเขตหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) ที่ค่อนข้างชัดเจนที่ประกอบขึ้นเป็นสังคมแห่งหนึ่งขึ้นมา ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะเชิงโครงสร้างที่แตกต่างกันของสังคมแต่ละแห่ง ซึ่งช่วยให้ผู้ศึกษามองเห็นความแตกต่างของสังคมได้ชัดเจนขึ้น ในยุคสมัยที่สภาพชนบทและสังคมเมืองยังปรากฏมองเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านสภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ และลักษณะทางสังคมอื่น ๆ จึงไม่น่าแปลกใจว่าการเปรียบเทียบความแตกต่างเชิงโครงสร้างระหว่างสังคมชนบทและเมืองเสมอมาถูกนำมาใช้ในการศึกษาอยู่เสมอ ภาพตัวแทนสังคมชนบทและสังคมเมืองมักถูกอธิบายเปรียบเทียบโดยจับเน้นลักษณะความแตกต่างแบบแยกขั้วตรงข้ามกัน ซึ่งเป็นอิทธิพลจากชุดคำอธิบายถึงสภาวะสมัยใหม่ (modernity) ที่นักทฤษฎีสังคมวิทยาคลาสสิกได้วางรากฐานไว้ ดังที่ อีมิล เดิร์กไคม์ (Emil Durkheim) ได้แบ่งแยกความแตกต่างความผูกพันทางสังคม (social solidarity) ระหว่างสังคมจารีตประเพณีกับสังคมสมัยใหม่ (ดูในลิวอิส โครเซอร์, 2547; สุรางค์ จันทวานิช, 2563, หน้า 40-41) เช่นเดียวกับเฟอร์ดินานทอนนี (Ferdinand Tonnies) ได้จำแนกลักษณะสังคมสองแบบที่แสดงความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมือง (ปรีชา คุวินทร์พันธ์, 2545, หน้า 39-41) ชุดคำอธิบายเหล่านี้ถูกผลิตซ้ำในเอกสารตำราสังคมวิทยาที่ใช้ในการศึกษาชนบทและเมืองอยู่เสมอ (ดูตัวอย่าง วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2551, หน้า 206; สุพัตนชัย โพธิ์แก้ว, 2557, หน้า 29 เป็นต้น) แน่นนอนว่าการให้ภาพเปรียบเทียบดังกล่าวช่วยให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย โดยเฉพาะในสมัยที่ชนบทกับเมืองยังมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด แต่ในขณะเดียวกันคำอธิบายดังกล่าวก็กลายเป็นการผลิตซ้ำภาพตัวแทนต่อชนบทกับเมืองในการรับรู้ของสังคมโดยทั่วไปด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามภายใต้กระแสการพัฒนาสู่ความทันสมัยในหลายทศวรรษ กระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องจากพื้นที่ศูนย์กลางเศรษฐกิจของเมืองหลวงไปยังพื้นที่รอบนอกในภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่ส่งผลให้การขยายตัวของทุนและการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและโลจิสติกส์ที่ทำให้การเดินทางเคลื่อนย้ายของผู้คน ทุน วัสดุ สื่อทัศน และอุดมการณ์ ตัดข้ามพื้นที่สังคมต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วและเข้มข้น พื้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนจึงไม่ได้ถูกติดตรึงอยู่ภายในขอบเขตของพื้นที่ (place) อย่างตายตัวอีกต่อไป (ดูแมนเฟร็ด สเตเกอร์, 2553) แม้แต่พรมแดนความหมายของชนบทและเมืองที่เคยใช้แบ่งแยกความแตกต่างตามแนวคิดทางสังคมวิทยาก็ถูกท้าทายด้วยเช่นกัน ดังที่ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2558) ได้กล่าวถึงปัญหาใน

การศึกษาสังคมชนบทปัจจุบันว่า “... ‘หมู่บ้าน’ และ ‘ชนบท’ เป็นหนึ่งในโจทย์สำคัญที่ถูกตั้งคำถามอย่างมากในกระแสแห่งการรื้อถอนในวงการวิชาการไทยและเทศมานับตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา ในฐานะที่เป็นมโนทัศน์อันเป็น มรดกของเจ้าอาณานิคมที่ตกทอดมาจนถึงรัฐในยุคทันสมัย ทั้งนี้หากย้อนไปในฝั่งยุโรป ประเด็นว่าด้วย ‘ชนบท’ และการสร้างการแยกขั้วระหว่างชนบทและเมืองเป็นวิถีคิดที่ถูกตั้งคำถามโดยนักวัฒนธรรมวิพากษ์ Raymond Williams มาตั้งแต่ต้นคริสต์ ทศวรรษที่1970” (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2558, www.prachatai.com/journal/2015/01/57662)

ความเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคมในปัจจุบัน ทำให้ภาพชนบทและเมืองพราเลือนลงจนยากที่จะใช้อธิบายความแตกต่างแบบแยกขั้วตรงข้ามอย่างง่าย ๆ ได้อีกต่อไป ปัญหาดังกล่าวนี้ได้ถูกสะท้อนผ่านการพยายามทำความเข้าใจสังคมชนบทของไทยใหม่จากมิติทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองของนักสังคมศาสตร์ไทยจำนวนหนึ่งในช่วงทศวรรษ 2550 เพื่อทำความเข้าใจเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทไทยในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ดังเช่น สังคมชวานาที่กลายเป็นชาวบ้านที่เห็นโลกกว้างในแนวคิด Cosmopolitan Villagers ซึ่งทำให้คนในชนบทในภาคอีสานมีความตื่นตัวทางการเมือง (Charles Keyes, 2012) การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจในชนบทไทยได้ส่งผลต่อการตื่นตัวทางการเมืองของผู้คนในชนบทที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองหลังรัฐประหารปี 2549 (ดูเกษียร เตชะพีระ, 2556; อภิชาติ สถิตนิรมัยและคณะ, 2556; แอนดรูว์ วอล์คเกอร์, 2559) ความสัมพันธ์ทางการผลิตของเกษตรกรในชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญา (ดูในจามะรี เชียงทอง, 2557) หรือการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมที่เปลี่ยนความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งในเมืองและชนบทที่มีมิติทางอารมณ์ความรู้สึกแบบสังคมผู้ประกอบการ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559) เป็นต้น กล่าวได้ว่าได้มีความพยายามนำมโนทัศน์ในการทำความเข้าใจสังคมชนบทใหม่ที่ถูกปรับให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยในปัจจุบันมากขึ้นกว่าที่เคยใช้ชุดคำอธิบายทางทฤษฎีที่ยึดติดกับภาพแทนชนบทกับเมืองอย่างตายตัวสำเร็จรูปไว้แล้ว

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าผู้วิจัยจะเห็นด้วยการปรับแนวคิดให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของชนบทและเมืองในปัจจุบันดังที่นักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงข้างต้น แต่ผู้วิจัยก็ยังคงการทบทวนว่าวิธีการจำแนกความแตกต่างของชนบทและเมืองในทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (structural-functionalism) แบบสังคมวิทยาคลาสสิกนั้น จะยังสามารถนำมาปรับใช้อธิบายชุมชนในปัจจุบันได้หรือไม่หรือต้องปรับในลักษณะใด โดยเฉพาะหากการใช้แนวคิดดังกล่าวด้วยความตระหนักถึงข้อจำกัดในทางทฤษฎีที่มีอยู่ ทั้งนี้ผู้วิจัยตระหนักถึงข้อจำกัดของการสร้างภาพตัวแทนระหว่างชนบทกับเมืองที่อาจนำไปสู่การสร้างภาพจำแบบตายตัวได้ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าการจำแนกคุณลักษณะทางสังคมวิทยาตามแนวคิดดังกล่าวก็มีข้อดีที่ช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์ทำความเข้าใจชุมชนได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะสำหรับนักศึกษาที่เพิ่งเริ่มเรียนรู้การศึกษาร่วมกัน การใช้แนวคิดที่มีตัวแบบชัดเจนเป็นกรอบความคิดทำความเข้าใจชุมชนอาจเป็นพื้นฐานเริ่มต้น ก่อนที่จะสามารถปรับใช้แนวคิดทฤษฎีในการอธิบายปรากฏการณ์สังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นต่อไปได้ ซึ่งในการศึกษานี้ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมในการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนวัดช่องลม เพื่อใช้เป็นข้อมูลย้อนกลับในการพัฒนาเครื่องมือศึกษาชุมชนให้เหมาะสมแก่นักศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นหลัก หากใช้เพื่อการถกเถียงในทางทฤษฎีแต่อย่างใด

สำหรับเนื้อหาในบทความวิจัยนี้ จะประกอบด้วยรายละเอียดของข้อมูลชุมชนวัดช่องลม ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในด้านประวัติศาสตร์ การประกอบอาชีพ และ

การรวมกลุ่มประเพณีความเชื่อ เพื่อทำความเข้าใจลักษณะทางสังคมวิทยาของชุมชนวัดช่องลมที่กำลังเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง (urbanization) มากขึ้นในปัจจุบัน

2.วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชุมชน การประกอบอาชีพ และประเพณีพิธีกรรมในชุมชนวัดช่องลม หมู่ 1 ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 เพื่อศึกษาลักษณะทางสังคมวิทยาของชุมชนชานเมืองภายใต้กระบวนการกลายเป็นเมือง

3.วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อจัดเก็บข้อมูลชุมชนท้องถิ่น โดยศึกษาจากเอกสารและการเก็บข้อมูลชุมชนภาคสนาม (field work) ในพื้นที่ชุมชนวัดช่องลม หมู่ 1 ตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในช่วงระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2560 การเก็บข้อมูลเริ่มจากการสำรวจลักษณะทางกายภาพของชุมชนด้วยการจัดทำแผนที่ชุมชน และการเก็บข้อมูลจากการพูดคุยสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากชุมชนใน 3 ประเด็น หลัก คือ 1.ประวัติศาสตร์ชุมชน 2. การประกอบอาชีพและการทำมาหากิน และ 3. ประเพณีความเชื่อ โดยมีผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) แล้วใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบโฉบวน (snowballs) ไปยังผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ เช่น ผู้สูงอายุในชุมชน และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแต่ละกลุ่มบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงและผู้สูงอายุรวมเป็นจำนวน 20 คน โดยข้อมูลที่ได้จะถูกบันทึกด้วยการเขียนบรรยายทางชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) แล้วนำมาจัดระเบียบข้อมูลตามประเด็นศึกษา แล้วนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาเพื่ออธิบายถึงแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของชุมชนวัดช่องลมในการสรุปผลขั้นตอนสุดท้าย

4.แนวคิดทฤษฎีในการวิจัย

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้อาศัยทฤษฎีในกลุ่มความคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (structural-functionalism) ที่ถูกพัฒนาขึ้นโดยนักสังคมวิทยาในการศึกษาจำแนกความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองโดยเฉพาะ ซึ่งในยุคที่การศึกษาชนบทและเมืองยังเป็นกระแสการศึกษาที่สำคัญ มีการสร้าง “ตัวแบบทางความคิด” ในการอธิบายความแตกต่างของชนบทและเมืองในหลายรูปแบบ สำหรับการวิจัยนี้ได้อาศัยวิธีการจำแนกความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองของ T. Lynn Smith and Paul E. Zopf (1970) พวกเขาได้ดัดแปลงเกณฑ์การจำแนกชนบทกับเมืองจากข้อมูลวิจัยสังคมหลายแห่งมาสังเคราะห์โดยกำหนดเกณฑ์ชี้วัดความแตกต่างทางสังคมได้ 9 ประการ คือ 1. การประกอบอาชีพ (occupation) 2. ขนาดของชุมชน (size of community) 3. ความหนาแน่นของประชากร (density of population) 4. ลักษณะสภาพแวดล้อม (environment) 5. ความแตกต่างทางสังคม (social differentiation) 6. ช่วงชั้นทางสังคม (social stratification) 7. การเคลื่อนย้ายทางสังคม (social mobility) 8. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) และ 9. แรงยึดเหนี่ยวทางสังคม (social solidarity) โดยเกณฑ์ทั้ง 9 นี้ จะแสดงลักษณะความแตกต่างระหว่างความเป็นชนบท (rurality) และเมือง (urbanity) แตกต่างกันในรายละเอียดเชิงคุณภาพและปริมาณ (ดูรายละเอียดใน Smith & Zopf, 1970, page 24-34) ทั้งนี้ชุมชน

แต่ละแห่งอาจจะมีคุณลักษณะไปในด้านใดด้านหนึ่งมากขึ้นน้อยแตกต่างกัน เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือการกลายเป็นเมืองเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัตอยู่แล้ว ดังนั้นการจะพิจารณาว่าชุมชนดังกล่าวมีลักษณะสังคมแบบใด จึงต้องพิจารณาจากผลรวมของเกณฑ์จำแนกทุกข้อรวมกัน

ทั้งนี้นักสังคมวิทยายุคคลาสสิกที่ยึดมั่นต่อแนวทางแบบปฏิฐานนิยม (positivism) อาจนำเกณฑ์การจำแนกคุณลักษณะเหล่านี้มากำหนดตัวชี้วัดในรูปแบบงานวิจัยเชิงปริมาณ แต่สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางวิเคราะห์ชุมชนด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพอย่างคร่าว ๆ เพียงเพื่อให้เห็นแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวิทยาของชุมชนที่ศึกษานี้เท่านั้น แน่ใจว่าสำหรับนักสังคมวิทยาแล้ว เกณฑ์เหล่านี้เป็นเพียงเครื่องมือทางวิธีวิทยาแบบหนึ่ง เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจความแตกต่างทางสังคมระหว่างชนบทกับเมืองที่นำไปศึกษา หาใช่เป็นการกำหนดคุณลักษณะแก่นแกนระหว่างชนบทกับเมืองอย่างตายตัว ผู้วิจัยจึงเห็นว่าปัญหาการยึดติดกับภาพแทนความเป็นชนบทและเมืองในสังคมไทยที่เกิดขึ้นนั้น เป็นปัญหาจากข้อจำกัดในการรับรู้ของคนในสังคมอันเนื่องจากการผลิตซ้ำภาพตัวแทนแบบเหมารวม (stereotype) จากสื่อต่าง ๆ มากกว่าจะเป็นปัญหาของแนวคิดทฤษฎีและวิธีวิทยาในการจำแนกความแตกต่างของชนบทกับเมืองโดยตรง ดังนั้นการนำเกณฑ์การจำแนกชนบทและเมืองไปใช้ในการศึกษาชุมชนด้วยความตระหนักถึงข้อจำกัด หรือใช้อย่างยืดหยุ่นเพียงพอ จึงน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถทำได้ โดยเฉพาะในการศึกษาชุมชนภาคสนามและการวิเคราะห์ชุมชนเบื้องต้น ในกรณีศึกษาชุมชนวัดช่องลมนี้ ผู้วิจัยพบว่าจากการวิเคราะห์ด้วยแนวคิดดังกล่าว จะพบว่าชุมชนมีลักษณะบางด้านที่แสดงลักษณะของสังคมเมืองชัดเจนโดยเฉพาะเกณฑ์ในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคมด้านอื่น ๆ ตามมา ขณะเดียวกันลักษณะทางสังคมบางด้านก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงลักษณะความผูกพันแบบสังคมชนบท โดยเฉพาะในความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติและแก๊งบ้านที่ยึดโยงด้วยประเพณีความเชื่อบางอย่างร่วมกัน เป็นต้น อย่างไรก็ตามการใช้กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์นั้นอาศัยการตีความของผู้ศึกษาเพื่อการอธิบายลักษณะทางสังคมวิทยาของชุมชนวัดช่องลมอย่างคร่าว ๆ เพื่อช่วยให้เห็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นสังคมเมืองในช่วงเวลาที่ศึกษาชัดเจนขึ้นเท่านั้น

5. ผลการวิจัย

5.1 สภาพทั่วไปและประวัติศาสตร์ชุมชนวัดช่องลม

“บ้านวัดช่องลม” ถูกเรียกตามชื่อของวัดช่องลม ซึ่งเป็นวัดร้างที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในพื้นที่ตำบลภูเขาทองมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ดูใน น. ณ ปากน้ำ, 2510) โบราณสถานวัดช่องลมนี้อยู่ในพื้นที่ตำบลภูเขาทอง คนในท้องถิ่นจึงเรียกว่าชุมชนบริเวณนี้ว่าวัดช่องลม ในอดีตสมัยอยุธยาพื้นที่บริเวณทุ่งภูเขาทองเคยเป็นสมรภูมิต่อสู้รบที่อยุธยาได้รับศึกษาจากพม่า ร่องรอยจากโบราณสถานวัดร้างในชุมชนหลายแห่ง เช่น วัดช่องลม วัดมณฑป วัดลานโพธิ์ และวัดกัจจกร ทำให้คาดว่าในบริเวณนี้น่าจะมีชุมชนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เป็นปกติที่ชาวบ้านทั่วไปมักผูกโยงตัวเองกับประวัติศาสตร์กระแสหลักในท้องถิ่นซึ่งมักทำให้คิดว่าบรรพบุรุษของตนตั้งรกรากถิ่นฐานในบริเวณนี้สืบทอดมานานตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ในความเป็นจริงอาจสรุปได้ไม่ชัดเจนนัก อาจสันนิษฐานได้เพียงว่าหลังจากสงครามเสียกรุงครั้งที่สอง ชุมชนเก่าที่เคยมีก่อนหน้านั้นอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงของผู้คนและพื้นที่เมื่อเริ่มมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยอีกครั้ง กระทั่งสมัยหลังจึงค่อยเกิดเป็นชุมชนขึ้นใหม่ในช่วงราวสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ซึ่งในอดีตก่อนที่ผู้คนในบริเวณรอบเกาะเมืองจะหันมาตั้งถิ่นฐานอาศัยบนผืนดิน ชาวอยุธยาสมัยนั้นนิยมสร้างบ้านเรือนแพริมน้ำ

หรือในเรือเพื่อใช้อาศัยและค้าขาย เช่นเดียวกับชาวไทยมุสลิมที่อาศัยหนาแน่นในบริเวณหัวแหลม แล้วขยายกระจายออกมาตามริมคลองมหานาคในบริเวณที่กลายเป็นชุมชนวัดช่องลมด้วย

ปัจจุบันชุมชนได้มีการแบ่งพื้นที่ตามเขตการปกครองแบ่งเป็น 4 หมู่บ้าน หมู่ที่ 1 จึงใช้ชื่อว่า “ชุมชนวัดช่องลม” แต่การแบ่งพื้นที่หมู่บ้านทำให้วัดร้างอยู่ในเขตหมู่ 2 บ้านภูเขาทอง ซึ่งปัจจุบันวัดร้างถูกล้อมไปด้วยบ้านเรือนของชาวบ้านชาวไทยมุสลิม ปัจจุบันชุมชนวัดช่องลม อยู่ในเขตการบริหารปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง ประชากรในชุมชนเป็นชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกันในสัดส่วนครึ่งต่อครึ่ง เฉพาะบ้านช่องลม หมู่ 1 มีครัวเรือนทั้งหมดประมาณเกือบ 200 หลังคาเรือน ประชากรรวม 752 คน เป็นชาย 364 คน และหญิง 388 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง, 2559) ภายใต้การบริหารปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลภูเขาทองทั้งหมด 4 หมู่บ้าน คือ บ้านวัดช่องลมหมู่ที่ 1 บ้านภูเขาทอง หมู่ที่ 2 บ้านหัวพรวน หมู่ที่ 3 และบ้านหาดทราย หมู่ที่ 4 สภาพภูมิประเทศของตำบลภูเขาทองเป็นที่ลุ่มต่ำติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งในอดีตกว่าห้าสิบก่อนแม่น้ำและลำคลองถือเป็นเส้นทางหลักในการเดินทางติดต่อไปยังคลองเมืองเพื่อเข้าสู่พื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา แต่เมื่อโครงสร้างพื้นฐานสาธารณูปโภคต่าง ๆ โดยเฉพาะทางหลวงอยุธยา-อ่างทอง หมายเลข 309 และถนนคันกั้นน้ำถูกพัฒนาขึ้น ชาวบ้านจึงได้เปลี่ยนไปใช้การสัญจรทางบกโดยสามารถเดินทางด้วยรถจากเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาแทน การตัดถนนทางหลวงอยุธยา-อ่างทองทำให้พื้นที่ทำนาในทุ่งภูเขาทองถูกแยกออกเป็นสองฝั่ง และส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชนริมฝั่งน้ำที่ให้ความสำคัญไปยังถนนมากขึ้นตามลำดับ

ภาพที่ 1 แผนที่ชุมชนวัดช่องลมสำรวจปี 2560

ที่มา: นักศึกษาการพัฒนาชุมชน มรภ.พระนครศรีอยุธยา ภาคกศ.บป.56/2

ชุมชนวัดช่องลมมีลักษณะแนวยาวไปตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา (line village) บ้านเรือนเก่าจึงอยู่ตามริมหน้าบ้านหันออกไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนบ้านเรือนที่ปลูกขึ้นใหม่จะขยายออกมาติดถนนคันกั้นน้ำสายหลักที่ตัดผ่านจากทางหลวง 309 ผ่านวัดพนมยงค์ วัดศาลาปูน และวัดพรหมนิवास เป็นแนวขนานไปกับแม่น้ำ ผ่าน 4 หมู่บ้านของตำบลภูเขาทอง โดยส่วนใหญ่แล้วบ้านเรือนของชุมชนวัดช่องลมจะอยู่หนาแน่นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ก็มีบางส่วนที่อยู่ฝั่งทุ่งภูเขาทองโดยมีถนนคันกั้นน้ำคั่นกลาง แต่เดิมถนนคันกั้นน้ำถูกถมเพื่อใช้เป็นแนวกั้นน้ำจากริมฝั่งเข้าท่วมทุ่งนา ปัจจุบันถนนนี้จึงมีระดับความสูงกว่าทุ่งนาและพื้นที่ชุมชน ภายในพื้นที่ชุมชนวัดช่องลมแยกออกเป็นกลุ่มบ้านย่อยกระจายอยู่ตามซอยต่าง ๆ ทั้งหมด 8 ซอย แต่ละซอยถูกเชื่อมต่อกับถนนคันกั้นน้ำที่กลายเป็นเส้นทางสัญจรหลัก (ดูในภาพที่ 1) ซอยที่ 1 ซอยที่ 1/1 ซอยที่ 2 เป็นกลุ่มบ้านที่อยู่ในฝั่งทุ่งนาตรงข้ามกับวัดศาลาปูน และวัดพรหมนิवास บ้านเรือนบริเวณซอย 1 และ 2 จะอยู่ต่ำกว่าถนนคันกั้นน้ำมากและมีสภาพโดยรอบที่อยู่อาศัยเต็มไปด้วยไม้ใหญ่จำพวกต้นก้ามปู กอไผ่ ที่หนาแน่นริมขอบพื้นที่ทำนา ชาวบ้านในซอย 1, 1/1 และซอย 2 ทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ พื้นที่ซอย 3 ติดกับชุมชนหัวแหลม ได้ถูกแยกออกไปขึ้นกับเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. 2559 มาปีนี้ ส่วนกลุ่มบ้านในบริเวณซอย 4, 5, 6, 7 และ 8 เรียงตัวไปตามริมแม่น้ำ ชาวบ้านทั้งที่นับถือพุทธและอิสลามต่างก็อาศัยอยู่รวมกันไม่ได้มีการแบ่งแยกพื้นที่ตามการนับถือศาสนาชัดเจนแต่อย่างใด โดยบ้านเรือนจะค่อนข้างหนาแน่นในบริเวณใกล้กับมัสยิดดารุซซุนนะห์

ในอดีตผู้คนในชุมชนวัดช่องลมจะอาศัยแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองมหานาคเป็นเส้นทางเดินทางสัญจรและยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ชาวบ้านเดินทางไปยังเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาโดยใช้เรือพายไปตามคลองออกไปยังแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วผ่านเข้าคลองเมืองที่หัวแหลม แต่เดิมเคยมีแพร้านค้าจำนวนมากเรียงรายตามสองฝั่ง นักประวัติศาสตร์ระบุว่าคลองมหานาคนี้เป็นคลองเก่าสมัยอยุธยาที่ขุดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวป้องกันข้าศึกจากพม่าในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิหรือประมาณสี่ร้อยปีมาแล้ว (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2560) แต่ในประวัติศาสตร์ระยะใกล้ของชุมชน ผู้สูงอายุในชุมชนหลายคนยังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับของคลองมหานาคนี้ค่อนข้างดี หลายคนบอกว่าในอดีตคลองมีขนาดกว้างมาก จนเรือเครื่องเทศสามารถพายสวนกันได้ และยังเป็นแหล่งอาหารจากธรรมชาติที่หาได้ง่ายอีกด้วย ดังที่นางสำลี สุขถาวร เล่าถึงความผูกพันกับคลองมหานาคว่า “อาชีวะเดิมทำนา วางจากทำนาก็มาทำเป็ลญวน สามียายเมื่อก่อนก็ทำนา เช่นเขาทำ 10 กว่าไร่ วาง ๆ ก็หาปลาในคลองมหานาคมากิน เมื่อก่อนในซอยมีบ้านแค่ 2 หลัง ทางเดินก็ยังเป็นทางดิน ใช้เรือพายไปมาหากัน คลองมหานาคจะไหลออกทางวัดศาลาปูน ต่อมาทางวัดเอาที่ดินคืนเลยขุดคลองให้น้ำไหลออกไปทางซอย 5 แทน ต่อมาเจ้าของที่เช่าเค้าเอานาคืน จึงเลิกทำนา ก็ประมาณ 30 กว่าปีแล้ว” (นางสำลี สุขถาวร, 2560, 2 เมษายน) ทั้งนี้ปากคลองมหานาคอยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับมัสยิดอาลีฮิดรอนันในเขตบ้านภูเขาทอง หมู่ 2 แนวคลองไหลผ่านวัดภูเขาทองแล้วตัดผ่านทุ่งนามายังซอย 1 ชุมชนวัดช่องลม ผ่านซอย 1/1 ซอย 2 แล้วไหลตัดไปยังบริเวณซอย 5 แล้วไหลเป็นแนวยาวไปยังซอย 6, 7 และ 8 ตามแนวถนนคันกั้นน้ำ ส่วนอีกด้านไหลผ่านหน้ามัสยิดดารุซซุนนะห์ไปทางซอย 3 แล้วไหลลงแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตพื้นที่ชุมชนหัวแหลม ในปัจจุบันสภาพของคลองมหานาคได้เปลี่ยนสภาพกลายเป็นเพียงร่องน้ำเล็กๆ บางจุดมีสภาพตื้นปกคลุมด้วยหญ้าและต้นไม้รกรึม บางช่วงคลองเป็นร่องลึกก็ยังมีพองจะเห็นทางท้องคลองได้บ้าง แต่บางช่วงก็กลายเป็นเพียงร่องคูน้ำขังเน่าเสีย จนแทบจะมองไม่ออกว่าเคยเป็นคลองที่มีความสำคัญมาก่อน สาเหตุสำคัญเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางน้ำมาเป็นทางบกที่มีถนนเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะหลังจากเขื่อนเจ้าพระยาได้เริ่มเปิดดำเนินการในช่วงต้นทศวรรษ

2500 กระแสน้ำมีความไม่แน่นอนมากขึ้น ถนนได้ขยายตัวขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนไปใช้รถยนต์แทนที่เรือ วิถีชีวิตตามแม่น้ำลำคลองจึงค่อย ๆ เสื่อมสลายลง (เกื้อกูล ยืนยงอนันต์, 2529)

การพัฒนาถนนได้เปลี่ยนวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำลำคลองไปสู่การพึ่งพาถนนโดยปริยาย ในช่วงแรกบริเวณหลังชุมชนฝั่งทุ่งภูเขาทองจะมีทางดินที่ชาวบ้านใช้เดินทางระยะใกล้ในชุมชน ถนนดินนี้เป็น แนวคันกันน้ำที่ต่อมาก็พัฒนาเป็นถนนลูกรังในระหว่างปี พ.ศ. 2518-2519 เมื่อเกิดน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2521 น้ำท่วมรุนแรงจนถนนตัดขาด จึงได้มีการปรับปรุงทำถนนลาดยางเสริมขึ้นใหม่ให้สูงขึ้นกว่าเดิม ในช่วงเวลานั้นชาวบ้านในชุมชนยังคงอุปโภค-บริโภคน้ำฝนและน้ำจากแม่น้ำเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอย่างน้อยก่อน ทศวรรษ 2530 ชุมชนก็ยังคงอาศัยพึ่งพาธรรมชาติสภาพแวดล้อมรอบตัวได้พอประมาณ กระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2538 จึงได้เริ่มมีการใช้ระบบประปา น้ำบาดาลขึ้นมาใช้ จนถึงปี พ.ศ. 2542 ก็ได้เปลี่ยนจากการใช้น้ำ บาดาลมาเป็นระบบประปาหมู่บ้านจากน้ำผิวดินแทนจนถึงปัจจุบัน

5.1.1 ไทยพุทธกับไทยมุสลิม ในชุมชนวัดช่องลม มัสยิดดารุซซุนนะห์ถือเป็นสถานที่สำคัญของผู้นับถือศาสนาอิสลาม รวมถึงชาวไทยมุสลิมในชุมชนหัวแหลมที่อยู่ในเขตติดต่อกันก็มาร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่นี่ด้วย ในอดีตก่อนจะมีการสร้างมัสยิดขึ้นมาอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2490 ชาวมุสลิมในละแวกนี้อาศัยศาลาเรือนไม้เล็ก ๆ ยกพื้นชั้นเดียวตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา ผู้คนทั่วไปเรียกว่า “ศาลา” ใช้สำหรับอ่านหนังสือ สอนคัมภีร์อัลกุรอาน และใช้เป็นศาสนสถานประกอบพิธีละหมาดประจำวัน และละหมาดรวมไปถึงในช่วงถือศีลอด เฉพาะแค่วันศุกร์ชาวไทยมุสลิมในชุมชนจึงจะเดินทางไปละหมาดที่มัสยิดอื่นที่อยู่นอกชุมชน ดังเช่น ชุมชนชาวไทยมุสลิมในตำบลลุมพลี ซึ่งเป็นที่ตั้งของมัสยิดเก่าแก่ในบริเวณนี้ จากประวัติของมัสยิดดารุซซุนนะห์ที่ระบุไว้ว่าปี พ.ศ. 2490 หน่วยงานราชการได้แจ้งให้สถานที่ที่ต้องการจัดตั้งเป็นมัสยิดให้ทำการจดทะเบียนตามที่ราชการกำหนด โดยมีตนอุสมาน หม่อมลทิน เป็นผู้นำในการไปจดทะเบียนและได้รับการแต่งตั้งชื่อว่า “มัสยิดซาฟีอีหัวแหลม” กระทั่งในปี พ.ศ. 2517 มัสยิดซาฟีอีที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาถูกน้ำกัดเซาะตลิ่งจนทำให้อาคารที่สร้างจมน้ำทรุดตัวลงไปใต้น้ำ จึงได้สร้างมัสยิดขึ้นใหม่ในปีพ.ศ. 2518 ในพื้นที่ที่ตั้งปัจจุบันใช้เวลาก่อสร้างประมาณ 10 ปี จึงแล้วเสร็จ โดยทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการในวันเสาร์ที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2528 มีการทำพิธีเปิดและเปลี่ยนชื่อจากมัสยิดซาฟีอีหัวแหลมเป็น “มัสยิดดารุซซุนนะห์”

ปัจจุบันนอกจากมัสยิดดารุซซุนนะห์จะใช้เป็นศาสนาสถานแล้ว พื้นที่ของมัสยิดยังถูกใช้ในกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชนด้วย ผู้ที่อาศัยในพื้นที่ชุมชนวัดช่องลม ประกอบด้วยคนไทยพุทธและมุสลิมในสัดส่วนประมาณครึ่งต่อครึ่ง มีทั้งกลุ่มคนที่อาศัยอยู่สืบต่อมาจากรุ่นปู่ย่าตายายและผู้ที่ย้ายเข้ามาอาศัยในภายหลัง ด้วยสภาพชุมชนที่แบ่งแยกเป็นซอย ชุมชนจึงมีลักษณะกระจายไปตามกลุ่มบ้านในแต่ละกลุ่มบ้านมีความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้านใกล้ชิดภายในกลุ่มมากเป็นพิเศษ การแบ่งแยกพื้นที่กลุ่มบ้านยังทำให้มองเห็นการแบ่งกลุ่มของผู้นับถือศาสนาได้อย่างหยاب ๆ ดังที่พบว่ากลุ่มผู้นับถือศาสนาอิสลามจะอาศัยอยู่หนาแน่นบริเวณติดกับมัสยิดดารุซซุนนะห์ บริเวณซอย 5 ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาติดต่อกับชุมชนหัวแหลม ตำบลท่าवासกรี ในเขตเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนหัวแหลมก็เป็นเครือญาติกับชาวไทยมุสลิมในชุมชนวัดช่องลม ขณะที่ชาวบ้านบริเวณซอย 1 และซอย 1/1 ส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาพุทธ และในพื้นที่ซอย 5 ซอย 6 และซอย 7 ก็มีผสมกันทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิม ด้วยวิถีทางศาสนาอิสลามและสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ จึงทำให้ชาวไทยมุสลิมในชุมชนรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมค่อนข้างชัดเจนกว่ากลุ่มคนไทยพุทธที่อาศัยอยู่

ในชุมชน ซึ่งไม่มีการรวมกลุ่มทางสังคมขนาดใหญ่ แต่จะมีลักษณะเป็นกลุ่มเครือญาติและเพื่อนบ้านในละแวกบ้านใกล้เคียงที่มีความใกล้ชิดเป็นพิเศษและมีการรวมตัวผ่านประเพณีทำบุญกลางบ้านตามวิถีคนไทยเท่านั้น ชาวไทยมุสลิมจึงอาศัยอยู่ค่อนข้างหนาแน่นเป็นพิเศษในบริเวณกลุ่มบ้านรอบมัสยิดดารุซซุนนะห์ ทั้งนี้ในชุมชนภูเขาทอง หมู่ 2 ที่อยู่ติดกัน ประชากรราว ร้อยละ 90 ก็เป็นชาวไทยมุสลิมเช่นเดียวกัน แต่ส่วนใหญ่พวกเขาเป็นกลุ่มที่นับถือซุนนีย์หรือ “โตะกีแชนะฮ์” ซึ่งมีวิถีปฏิบัติทางศาสนาบางอย่างแตกต่างจากกลุ่มชาวไทยมุสลิมในชุมชนวัดช่องลม และเชื่อว่าตนเองสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็น “แขกตานี” หรือชาวมลายูมุสลิม ซึ่งเป็นคนละกลุ่มกับชาวไทยมุสลิมในชุมชนวัดช่องลมและหัวแหลม (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2560) ส่วนชาวไทยพุทธจะไปทำบุญที่วัดใกล้บ้านในฝั่งชุมชนหัวแหลม เช่น วัดพนมยงค์ วัดศาลาปูน และวัดพรหมนิवास นอกจากนี้ยังพบวัดร้างสมัยอยุธยาแทรกตัวอยู่ในตามกลุ่มบ้านในพื้นที่ชุมชนวัดช่องลมด้วย เช่น วัดมณฑป วัดลานโพธิ์ และวัดกัจจกร ชาวบ้านที่อยู่ใกล้ในบริเวณซอย 1 ได้ช่วยกันบูรณะสร้างอาคารศาลาขึ้นใหม่ในพื้นที่วัดเดิม โดยมีการรวมตัวทำบุญประจำปีที่วัดร้างในช่วงวันปีใหม่หรือวันสงกรานต์ และมีการรวมตัวทำบุญกลางบ้านที่ “ศาลเจ้าแม่หนุ่ม” ในบริเวณซอย 6-7 เป็นประจำทุกปีเช่นกัน

ปัจจุบันผู้ที่อาศัยในพื้นที่ชุมชนวัดช่องลม จึงประกอบด้วยไทยพุทธและไทยมุสลิมในสัดส่วนประมาณครึ่งต่อครึ่ง ซึ่งมีทั้งกลุ่มคนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่มาเนิ่นนานและผู้ที่ย้ายเข้ามาอาศัยในภายหลังด้วยสภาพชุมชนที่แบ่งแยกเป็นซอยต่างๆ แยกจากถนนสายหลักที่ตัดผ่านกลางหมู่บ้าน ชุมชนจึงมีลักษณะกระจายเป็นกลุ่มตามซอยต่างๆ เป็นกลุ่มบ้าน ในแต่ละกลุ่มบ้านมีความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้านใกล้ชิดภายในกลุ่มมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้การแบ่งแยกพื้นที่เป็นกลุ่มบ้านยังทำให้มองเห็นการแบ่งกลุ่มของผู้นับถือศาสนาได้อย่างหยาบๆ ดังที่พบว่ากลุ่มผู้นับถือศาสนาอิสลามจะอาศัยอยู่หนาแน่นบริเวณติดกับมัสยิดในบริเวณ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาซอย 5 ติดต่อกับชุมชนหัวแหลม ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมเหมือนกับชุมชนวัดช่องลม ขณะที่ชาวบ้านบริเวณซอย 1 และซอย 1/1 ส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาพุทธ และในพื้นที่ซอย 5 ซอย 6 และซอย 7 ก็มีผสมกันทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิม

5.1.2 แยกเทศในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความเป็นมาของผู้คนในชุมชนจึงแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ คือ ชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิม ในอดีตชาวไทยมุสลิมจะอาศัยอยู่ตามแพริมแม่น้ำ พวกเขามีบรรพบุรุษเป็นชาวไทยมุสลิมเปอร์เซียที่อาศัยอยู่ตามแพ ถูกเรียกกันว่า กลุ่ม “แขกเทศ” จากเอกสารระบุว่าแขกเทศเหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังที่ศีกฤทธิ์ ปราโมทย์เคยกล่าวไว้ในปาฐกถาปี พ.ศ. 2501 ถึงประวัติของแขกเทศในอยุธยาว่า “ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อมีหลักฐานแน่นอนว่าได้มีมุสลิมเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา และได้ตั้งเมืองเป็นสำนักหลักแหล่งขึ้น โดยมีหลักฐานปรากฏตามจดหมายเหตุโบราณว่า มีคนที่คนโบราณเรียกว่า “แขกเทศ” ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตั้งแต่สะพานประตูเงินด้านตะวันตกของกรุงศรีอยุธยาไปจนถึงหลังวัดนางมุก ...คำว่า “แขกเทศ” มีปรากฏในจดหมายเหตุนี้ นักโบราณคดีสันนิษฐานกันว่า จะเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามที่มีรกรากบ้านเรือนเดิมอยู่ในประเทศอาหรับบ้าง และในประเทศอิหร่านหรือเปอร์เซียบ้าง แล้วก็มาตั้งรกรากเพื่อดำเนินการค้าขายแล้วในที่สุดก็กลายเป็นคนไทยไปแล้วมากต่อมาก” (สยามรัฐออนไลน์, 5 ตุลาคม 2559, <https://siamrath.co.th/n/3704>) กล่าวได้ว่ากลุ่มชาวไทยมุสลิมที่ถูกเรียกว่า “แขกเทศ” นั้นเป็นกลุ่มมุสลิมที่มีบรรพบุรุษสืบสายมาจากแถบตะวันออกกลางหรือเปอร์เซีย ตั้งถิ่นฐานตามแพริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีอาชีพค้าขาย ผู้คนจึงนิยมเรียกว่า “แขกแพ” เนื่องจากแขกแพเดิมเป็นนักเดินเรือ เมื่อมาอพยพมาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก็ยึดอาชีพค้าขายทางน้ำ

โดยมีเรือบรรทุกข้าวของสินค้าขนานาชนิดล่องไปตามแม่น้ำ คนส่วนใหญ่เรียกกันว่า “เรือเครื่องเทศ” เพราะมีลักษณะเด่นคือการค้าขายสินค้าพวกเครื่องเทศ ที่นำมาเป็นเครื่องปรุงในอาหาร เช่น พริกไทย กระวาน กานพลู ขมิ้น ขิง งา จันทน์เทศ ต่อมาก็มีการเปลี่ยนสินค้าไปตามยุคตามสมัย สินค้าในเรือจะเป็นผ้าถั้วขาม ของใช้ต่างๆ ภายหลังผู้คนจึงนิยมเรียกว่าชาวเรือกลุ่มนี้ว่าพวกแขกเทศ

ผู้อาวุโสชาวไทยมุสลิมในชุมชนวัดช่องลมและหัวแหลม ยังคงรับรู้ถึงอดีตความเป็นมาของบรรพบุรุษตนว่าเป็นพวกแขกเทศ ซึ่งนอกจากคำบอกเล่าต่อกันมาแล้วก็มีร่องรอยเหลืออยู่จากซากเรือแขกเทศที่เคยใช้ค้าขายตามแม่น้ำในอดีต โดยเรือลำสุดท้ายจอดไว้ ที่หน้าบ้านนางประพาส เรื่องกิจ ประธานกลุ่มแม่บ้านसानปลาตะเพียนในบริเวณซอย 6 ซึ่งเป็นหลักฐานถึงอาชีพค้าขายในอดีตของชาวไทยมุสลิมแถบนี้ ได้เป็นอย่างดี แต่น่าเสียดายที่เรือถูกขายไปแล้วไม่นานมานี้ เนื่องจากมีค่าดูแลรักษาสูง แต่ภาพการค้าขายทางน้ำโดยเรือแขกเทศในอดีตยังคงอยู่ในความทรงจำ ดังที่คุณประพาส เรื่องกิจ อายุ 80 ปี ประธานกลุ่มอาชีพอีสานปลาตะเพียนโบลานชุมชนวัดช่องลมได้เล่าประสบการณ์ในวัยเด็กว่า “ตั้งแต่เด็กๆ และสมัยพ่อแม่ตายาย ไปค้าขายจะพากันเป็นกลุ่มๆ โดยมีเรือที่ไปประมาณ 7-8 ลำ ไปขายทางภาคเหนือ หรือไม่ก็ขายแคในภาคกลาง สินค้าที่นำไปขายมีหลายอย่าง บรรทุกไปเต็มเรือ มีตั้งแต่หม้อจามขาม ของกินของใช้ แต่ที่ขายดีก็ปลาตะเพียนโบลาน และชฎาโบลานเพราะเมื่อก่อนไม่มีของเล่นเหมือนสมัยนี้ พ่อแม่ก็จะซื้อชฎาและปลาตะเพียนไปให้ลูกเล่นกัน แต่เมื่อปีที่แล้ว (พ.ศ. 2559) ยายขายเรือแขกเทศไปแล้ว ซึ่งก่อนหน้านี้เรือแขกเทศจะตั้งไว้หน้าบ้าน ขายเพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายดูแลเรือไม่ให้เรือพุง เเลยจำเป็นต้องขายไป” (ประพาส เรื่องกิจ, 2 เมษายน) เช่นเดียวกับคุณประทีน หมุดเพชร อายุ 75 ปี ที่เชื่อว่าตนเองสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวเปอร์เซียหรือแขกเทศที่เคยเข้ามาทำการค้าขายเมื่อในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว แม้บ้านของเขาอยู่ในชุมชนหัวแหลมแต่พี่น้องทั้งหมดก็อาศัยอยู่ทั้งในเขตพื้นที่ชุมชนหัวแหลมและชุมชนวัดช่องลม บ้านของเขายังคงมีเรือแขกเทศเก่าไม่ได้ใช้งานตั้งอยู่บนคานไม้สภาพเรือยังคงเห็นโครงร่างของเรือค่อนข้างสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีวัตถุสินค้าและภาพถ่ายเกี่ยวกับชาวแขกเทศตั้งโชว์ไว้ในบ้านจำนวนมาก คุณประทีนเคยใช้ชีวิตอยู่ในเรือมาตั้งแต่เกิด ท่านเล่าว่าเมื่อก่อนตอนเด็ก พ่อแม่เคยซื้อบ้านปลูกบนดินตรงนี้ ต่อมาครอบครัวของเขาได้ขายบ้านแต่ที่ดินยังคงอยู่ พ่อ แม่ พี่ น้อง และตัวเขาจึงได้ลงมาอาศัยอยู่ในเรือแทน เมื่อหมดยุคสมัยของการค้าทางน้ำจึงได้เริ่มสร้างบ้านบนฝั่งเมื่อ 40 ปีมานี้ เรือเครื่องเทศที่เขาใช้ชีวิตอยู่ตั้งแต่เกิดก็คือบ้านของทั้งครอบครัว พ่อ แม่ พี่ น้อง และคุณประทีนต่างก็กินอยู่หลับนอนในเรือ ทั้งนี้สินค้าที่ขายบนเรือจะเป็นสิ่งของใช้สอยภายในบ้าน เช่น อาหาร เครื่องครัว หม้อ จาน มีด ผ้า มุ้ง ม่าน และอื่น ๆ สินค้าเหล่านี้ซื้อหามาจากกรุงเทพฯ เป็นหลัก ดังเช่น จาน ขาม และแก้ว จะไปซื้อที่บางลำพูหรือแถวถนนจักรวรรดิ-เจริญกรุง (ประทีน หมุดเพชร, 2560, 8 กรกฎาคม) ทั้งนี้สาเหตุที่เรือแขกเทศหมดไปก็เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมหลังการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการเส้นทางคมนาคมจากทางน้ำไปสู่ทางบกมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อผู้คนจึงหันมาใช้ถนนเพิ่มขึ้นวิถีชีวิตตามแม่น้ำลำคลองจึงค่อยเสื่อมถอยไป

ในชุมชนวัดช่องลม อัตลักษณ์ของกลุ่มชาวไทยมุสลิมปรากฏเห็นได้ชัดเจนกว่าชาวไทยพุทธ เนื่องจากคนไทยพุทธมีพื้นที่มาหลากหลาย ทั้งคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เก่าของครุฑนุ ปู่ ยา ตายาย และผู้ที่เพิ่งเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยภายหลังในช่วงไม่กี่ทศวรรษมานี้ คนที่อยู่มาแต่เดิมจะปลูกบ้านเรือนเป็นกลุ่มเครือญาติกระจายตามกลุ่มบ้านต่างๆ ตามริมแม่น้ำ และเคยเลี้ยงชีพด้วยการทำนาและจับสัตว์น้ำในทะเลรอบชุมชนส่งขายตลาด และชาวไทยพุทธบางส่วนก็อยู่ใกล้ชิดกับชาวไทยมุสลิมทำให้ความสัมพันธ์

ภายในชุมชนค่อนข้างกลมกลืนในฐานะเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกันมาเป็นเวลายาวนาน แต่ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ ก็ค่อนข้างจำกัดเฉพาะในกลุ่มเครือญาติและเพื่อนบ้านที่อยู่ในละแวกบ้านใกล้เคียงกันมากกว่า จะสัมพันธ์รู้จักคุ้นเคยกันทั้งชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมที่ไม่ชัดเจนนัก ความสัมพันธ์ของชาวไทยพุทธในชุมชนวัดช่องลมจึงค่อนข้างกระจุกกระจายตามกลุ่มย่อยละแวกบ้าน ไม่รู้จักกันทั้งหมด หรือมีลักษณะปัจเจกต่างคนต่างอยู่ตามลักษณะของชุมชนเมืองทั่วไป

ภาพที่ 2 -3 เรือแขกเทศในชุมชนวัดช่องลม (ซ้าย) และเรือแขกเทศในชุมชนหัวแหลม (ขวา)
ที่มา: พิมพ์จันทร์ ควรพจน์, 2558, [ภาพถ่าย]

5.2 การประกอบอาชีพในชุมชน

ปัจจุบันชาวบ้านวัดช่องลม หมู่ 1 ตำบลภูเขาทองที่เคยประกอบอาชีพการทำนา ได้หันหลังให้การทำการนากันหมดแล้วเมื่อกว่า 20 ปีก่อน นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ซึ่งได้มีโครงการพัฒนาสร้างอ่างเก็บน้ำภูเขาทองในช่วงพ.ศ. 2534 พุงนาเดิมของชาวบ้านส่วนหนึ่งถูกเวนคืนที่ดินเพื่อใช้ทำอ่างเก็บน้ำ ประกอบกับที่ดินทำนาของแต่ละครัวเรือนก็มีขนาดเล็กลงเพราะการแบ่งที่ดินภายในครอบครัว ซึ่งการทำนาขนาดเล็กไม่คุ้มค่าที่จะลงทุน คนในชุมชนที่เคยทำนาจึงเริ่มหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เช่น รับจ้างทั่วไป ค้าขาย หรือทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ขยายตัวเติบโตขึ้นแทน สาเหตุที่ทำให้ ผู้ที่เคยมีอาชีพทำนาต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ราคาข้าวต่ำทำให้ขาดทุนเพราะการผลิตที่มีต้นทุนสูง และต้องเช่านาทำ เด็กรุ่นใหม่จึงหันไปทำงานอื่นแทน และที่สำคัญไม่สามารถคาดเดาสภาพดินฟ้าอากาศได้ บางปีก็ไม่มีน้ำที่จะทำนาบางปีก็เกิดอุทกภัย เพราะชุมชนแห่งนี้เป็นที่ราบลุ่มอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา จึงหนีไม่พ้นน้ำท่วมได้ที่ส่งผลต่อการทำนอย่างมาก (วิชาญ กาญจนสมบัติ, 2560, 9 เมษายน)

อย่างไรก็ตามปัจจุบัน ชุมชนวัดช่องลมหมู่ที่ 1 ตำบลภูเขาทอง ยังคงมีการทำนาในพื้นที่ลุ่มผืนใหญ่ฝั่งตรงข้ามบริเวณที่อยู่อาศัย แต่เป็นคนจากพื้นที่อื่นเข้ามาอาศัยเช่าทำทั้งสิ้น โดยเฉพาะในช่วงที่ราคาข้าวขายได้ราคาสูงในสมัยนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ จึงมีผู้เช่าทำนาจากที่อื่น 3 ราย ในรูปแบบผู้จัดการนาที่จ้างแรงงานทำทั้งกระบวนการ บนพื้นที่รวม 150 ไร่ เนื่องจากที่ดินทำนาของที่เป็นคนในชุมชนเหลืออยู่เพียงไม่กี่คน แต่ละคนก็มีที่ดินรายละไม่ถึง 5 ไร่ ส่วนคนจากนอกพื้นที่จะถือครองที่นาเกินรายละประมาณ 10 ไร่ แต่มีเจ้าของรายใหญ่เป็นคนกรุงเทพฯ มีที่ดินมากที่สุดประมาณ 20 กว่าไร่ ในจำนวนนี้ยังเป็นของวัดพนัญเชิงวรวิหารจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอีก 15 ไร่ จึงเป็นสาเหตุที่คนในชุมชนไม่

ทำนาเพราะที่นามีน้อย หากจะทำก็ต้องเช่าที่ดินคนอื่นทำถึงจะคุ้มค่าเพียงพอ ผู้เช่าทำนาจากที่อื่น จึงใช้วิธีรวมผืนนาของชุมชนหมู่ที่ 1 เป็นผืนเดียวกัน โดยนายสนิท นิมาหรือผู้ใหญ่แดงจะเป็นคนกลางช่วยระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าทำนาในชุมชนอีกต่อหนึ่ง (สนิท นิมา, 2560, 26 มีนาคม)

พื้นที่ทำนาทั้งผืนอยู่ฝั่งตรงข้ามถนนกับปากที่อยู่อาศัยติดแม่น้ำเจ้าพระยาในระหว่างซอยที่ 6 และ 7 โดยมีทางดินเชื่อมกับถนนใหญ่ทอดยาวลงไปถึงบริเวณนา พบว่ามีบ้านไม้หลังเล็กๆปลูกไว้สำหรับให้คนเฝ้านาที่ถูกจ้างมาดูแลอยู่อาศัย โดยรอบๆบริเวณบ้านจะเป็นบ่อเลี้ยงปลาและโรงเลี้ยงไก่ ซึ่งเป็นของผู้ใหญ่แดงเอง ทั้งนี้คนเฝ้านาถูกจ้างมาดูแล จะเป็นผู้ทำนาด้วยตัวเอง ยกเว้นการเก็บเกี่ยวที่จะจ้างรถเกี่ยว และเมื่อเกี่ยวเสร็จผู้เช่านาก็จะนำข้าวเปลือกไปขายเองหรือมีรถมารับซื้อถึงที่ (สุภาพ สังขฉาย, 2560, 26 มีนาคม) รูปแบบการทำนาเป็นนาปรังปีละ 2 ครั้ง รอบแรกจะเริ่มในเดือนธันวาคมหรือเดือนมกราคมและเก็บเกี่ยวในเดือนเมษายนหรือต้นเดือนพฤษภาคม หลังจากนั้นในรอบที่สองจะเริ่มในเดือนพฤษภาคม และไปเก็บเกี่ยวในเดือนสิงหาคมก่อนที่น้ำจะหลากท่วม ซึ่งในช่วงฤดูฝนระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคมฝนตกหนักน้ำหลากท่วมสูง ผืนนาจะกลายเป็นพื้นที่รับน้ำจนเต็มแอ่งกระทะไม่สามารถทำนาได้ อายุข้าวนาปรังประมาณ 4 เดือนหรือ 115 วัน ข้าวจึงออกรวงเก็บเกี่ยวได้ ปัจจุบันแม้ว่าสภาพแวดล้อมรอบชุมชนจะยังคงเป็นธรรมชาติและในทุ่งยังคงมีการทำนาอยู่ก็ตาม แต่ชาวบ้านวัดช่องลมไม่มีใครทำนาอีกเลยเพราะทุ่งนาเหล่านี้ได้ถูกขายเปลี่ยนมือและปล่อยเช่าให้แก่คนภายนอกชุมชนไปหมดแล้ว ชาวบ้านในชุมชนได้หันไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังเช่น ข้าราชการและพนักงานในหน่วยงานรัฐ พนักงานหน่วยงานเอกชน ค้าขาย หัตถกรรม (เช่น สานปลาตะเพียน เปลญวน) เลี้ยงไก่ชนหรือไก่พื้นเมือง รับจ้างหลากหลายประเภท เช่น ก่อสร้าง ขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ขับรถรับจ้างหรือรถตุ๊ก รับจ้างดูแลทำความสะอาดหน่วยงานต่างๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านหลายครัวเรือนยังคงดำรงชีพเสริมด้วยการเก็บหาอาหารธรรมชาติรอบชุมชน เช่น การจับปลา การปลูกผักสวนครัว เพื่อเป็นอาหารและลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพในครัวเรือนด้วย ครัวเรือนเหล่านี้จึงไม่ได้พึ่งพารายได้หลักจากอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมในแบบวิถีชีวิตในสังคมเมืองเพียงอย่างเดียว ดังกรณีลุงเสวก วงศ์สวัสดิ์ อายุ 69 ปี เล่าให้ฟังว่า “ก่อนหน้านี้นี้เป็นช่วงไม้ จนกระทั่งเกิดอุบัติเหตุ ทำให้ไม่สามารถทำอาชีพเดิมได้ จึงอยู่บ้านนั่งสานลอบสำหรับดักปลาหาปลาขาย และสานลอบขาย ถ้ามีคนต้องการซื้อโดยขายอันละ 250-400 บาทตามขนาด ปลาที่หามาได้ก็จะมีคนมาขอซื้อ ส่วนใหญ่จะเป็นคนในละแวกนั้น บางคนก็จะโทรมาถามว่ามีปลาหรือไม่ ถ้ามีก็จะเข้ามาซื้อ ปลาที่ได้ก็จะเป็นปลาสด ปลาหมอ และกุ้งฝอย ส่วนปลาใหญ่ ๆ เช่นปลาช่อนก็จะมีช่วงฤดูฝน” (เสวก วงศ์สวัสดิ์, 2560, 19 มีนาคม)

หากมองจากสภาพภายนอก ชุมชนวัดช่องลมดูจะคล้ายชุมชนชนบททั่วไป แม้การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ได้เข้าสู่ชุมชนมาหลายทศวรรษแล้ว แต่สภาพทั่วไปก็ยังคงเต็มไปด้วยธรรมชาติ เช่น ทุ่งนา ป่าหญ้า แม่น้ำ ลำคลอง และชาวบ้านบางส่วนก็ยังคงดำรงชีวิตโดยอาศัยอาหารตามธรรมชาติรอบตัว เช่น ผัก ปลา สัตว์น้ำต่าง ๆ เพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่หากพิจารณาจากวิถีการผลิตจะเห็นได้ว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ได้เลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมไปสู่การเป็นแรงงานหรือผู้ประกอบการขนาดเล็กกันหมดแล้ว ที่ดินทำนาของชุมชนได้ถูกขายเปลี่ยนมือและให้คนจากที่อื่นเข้ามาเช่าทำนา แม้แต่การดำรงชีพด้วยการจับปลาหรือจับสัตว์น้ำขายก็ลดน้อยลงไปมากจนไม่สามารถใช้เป็นอาชีพหลักได้เหมือนในอดีตที่ยังอุดมไปด้วยปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ปัจจุบันจึงเหลือเพียงบางครอบครัวที่ยังจับปลาเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือนและเป็นรายได้เสริมบางโอกาสเท่านั้น ทั้งนี้นายสนิท นิมา ผู้ใหญ่บ้าน

ชุมชนวัดช่องลมได้ให้ข้อมูลการประกอบอาชีพของคนในชุมชน โดยจำแนกลักษณะอาชีพต่าง ๆ แบ่งเป็น
सानปลาตะเพียนใบลานมี 30 หลังคาเรือน อาชีพทำเป็ด 10 หลังคาเรือน อาชีพก่อสร้าง 20 หลังคาเรือน
เลี้ยงไก่ชนหรือไก่พื้นเมือง 7 หลังคาเรือน อาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น ขับมอเตอร์ไซค์หรือรถตุ๊ก ๆ รับจ้าง
แม่บ้านทำความสะอาดในหน่วยงานต่างๆ รวม 15 หลังคาเรือน และในแต่ละครอบครัวก็ยังประกอบอาชีพ
ต่างกันไป เช่น พนักงานโรงงานมี 95 คน รับราชการและรัฐวิสาหกิจ 15 คน นักเรียนและนักศึกษา
152 คน เจ้าหน้าที่รัฐและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมี 5 คน อาชีพค้าขายมี 7 คน และที่เหลือจะเป็น
คนชราที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ (สนิท นิมา, 2560, 26 มีนาคม)

กล่าวได้ว่าในชุมชนวัดช่องลม จึงมีทั้งแรงงานรับจ้าง แรงงานในโรงงาน รับจ้างขับรถ และทำงานใน
องค์กรเอกชนและรัฐ คนกลุ่มนี้มีรายได้จากเงินค่าจ้างรายวันและรายเดือน ส่วนผู้ที่ทำงานอยู่ในชุมชน
มักจะเป็นกลุ่มคนสูงวัย ก็จะประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายอาหาร ขนม เครื่องดื่ม และสินค้าทั่วไป หรือ
เป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก และบางส่วนก็ประกอบอาชีพหัตถกรรมในครัวเรือน เช่น การทำเป็ดลวก
และทำโมบายปลาตะเพียนใบลาน การผลิตหัตถกรรมนี้มีการรวมเป็นกลุ่มอาชีพ โดยทางกลุ่มจะจัดหา
วัสดุในการผลิตมาแล้วกระจายให้สมาชิกในกลุ่มผลิตตามรายการที่สั่ง แล้วส่งต่อไปยังแหล่งรับซื้อหรือ
พ่อค้าคนกลางเป็นสินค้าขายนักท่องเที่ยว สังเกตเห็นว่าร้านค้าในชุมชนมีอยู่นับสิบบ้านแต่ล้วนเป็นร้านค้า
เล็ก ๆ รายได้แต่ละวันไม่กี่ร้อยบาท ลูกค้าส่วนใหญ่ก็ คือ คนในชุมชนเป็นหลัก และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใน
ชุมชนส่วนมากก็เป็นคนสูงวัยที่อยู่ติดบ้าน รายได้ส่วนหนึ่งมาจากเบี้ยสูงอายุที่อุดหนุนโดยรัฐหรือได้เงินจาก
ลูกหลานดูแล บางส่วนจึงพยายามหารายได้เสริมที่ทำอยู่กับบ้านได้เพิ่มเล็ก ๆ น้อย ๆ

5.3 วัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาในชุมชน

เมื่อพิจารณามิติทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ทางศาสนาความเชื่อของชาวบ้านในชุมชน พบว่า
ระบบความเชื่อในชุมชนก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงยึดเหนี่ยวของสมาชิกในชุมชนอยู่ในบาง
ระดับ กล่าวคือ ในชุมชนภูเขาทองแบ่งผู้นับถือศาสนาออกเป็นอิสลามและพุทธในสัดส่วนประมาณ
ครึ่งต่อครึ่ง ศาสนาอิสลามและพุทธเป็นพื้นที่สำคัญที่ช่วงให้ผู้คนเข้ามาร่วมกิจกรรมทางศาสนาเกิด
ความเป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจนขึ้น ทว่าสำหรับกรณีศาสนาพุทธ การเข้าวัดทำบุญของชาวบ้านในชุมชนวัดช่อง
ลมไม่มีความเป็นเอกภาพมากนัก เนื่องจากในบริเวณชุมชนไม่มีวัดประจำของหมู่บ้าน หากแต่อาศัยวัดที่อยู่
ใกล้เคียงในการทำบุญ เช่น วัดพนมยงค์ วัดศาลापูน วัดพรหมนิवास และวัดภูเขาทอง แต่ละวัดมีระยะห่าง
จากชุมชนไม่มากนัก และด้วยความสะดวกของการเดินทางในปัจจุบัน การเลือกไปวัดใดก็ขึ้นอยู่กับความ
สะดวกและความศรัทธาของแต่ละครอบครัว ด้วยเหตุนี้ วัดจึงไม่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพของ
ผู้นับถือศาสนาพุทธในชุมชนวัดช่องลมได้ ต่างจากกลุ่มชาวไทยมุสลิมในชุมชนวัดช่องลมและหัวแหลมที่ไป
ร่วมประกอบพิธีทางศาสนาพร้อมกันที่มีสยิดดารุซซุนนะห์ ความเป็นกลุ่มก้อนทางวัฒนธรรมศาสนาอิสลาม
จึงมีความชัดเจนกว่าคนไทยพุทธ

ภาพที่ 4-6 วัดมณฑป (ซ้าย) วัดลานโพธิ์ (กลาง) และวัดกงจักร (ขวา)

ที่มา: คมลักษณ์ ไชยยะ, 2560, [ภาพถ่าย]

แต่อย่างไรก็ตาม การเป็นเครือญาติและการสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันภายในกลุ่มบ้าน ดูจะสร้างความผูกพันทางสังคมได้มากกว่า ดังที่พบว่าในบริเวณกลุ่มบ้านของชาวไทยพุทธ ยังมีกิจกรรมร่วมกันผ่านประเพณีพิธีกรรมความเชื่อท้องถิ่น คือ “ทำบุญกลางบ้าน” ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มละแวกบ้านให้สมาชิกในกลุ่มบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาด้วยกัน ดังที่พบได้ในกลุ่มบ้านซอย 1 อันเป็นที่ตั้งของวัดมณฑป บริเวณนี้แต่เดิมเป็นเนินโคกพบซากเศษอิฐและชิ้นส่วนพุทธรูปหินทรายเก่าจำนวนหนึ่ง เมื่อกรมศิลปากรได้เข้ามาสำรวจจึงได้ทราบว่าชื่อวัดมณฑป ชาวบ้านได้นำเศษซากพระพุทธรูปเก่ามาสร้างขึ้นใหม่พร้อมทั้งทำศาลาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปขึ้นบนฐานวัดร้างเดิม ดังที่ายเปล่ง สิงโตคล้ำ อายุ 75 ปี เล่าว่า “เมื่อตอนยายอายุ 18 ปี หรือเมื่อประมาณ 75 ปีแล้ว ได้เข้ามาจับจองพื้นที่แห่งนี้เพื่อสร้างบ้าน เมื่อก่อนรกร้างเป็นเนินโคก และป่าสะแก ชาวบ้านเห็นว่าพื้นที่ตรงนี้เป็นวัดโบราณมาก่อน จึงได้เกรตดินเอาซากอิฐเก่าของมณฑปมาไว้รวมกันและชาวบ้านในชุมชนต่างร่วมเรียไรเงินกันเพื่อสร้างวัดมณฑปขึ้นมาใหม่” (เปล่ง สิงโตคล้ำ, 2560, 9 เมษายน) เช่นเดียวกับวัดลานโพธิ์ ในกลุ่มบ้านซอย 1/1 แต่เดิมมีลักษณะเป็นโคกพบพระพุทธรูปหินทรายและเศษอิฐซากปูนอยู่ภายใต้ผิวดินจำนวนมาก จากคำบอกเล่าของนายเสวก วงศ์สวัสดิ์ อายุ 69 ปี อยู่บ้านเลขที่ 66 หมู่ที่ 1 ชาวชุมชนซอย 1/1 ได้เล่าว่า “แต่เดิมพื้นที่ในซอยนี้เป็นที่ทำนา ก่อนจะสร้างบ้านเรือนเหมือนในปัจจุบัน น่าจะประมาณ 40 ปีมาแล้ว เคยมีพระพุทธรูปอยู่ 1 องค์เป็นหินทราย ตอนนั้นองค์พระยังครบสมบูรณ์แต่ต่อมาถูกคนตัดเศียรพระไป” (เสวก วงศ์สวัสดิ์, 2560, 19 มีนาคม) ภายหลังจึงได้บูรณะพระพุทธรูปขึ้นใหม่และนำไปประดิษฐานในศาลาบริเวณที่เป็นที่ตั้งวัดลานโพธิ์เดิม ต่อมาชาวบ้านจึงได้จัดงานทำบุญที่วัดร้างกลางกลุ่มบ้านเป็นประจำทุกปีละ 2 ครั้ง คือ ทำบุญวันขึ้นปีใหม่และทำบุญช่วงวันสงกรานต์ โดยกำหนดวันให้ตรงเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวที่ออกไปทำงานต่างถิ่นสามารถกลับมาร่วมงานได้พร้อมหน้ากัน

นอกจากนี้ยังมีการทำบุญกลางบ้านทุกปี “ศาลเจ้าแม่่ม่ม” ใกล้ต้นสะตือเก่าแก่ของชุมชนบริเวณซอย 6 และ 7 ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในกลุ่มบ้านนี้เคารพศรัทธา โดยมีการรวมตัวจัดงานในช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำทุกปี ดังที่ข้าราชการครูเกษียณอายุในซอย 6 เล่าว่า “เมื่อก่อนตรงนี้เคยเป็นลานนวดข้าวกว้างมาก รอบ ๆ มองไปก็มีแต่นา เวลาทำบุญก็จะมาช่วยกันกวาดลานเพราะเป็นช่วงหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จพอดีตั้งแต่สมัยที่ยังเด็ก พ่อแม่ก็จะพาครูและพี่ ๆ น้อง ๆ มาทำบุญร่วมกัน บางคนก็ไปอยู่ที่อื่นไปทำงานไปมีครอบครัว แต่พอถึงวันทำบุญก็จะโทรศัพท์บอกกัน แต่ส่วนมากคนก็จะรู้ว่าหลังสงกรานต์ 1 สัปดาห์ที่นี้จะมีการทำบุญ ก็จะมาร่วมทำบุญกัน” (สุกัญญา หล่อประเสริฐ, 2560, 22 เมษายน)

ภาพที่ 7-9 ชาวบ้านร่วมทำบุญฟังพระสวดหน้าศาลเจ้าแม่ชุ่ม
ที่มา: คมลักษณ์ ไชยยะ, 2560 [ภาพถ่าย]

ในชุมชนวัดช่องลมบริเวณซอย 8 ยังเป็นที่ตั้งของสำนักดาบพุทไธสวรรย์ ซึ่งตั้งขึ้นโดยครูสมัย เมษะมาน เพื่อสืบทอดวิชาดาบโบราณสมัยอยุธยา จากประวัติเล่าว่าครูสมัยได้ตั้งสำนักวิชาดาบพุทไธสวรรย์ ที่วัดระฆัง กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2485 ครูสมัยเคยได้รับพระราชทานธงและตราสัญลักษณ์ประจำสำนักดาบพุทไธสวรรย์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 และได้รับความสนใจจากผู้เรียนจำนวนมาก กระทั่งถูกเชิญไปฝึกให้กับทหารในกองทัพสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน หลังจากครูสมัยเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2541 สำนักดาบยังคงถูกสืบทอดโดยครูขวัญยืน เมษะมาน ผู้เป็นภรรยา ต่อมา ซึ่งได้ย้ายสำนักดาบมาตั้งใหม่ในชุมชนวัดช่องลมในช่วงปลายปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ภายในสำนักดาบฯ นอกจากเป็นที่รำเรียนฝึกวิชาดาบแล้ว ในแต่ละปียังมีการรวมเหล่าสาธุศิษย์ ซึ่งมีทั้งพลเรือนและทหารจากทุกสารทิศเข้ามาทำพิธีกรรมไหว้ครูและครอบครูประจำปี บริเวณนี้จึงเป็นอีกจุดหนึ่งที่ตั้งเอาผู้คนจากภายนอกเข้ามายังชุมชนเป็นจำนวนมาก อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มสาธุศิษย์ของสำนักดาบพุทไธสวรรย์เป็นเหมือนกลุ่มสังคมที่มีวัฒนธรรมย่อย (sub-culture) อีกกลุ่มภายในชุมชน แต่พวกเขาอยู่แยกขาดอย่างเป็นเอกเทศไม่ได้มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชนแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนจึงถูกแบ่งออกจากความแตกต่างทางศาสนาที่สร้างระยะห่างทางสังคมในระดับหนึ่ง แม้จะเป็นเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ชิดกันหรือทำมาหากินและมีกิจกรรมส่วนรวมบางอย่างร่วมกันก็ตาม หรือกล่าวได้ว่าในชุมชนมีหน่วยย่อยทางวัฒนธรรมความเชื่อแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ ซึ่งมีทำให้ผู้คนมีลักษณะแตกต่างไม่เป็นเนื้อเดียวกัน (heterogeneities) มากกว่าความเหมือนกัน (homogeneities) ที่แสดงถึงลักษณะของเมือง และยิ่งในยุคสมัยที่ผู้คนไม่ได้ประกอบอาชีพอยู่แต่ในชุมชนอีกต่อไป ก็ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนมีลักษณะตัดข้ามขอบเขตเชิงพื้นที่มากขึ้น ขณะที่ความสัมพันธ์ภายในลดน้อยลง แต่ทว่าความยึดเหนี่ยวภายในชุมชนก็ยังคงพอเห็นได้ในกลุ่มเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ชิดในละแวกเดียวกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ทางวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อทางศาสนาที่ยังมีบทบาททำให้สมาชิกรวมตัวกันได้ในบางโอกาส โดยเฉพาะกรณีของชาวไทยมุสลิมที่ยังคงความเป็นกลุ่มก้อนทางวัฒนธรรมเอาไว้ได้อย่างชัดเจนในปัจจุบัน

6. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากที่ตั้งของชุมชน แม้จะอยู่ไม่ไกลจากเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและติดกับเขตเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา แต่ด้วยปัจจัยข้อจำกัดของการใช้พื้นที่ในเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียงโดยรอบ ซึ่งที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ดินราชพัสดุ หรือไม่ก็เป็นที่ดินในการควบคุมดูแลของกรมศิลปากร และกรมการศาสนา

หรือที่ธรณีสงฆ์ของวัด การขยายตัวของเมืองสมัยใหม่ (urbanization) ในบริเวณเกาะเมืองและใกล้เคียง จึงค่อนข้างจำกัดตัว เมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ขยายเติบโตขึ้นตามเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกองทัพฯ กับภาคเหนือและอีสานบนถนนหลวงสายบางปะอิน เอเชีย และวังน้อย ที่กลายเป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมของจังหวัดตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 อันเป็นผลจากนโยบายรัฐบาลที่ใช้เมืองหลักในภูมิภาคต่าง ๆ รองรับการพัฒนาของอุตสาหกรรมจากกรุงเทพฯ และปริมณฑล ซึ่งเริ่มปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ปี พ.ศ. 2525-2529 สภาพดังกล่าวได้ส่งผลให้พื้นที่ชนบทของอยุธยาได้เกิดเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและทำให้เกิดการย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรมตามโรงงานต่างๆ ตามมา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544, หน้า 15-18; ธารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2549, หน้า 54-55)

ในอดีตย่านศูนย์กลางการค้าของเกาะเมืองที่เคยจำกัดอยู่ในพื้นที่ตลาดหัวรอและเจ้าพรหม ได้ย้ายออกไปยังบริเวณฝั่งตะวันออกตามถนนโรจนะและถนนหลวงสายเอเชีย ขณะที่ภายในพื้นที่เกาะเมืองการพัฒนาเชิงพื้นที่มีขอบเขตจำกัด แต่ก็นำไปสู่การปรับเปลี่ยนสภาพของเกาะเมืองและชุมชนโดยรอบที่มีลักษณะเอื้อต่อภาคธุรกิจการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาถูกจำกัดการพัฒนาตามกระแสความทันสมัย ด้วยการเป็นพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ที่ต้องอนุรักษ์คุณค่าของเมืองกรุงเก่า ในช่วงสมัยของการพัฒนาอุตสาหกรรม เมืองจึงขยายออกไปในพื้นที่รอบนอกเกาะเมือง ขณะที่พื้นที่ชุมชนในเกาะเมืองและโดยรอบพยายามปรับตัวเข้ากับธุรกิจการท่องเที่ยวโดยการคงรักษาสภาพเมืองเก่าไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสมัยใหม่เพื่อความสะดวกเพิ่มมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชุมชนที่อยู่รายรอบเกาะเมืองกรุงเก่า อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับการเติบโตของพื้นที่อยู่อาศัยในบริเวณนอกพื้นที่เกาะเมืองออกไป แม้จะมีการขยายตัวของชุมชนทั้งในฝั่งทุ่งภูเขาทองและทุ่งลุมพลี ด้วยการถมที่ดินตามริมฝั่งถนนหลวง 309 อยุธยา-อ่างทอง ทำให้มีอาคารพาณิชย์ผุดขึ้นตามริมทางตลอดเวลา แต่ทว่าในพื้นที่ฝั่งทุ่งภูเขาทองใกล้กับเกาะเมืองก็ยังคงเป็นทุ่งราบลุ่มแอ่งกระทะสำหรับกักเก็บน้ำในฤดูฝน เพื่อบรรเทาผลกระทบจากอุทกภัยในพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาในฐานะแคว้นลุ่มกักเก็บน้ำของจังหวัด จึงไม่สามารถขยายถมที่ดินเพิ่มเติมให้สูงเท่าระดับถนนสายหลักได้มากนัก ปัจจัยทางสภาพแวดล้อมดังกล่าวมา จึงอาจส่งผลให้การพัฒนาขยายตัวของชุมชนวัดช่องลมมีขอบเขตจำกัดเมื่อเทียบกับทุ่งลุมพลีฝั่งตรงข้ามที่มีโครงการบ้านจัดสรรใหม่ ๆ ตามริมถนนหลวงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในยุคสมัยที่ผู้คนต่างเดินทางเคลื่อนย้ายไม่ได้ยึดติดพื้นที่ชุมชนอีกต่อไป ความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพหรือสภาพทางเศรษฐกิจของผู้คนในชุมชนมักส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ ตามมา เช่นเดียวกับสังคมชานาอยุธยาหลายแห่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากโรงงานและนิคมอุตสาหกรรมได้ก่อตั้งขึ้น (ขรรค์ชัย วัลลิโภดม, 2538; ยศ สันตสมบัติ, 2539) อัตราความเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะเร็วหรือช้าแตกต่างกันไป เช่นเดียวกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนวัดช่องลมในปัจจุบัน ที่ล้วนดำรงชีพด้วยการทำอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น การรับราชการ รับจ้าง แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม รวมไปถึงการเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กที่ใช้ทุนประกอบการไม่มากนัก เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงอาชีพทำนามาสู่อาชีพนอกภาคการเกษตรที่แตกต่างหลากหลายนี้ เป็นตัวชี้วัดสำคัญของการเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นแบบสังคมเมืองส่งผลให้วิถีชีวิตประจำวันของผู้คนแตกต่างกันไปตามลักษณะอาชีพที่กำหนด คนในชุมชน แม้แต่การผลิตหัตถกรรมในครัวเรือน ดังเช่น เปลญวน หรือปลาตะเพียนสาน ซึ่งเป็นหัตถกรรมการผลิตในครัวเรือน ปัจจุบันก็อาศัยระบบการผลิตแบบโรงงานอุตสาหกรรมที่มีการส่งต่อการผลิตแบบรับช่วงต่อกระบวนการ

ผลิตดังกล่าว เครื่องจักรไม่สามารถทำการผลิตได้ จึงต้องใช้แรงงานของคนในการผลิตเป็นหลัก และมีราคาจำค่าจ้างต่ำกว่าที่จะจ้างคนมาทำงานในโรงงาน (ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร, 2559, หน้า 100) รูปแบบดังกล่าวนี้พบได้ทั่วไปในหลายชุมชนของอยุธยา เช่น การทำโครงงอบในอำเภอบางปะหัน ทำกำนันรูปในอำเภอบางบาล และอื่น ๆ ชาวบ้านที่ประกอบหัตถกรรมเหล่านี้ ไม่ได้เป็นเจ้าของสินค้าที่ตนเองผลิต จะรับเอาวัสดุที่ผู้ว่าจ้างนำมาส่งให้ เพื่อผลิตสินค้าเฉพาะในบางขั้นตอนแล้วส่งต่อไปประกอบในอีกพื้นที่ชุมชนหนึ่ง แต่ก็อาจมีบางรายที่ผันตัวเองขึ้นเป็นผู้ประกอบการและจ้างสมาชิกในชุมชนมาเป็นแรงงานอีกต่อหนึ่ง อย่างไรก็ตาม สินค้าหัตถกรรมเหล่านี้สอดคล้องกับความต้องการบริโภคที่โตขึ้นในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความเปลี่ยนแปลงของอาชีพนี้ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตที่เคยพึ่งพาอาศัยกันไปสู่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเหมือนกับสังคมผู้ประกอบการ ที่ผู้คนมีลักษณะปัจเจกนิยมสูงขึ้นและอาจเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคภายใต้พร้อมกัน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559)

โดยทั่วไปแล้วความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเมืองมักจะมีลักษณะปัจเจกนิยมและมีความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนการติดต่อกันด้วยเหตุผลเชิงผลประโยชน์หรือมีลักษณะค่อนข้างเป็นทางการ (impersonal) ทว่าผู้คนในชุมชนวัดช่องลมก็ยังคงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่เน้นลักษณะเชิงตัวบุคคล (personal) และพบปะกันในกลุ่มเพื่อนบ้านที่สัมพันธ์ใกล้ชิดแบบเผชิญหน้า (face to face) ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปในสังคมที่ความเป็นเมืองยังไม่สูงมากนัก สาเหตุหนึ่งอาจเนื่องมาจากหน่วยพื้นฐานในชุมชนยังคงมีลักษณะครอบครัวแบบขยาย (extend family) หลายครอบครัวมีสมาชิกอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวใหญ่และขยายบ้านเรือนออกไปในพื้นที่ใกล้กัน ความสัมพันธ์บนพื้นฐานของเครือญาติจึงยังมีความสำคัญ โดยเฉพาะในครอบครัวชาวไทยมุสลิม ซึ่งวิถีการปฏิบัติทางศาสนาอิสลามและอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีร่วมกับเพื่อนบ้านในชุมชน ยังมีส่วนสนับสนุนให้กลุ่มชาวไทยมุสลิมมีความเป็นเอกภาพผ่านแรงยึดเหนี่ยวทางศาสนาที่ชัดเจน โดยพวกเขาปฏิบัติทางศาสนาที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้ปฏิสังสรรค์กันอย่างสม่ำเสมอในการประกอบพิธีละหมาดที่มีสยิดคารุซซุนนะห์ รวมถึงกิจกรรมทางศาสนาอื่น ๆ ที่มีสยิดเป็นศูนย์กลาง เช่น งานฉลองมัสยิดประจำปี การสอนศาสนาแก่เยาวชนในชุมชน เป็นต้น สำหรับชาวไทยพุทธตามกลุ่มบ้านจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดแบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน (neighborhood) ที่ยังคงพึ่งพาอาศัยกันได้ แม้ว่าวิถีชีวิตตามปกติจะแยกห่างจากอาชีพการงานเป็นตัวกำหนด แต่พวกเขายังมีการรวมกลุ่มสังคมนานาชาติผ่านกิจกรรมประเพณี ดังเช่น การทำบุญประจำปี หรือการทำบุญกลางบ้าน ในกลุ่มบ้านซอย 1, 1/1, 6 และ 7 กิจกรรมทางประเพณีความเชื่อตามกลุ่มบ้านย่อยยังคงสร้างความร่วมมือกันของสมาชิกในซอยให้เข้ามาปฏิสังสรรค์ใกล้ชิดกันมากขึ้น แม้ว่าโดยปกติจะต้องไปทำงานนอกชุมชนเป็นประจำก็ตาม ความใกล้ชิดภายในกลุ่มบ้านและความผูกพันใกล้ชิดจากกิจกรรมทางความเชื่อทางศาสนา จึงสร้างแรงยึดเหนี่ยวทางสังคมภายในกลุ่ม ซึ่งทำให้สมาชิกในชุมชนไม่ได้กลายเป็นคนแปลกหน้าเหมือนในสังคมเมืองเสียทีเดียว

หากพิจารณาตามเกณฑ์การวิเคราะห์ทางสังคมวิทยาคลาสสิกที่ใช้เกณฑ์ในการแบ่งคุณลักษณะทางสังคมระหว่างเมืองกับชนบทด้วยตัวแบบด้านต่าง ๆ แล้ว (T. Lynn Smith and Paul E Zopf, Jr, 1970, p.24-34; รัชนิกร เศรษฐ, 2528, หน้า 13-25) จากการที่ชาวบ้านในชุมชนวัดช่องลมได้เปลี่ยนไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรมหมดแล้ว แต่ละครัวเรือนประกอบอาชีพ (occupation) เป็นแรงงานหรือไม่ก็ผู้ประกอบการรายย่อย ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความแตกต่างทางสังคม (social differentiation) เพิ่มมากขึ้นจากการแบ่งแยกแรงงานในการประกอบอาชีพและนำไปสู่ความแตกต่างทางสังคมด้านอื่น ๆ ตามมา เช่น ฐานะเศรษฐกิจ ค่านิยม โลกทัศน์ และอื่น ๆ อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้อง

เคลื่อนย้ายออกไปทำงานนอกชุมชน การเปลี่ยนย้ายกลุ่มทางสังคมและการเลื่อนชั้น (social mobility) จึงเพิ่มขึ้นไปตามกระแสการพัฒนาของสังคม ขณะที่สภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชนวัดช่องลมที่หนาไปด้วยแม่น้ำและทุ่งนาที่แซมด้วยป่าละเมาะเล็ก ๆ ตามริมแม่น้ำลำคลอง อาจทำให้เข้าใจว่าชุมชนยังคงดำรงชีพด้วยการทำนาและพึ่งพาแหล่งอาหารจากธรรมชาติเหมือนวิถีชนบท แต่ในความจริงสภาพแวดล้อมดังกล่าวแทบไม่ได้สัมพันธ์กับชีวิตของชาวบ้านอีกแล้ว การดำรงชีวิตที่เคยพึ่งพาแม่น้ำลำคลองเพื่อการเดินทางสัญจร อุปโภค-บริโภค และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ ได้เปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิง พื้นที่ทุ่งนาในชุมชนกลายเป็นพื้นที่ทำนาของคนนอกชุมชนและถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รับน้ำหลากท่วมในฤดูฝนทำให้การเปลี่ยนสภาพไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นเป็นไปได้อย่างจำกัด จึงทำให้การเปลี่ยนสภาพทางกายภาพบริเวณนี้เป็นไปอย่างช้า ๆ

ส่วนในด้านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) พบว่าชาวบ้านยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดหรือไม่เป็นทางการเฉพาะในระดับกลุ่มบ้านย่อย จากความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยกัน แต่ในความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เหนือจากกลุ่มบ้านพวกเขาไม่ได้รู้จักกันทั้งหมด ทำให้การติดต่อสัมพันธ์ในชุมชนนอกกลุ่มบ้านค่อนข้างมีระยะห่างทางสังคมหรือการติดต่อสัมพันธ์จะมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ชุมชนวัดช่องลมแบ่งออกเป็นกลุ่มบ้านและยังมีความแตกต่างในด้านศาสนาความเชื่อ พื้นที่ทางสังคมจึงถูกแบ่งย่อยไปตามกิจกรรมในกลุ่มบ้านและทางศาสนาความเชื่อเป็นหลัก แรงยึดเหนี่ยวทางสังคม (social solidarity) ที่สร้างความเป็นกลุ่มก้อนในชุมชน จึงปรากฏเห็นได้ชัดในความสัมพันธ์ระดับกลุ่มบ้านโดยอาศัยประเพณีความเชื่อทางศาสนาเป็นพลังเชื่อมโยงรวมสมาชิกเข้าเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน ดังที่เห็นได้จากประเพณีการทำบุญกลางบ้านบริเวณวัดร้างและศาลเจ้าแม่หนู่ม เป็นต้น พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาเหล่านี้ คือ พลังยึดเหนี่ยวรวมผู้คนที่มีระบบความเชื่อเดียวกันเข้าด้วยกัน หรือทำให้เกิดกลุ่มก้อนทางสังคมในลักษณะชุมชนย่อยที่ตัดข้ามชุมชนเชิงพื้นที่ขึ้นมา ตรงนี้จึงอาจจะชี้ว่าในชุมชนวัดลมหมู่ 1 ประกอบด้วยกลุ่มสังคมย่อย ๆ หลายกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มก็มีวิถีชีวิตประจำวันแบบต่างคนต่างอยู่ แต่ก็ยังมีความผูกพันในระดับกลุ่มขนาดเล็กที่คอยช่วยเหลือกันในกลุ่มเพื่อนบ้านใกล้ชิดไปพร้อมกันด้วย ซึ่งอาจแสดงถึงลักษณะชุมชนชานเมืองที่ชุมชนวัดช่องลมดำรงอยู่ในระหว่างกลาง (in-between) กึ่งชนบท-กึ่งเมืองในขณะนี้

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การนำแนวคิดจำแนกความแตกต่างระหว่างชนบทและเมืองมาใช้ นั้น ยังคงเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน แต่ผู้ใช้ควรตระหนักให้ดีว่าการจำแนกความแตกต่างที่มักแสดงออกโดยการแยกคู่ตรงข้ามระหว่างชนบทกับเมืองนั้นมีข้อจำกัด ซึ่งในความจริงชุมชนหรือสังคมทุกแห่งย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลักษณะที่แสดงความเป็นชนบทหรือเมืองนั้นก็ไม่ว่าจะเป็นภาพเดียวกันเสมอไป ชุมชนวัดช่องลมในการศึกษานี้ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะบางด้านที่ยังคล้ายกับชนบท เช่น สภาพแวดล้อมโดยรอบที่เป็นทุ่งนา รวมถึงความสัมพันธ์ในระดับกลุ่มบ้าน แต่เมื่อพิจารณาในปัจจัยด้านอื่น ๆ ก็จะได้เห็นว่าชุมชนวัดช่องลมกลายเป็นเมืองไปมากแล้ว หรือกล่าวได้ว่ามีลักษณะผสมกึ่งชนบท-กึ่งเมือง หรือเป็นชุมชนชานเมืองนั่นเอง แม้ว่าการกลายเป็นเมืองของชุมชนชานเมืองในบริเวณทุ่งภูเขาทองจะยังคงค่อนข้างจำกัด เมื่อเปรียบเทียบกับกลายเป็นเมืองอย่างรวดเร็วในพื้นที่ด้านทิศตะวันออกของเกาะเมืองที่เชื่อมต่อกับทางหลวงสายเอเชียและโรจนะ-วังน้อย แต่จะเห็นได้ว่าได้มีการถมที่ดินเพื่อพัฒนาพื้นที่ลุ่มต่ำที่เคยเป็นทุ่งนาในทุ่งภูเขาทองและทุ่งลุมพลิมาขึ้นตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา โครงการบ้านจัดสรรตึกแถว และร้านอาหารที่ยังผุดขึ้นบริเวณสองฝั่งถนนทางหลวง 309 อยุธยา-อ่างทองจากประตูชัยไปถึง

สี่แยกกำนันดิเรกแทบทุกปี ก็อาจคาดการณ์ได้ว่าในอนาคตสภาพแวดล้อมทางกายภาพและลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คนภายในชุมชนจะเริ่มเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองที่เข้มข้นชัดเจนขึ้นยิ่งกว่าเดิม

7. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

6.1 ควรศึกษาชุมชนชานเมืองในพื้นที่อื่น ๆ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในบริเวณใกล้กับที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมเพื่อใช้เปรียบเทียบจะช่วยให้เห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของชุมชนชานเมืองได้ชัดเจนขึ้น

6.2 ควรมีการส่งเสริมการรวมกลุ่มในชุมชนเพิ่มขึ้น ทั้งในด้านอาชีพและด้านประเพณีวัฒนธรรม จะช่วยให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาได้มากขึ้น

6.3 การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยอาศัยแนวคิดความแตกต่างทางชนบทและเมืองเพื่อวิเคราะห์ภาพรวมของชุมชน หากมีการเก็บข้อมูลทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนโดยวิธีการเชิงปริมาณก็อาจจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่มีความชัดเจนมากขึ้น

8. บรรณานุกรม

- เกษียร เตชะพีระ. (2556). “โจทย์การเมืองไทยที่เปลี่ยนไปในสองทศวรรษ จากพฤษภาฯ 2535 ถึงปัจจุบัน”. ใน วารสารสำนักกับบัณฑิตอาสาสมัคร. ปีที่ 10, ฉบับที่ 1 ก.ค.-ธ.ค. 2556.
- เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (2529). ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2438-2500. เอกสารวิชาการหมายเลข 59 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชรรค์ชัย วัลลโภดม. (2538). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวนาอันเนื่องมาจากการขายที่ดิน กรณีศึกษา: ชาวนาในตำบลบางพระครู อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. (2544). วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- คมลักษณ์ ไชยยะ. (2560). แซ่คมุฮัมหมัดอาลีซูกรีเย่: พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยมุสลิมภูเขาทองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- คมลักษณ์ ไชยยะ และพิมพ์จันทร์ ควรพจน์. (2560). การประกอบอาชีพและงานพิธีกรรมในชุมชนชานเมืองพระนครศรีอยุธยา: กรณีศึกษาชุมชนวัดช่องลม หมู่ 1 ตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- จามะรี เชียงทองและคณะ. (2554). ชนบทไทย: เกษตรกรระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน. เชียงใหม่: บลูมมิ่ง ครีเอชั่น.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. (2549). กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศที่กำลังพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2559). ความสำคัญของการส่งต่อการผลิตและการรับช่วงการผลิต. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์. ปีที่ 56 ฉบับที่ 1.
- น. ณ ปากน้ำ. (2510). หัวเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: ศิวพร.
- ประทีน หมุดเพ็ชร. (2560, 8 กรกฎาคม). ชาวบ้านชุมชนหัวแหลม. สัมภาษณ์.

ประพาส เรื่องกิจ. (2560, 2 เมษายน). ประธานกลุ่มจักสานปลาตะเพียน. ชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.
ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2558). ถก “ชนบท” : ประวัติศาสตร์ความคิดและวิถีวิทยาที่พึงพิจารณา.

ค้นเมื่อ 20 มกราคม 2560. จาก <https://prachatai.com/journal/2015/01/57662>

ปรีชา คุวินทร์พันธ์. (2545). **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยานคร**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

เปล่ง สิงโตกล้า. (2560, 9 เมษายน). ชาวบ้านชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.

แมนเฟร็ด สเตเกอร์. (2554). **โลกาภิวัตน์: ความรู้ฉบับพกพา**. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิร์ล.

ยศ สันตสมบัติ. (2539). **ท่าเทียบ: บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทย**

ท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ: คปไฟ.

รัชนิกร เศรษฐ. (2529). **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ลิวนิส เอ. โคเซอร์. (2547). **นักปราชญ์ระดับโลก**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

วิชาญ กาญจนสมบัติ. (2560, 9 เมษายน). ชาวบ้านชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.

วิรัช วิรัชนิการธรรม. (2551). **การพัฒนาเมือง และชนบทประยุกต์**. กรุงเทพฯ: โฟร์เพช.

สยามรัฐออนไลน์. (2559). **มุสลิมในอาณาจักรอยุธยา: ถิ่นฐาน**. ค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2565, จาก

<https://siamrath.co.th/n/3704>

สนิท นิมา. (2560, 26 มีนาคม). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1. ชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.

สุกัญญา หล่อประเสริฐ. (2560, 22 เมษายน). ชาวบ้านชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2560). **มหานาค (วัดภูเขาทอง อยุธยา) ลี้กจากพระไปอาสาศูตีกหาสวดี**. ค้นเมื่อ

13 สิงหาคม 2565. จาก www.matichon.co.th/columnists/news_476067

สุพัฒนชัย โพธิ์แก้ว. (2557). **การพัฒนาชนบทและเมือง**. กรุงเทพฯ: บริษัท ทริปปี้ล กรุ๊ป จำกัด.

สุภาพ สังขจาย. (2560, 26 มีนาคม). ชาวบ้านชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.

สุภางค์ จันทวานิช. (2563). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสวก วงศ์สวัสดิ์. (2560, 19 มีนาคม). ชาวบ้านชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.

สำลี สุขถาวร. (2560, 2 เมษายน). ชาวบ้านชุมชนวัดช่องลม. สัมภาษณ์.

องค์การบริหารส่วนตำบลภูเขาทอง. (2559). ข้อมูลทั่วไป. ค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2559. จาก

<http://phukaothong.go.th/public/>

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). **ลืมนตาอำปากจาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ”**. นนทบุรี: มติชน.

อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ. (2556). **ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย**. เชียงใหม่: สถาบันศึกษานโยบาย
สาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

แอนดรู วอล์คเกอร์. (2559). **จักรกริช สังคมณี (แปล)**. **ชาวนาการเมือง อำนาจในเศรษฐกิจชนบท
สมัยใหม่ของไทย**. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

Charles Keyes. (2012). **Cosmopolitan Villagers and Populist Democracy in Thailand**.

South East Asia Research. 20(3), 343-360.

Smith, T. Lynn, and Zopf, Paul E. jr. (1970). **Principles of Inductive Rural Sociology**.

Philadelphia: Davis Company.

การประเมินความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล ของชุมชนบ้านเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Assessment of Readiness to Support Tourism for All : Kao Koed Community, Bangpa-in District, Phranakhon Si Ayutthaya Province

กัลยา สว่างคง / Kanlaya Swangkong

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำคณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
Assistant Professor Dr. of the Faculty of Tourism and Hospitality, Dhurakij Pundit University

สถาวร เลิศสุวรรณกุล / Sathaworn Lerdsuwonakun

อาจารย์ประจำวิทยาลัยการพัฒนาศึกษาและฝึกอบรมด้านการบิน มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
Lecturer of the College of Aviation Development and Training, Dhurakij Pundit University

วันที่รับบทความ 31 พฤษภาคม 2565 / แก้ไขบทความ 11 สิงหาคม 2565 / ตอรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลเป็นกระแสการท่องเที่ยวที่คนทั้งโลกให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ในขณะที่การท่องเที่ยวชุมชนในประเทศไทยก็เติบโตและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นอย่างดี เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะเกิด และ 2) เพื่อประเมินมาตรฐานการบริการ สิ่งอำนวยความสะดวกและความพร้อมของชุมชนบ้านเกาะเกิด ในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลโดยใช้แบบตรวจประเมินมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ ผู้สูงอายุ และครอบครัวที่มีเด็กเล็กและสตรีมีครรภ์ ของกรมการท่องเที่ยว โดยมีผู้เชี่ยวชาญ 9 คนทำการประเมินองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักเพิ่มเติมในบางประเด็น วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คะแนนรวม คะแนนเฉลี่ย และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่าการท่องเที่ยวในชุมชนเริ่มจากด้านสุขภาพ ก่อนจะขยายครอบคลุมด้านเกษตรและวัฒนธรรม โดยมีนักท่องเที่ยวทั่วไปให้ความสนใจเข้ามาเที่ยวชมในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ สำหรับระดับมาตรฐานการบริการคนทั้งมวลของชุมชนบ้านเกาะเกิดอยู่ในเกณฑ์ควรปรับปรุง โดยได้คะแนนเฉลี่ยเพียง 12.84 คะแนนจากคะแนนเต็ม 52 คะแนน โดยองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการได้คะแนนเฉลี่ย 4.44 คะแนนจากคะแนนเต็ม 12 คะแนน ในขณะที่ด้านการให้บริการ และด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่ได้คะแนน 5.53 และ 2.87 คะแนนตามลำดับ จากคะแนนเต็ม 20 คะแนน นอกจากนี้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่าคนในชุมชนเต็มใจและมีความยินดีอย่างยิ่งในการให้บริการนักท่องเที่ยว แต่ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุและคนพิการอย่างถูกต้อง รวมทั้งควรจัดสรรงบประมาณในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมในการรองรับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล การรองรับนักท่องเที่ยว การประเมินความพร้อม

Abstract

Tourism for all is currently an international phenomenon. In Thailand, community tourism has gained substantial support from the government. This study aims to 1) study the context of Kao Koed Community and 2) assess service standards of the facilities and community readiness of Kao Koed Community, Phranakhon Si Ayutthaya Province, to support tourism for all. This study utilizes the Department of Tourism's Tourist Service Standards Assessment Form for those with impairments, the elderly, families with young children, and pregnant women. Nine specialists evaluated all three components and conducted in-depth interviews with three key informants on specific issues. The data was analyzed using an aggregate score, average score, and content analysis.

The results showed that tourism in this community started with health tourism before expanding to cover agro-tourism and cultural tourism. Also, tourists interested in visiting the community regularly. With an average of only 12.84 points out of a possible 52, the results indicated that the level of the community's service for all should be improved. The average score for the management component was 4.44 out of a possible 12, while the service and the environment aspects obtained scores of 5.53 and 2.87 out of 20 points, respectively. In addition, the information obtained from the interview suggested that the locals are willing and delighted to accommodate tourists. However, there should be sufficient service training regarding the elderly and individuals with impairments. Furthermore, adequate funds should be allocated to improve the surroundings to accommodate every tourist group.

Keywords: Tourism for all, tourist support, readiness assessment

1. บทนำ

การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงรูปแบบและพฤติกรรมการท่องเที่ยวค่อนข้างมาก ประเทศไทยซึ่งพึ่งพารายได้หลักจากการท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องพัฒนาและปรับปรุงยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อให้ตอบรับกับความต้องการในการเดินทางของนักท่องเที่ยวในปัจจุบัน ทั้งนี้รูปแบบการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล (Tourism for all) หรือการท่องเที่ยวที่เน้นนักท่องเที่ยวในกลุ่มคนพิการ ผู้สูงอายุ และครอบครัวที่มีเด็กเล็กและสตรีมีครรภ์เป็นกระแสการท่องเที่ยวที่คนทั้งโลกให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยเมื่อปี พ.ศ. 2543 มีการประชุมขององค์การสหประชาชาติในเรื่องการท่องเที่ยวสำหรับคนพิการที่บาห์ลี ทำให้เกิดปฏิญญาบาห์ลี ว่าด้วยเรื่องการท่องเที่ยวที่ปราศจากอุปสรรคสำหรับคนทั้งมวล ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 มีการออกข้อกำหนดการออกแบบที่เป็นสากล (Universal design) ที่ให้ความหมายทั้งเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการสำหรับคนทุกคน ดังนั้นการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลจึงหมายถึงรวมถึงความสามารถในการเข้าถึงองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวได้อย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงข้อมูล การเข้าถึงระบบขนส่งสาธารณะและที่

พัก และโอกาสในการเข้าร่วมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมและกีฬา เพื่อให้คนทุกคนมีส่วนร่วม และผลิตเฟลีนกับประสบการณ์การท่องเที่ยวได้อย่างเสมอภาค (กัลยา สว่างคง, 2560)

ทั้งนี้องค์การอนามัยโลก (WHO) มีการคาดการณ์ว่าจำนวนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 3 ต่อปี โดยในปี พ.ศ. 2573 คาดว่าจะมีจำนวนประชากรสูงอายุมากถึงประมาณ 1.4 พันล้านคนและจะเพิ่มขึ้นถึง 2 พันล้านคนในปี พ.ศ. 2593 โดยทวีปเอเชียจะมีประชากรสูงวัยมากที่สุดในโลก (World Health Organization, 2021) สำหรับประเทศไทยพบว่า ในปี 2564 นั้น ประชากรทั้งประเทศมีจำนวน 66.17 ล้านคน โดยตัวเลขที่น่าสนใจคือประชากรที่เป็นผู้สูงวัย (55 ปีขึ้นไป) มีจำนวนรวมถึง 16,993,120 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 25.67 ของประชากรทั้งหมดของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2565) ส่วนคนพิการที่ได้รับการออกบัตรประจำตัวคนพิการ มีจำนวน 2,108,536 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.19 ของประชากรทั้งประเทศ (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2565) จากตัวเลขจำนวนของทั้งสองกลุ่มนี้จะพบว่ามีส่วนเป็น 28.86 หรือเกินกว่า 1 ใน 4 ของประชากรทั้งประเทศ ทั้งนี้มีผลจากการวิจัยหลายฉบับที่สอดคล้องกันว่ากลุ่มคนสูงอายุและคนพิการยังมีความต้องการเดินทางท่องเที่ยว มีความพร้อมและความสามารถทางร่างกาย รวมทั้งความสามารถในการจ่ายได้ นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้หรือการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลจึงเป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ที่มีความน่าสนใจทั้งในด้านจำนวน และพลังในการใช้จ่าย (กัลยา สว่างคง, 2560) สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมของคนกลุ่มนี้คือ การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (ชุมเขต แสงเจริญ, 2563)

การท่องเที่ยวชุมชนนั้นเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ภาครัฐให้การสนับสนุนผ่านโครงการต่าง ๆ หลากหลายโครงการ ทำให้การท่องเที่ยวรูปแบบนี้กระจายไปทั่วภูมิภาคของประเทศโดยเฉพาะในภาคกลางที่มีการเดินทางเข้าถึงชุมชนได้อย่างสะดวก ทั้งนี้จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญที่นักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมากเพราะมีเอกลักษณ์โดดเด่นทั้งด้านประวัติศาสตร์ อารยธรรม มีโบราณสถานที่ยังคงอยู่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความรุ่งเรืองในอดีต และมีวิถีชีวิตชุมชนหลากหลายที่ยังพร้อมให้นักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาเรียนรู้ จากข้อมูลผู้เยี่ยมเยือนจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วงไตรมาสแรก (มกราคม - เมษายน) ของปี 2565 พบว่ามีจำนวนผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมด 2,268 คนเพิ่มขึ้นจากปี 2564 คิดเป็นร้อยละ 115.94 และมีอัตราการเข้าพักเพิ่มขึ้นจากปี 2564 คิดเป็นร้อยละ 25.86 ส่งผลให้จังหวัดมีรายได้ในช่วงดังกล่าวกว่า 3,300 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากช่วงเวลาเดียวกันในปี 2564 ถึงร้อยละ 70.77 (กองเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา, 2565) โดยหนึ่งในประเภทของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้เป็นจำนวนมากคือ แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนต่างๆ ทั้งนี้ จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีชุมชนท่องเที่ยวมากกว่า 40 แห่ง โดยแต่ละชุมชนต่างก็มีความโดดเด่นที่แตกต่าง เช่น ด้านสมุนไพร ด้านขนมหวาน ด้านการเกษตร เป็นต้น โดยหนึ่งในชุมชนที่มีความโดดเด่นเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและได้รับรางวัลการ์ตูนตีจากหน่วยงานภาครัฐอย่างสม่ำเสมอคือชุมชนบ้านเกาะเกิด (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2565)

ชุมชนบ้านเกาะเกิดตั้งอยู่ที่ ตำบลเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนที่มีลักษณะความเป็นชนบท มีความเข้มแข็งในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ถึงแม้จะมีการขยายตัวของชุมชนเมืองแต่ชุมชนนี้ก็ยังสามารถคงสภาพของความเป็นชุมชนแบบดั้งเดิมจนได้รับการยอมรับจากทั้งนักท่องเที่ยวและหน่วยงานต่าง ๆ โดยมีรางวัล

เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนความเข้มแข็งนี้มากมายน เช่น รางวัลชนะเลิศกลุ่มองค์กรชุมชนแกนหลักสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านดีเด่น รางวัลชนะเลิศโครงการคัดเลือกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง รางวัลชนะเลิศแผนชุมชนดีเด่น และรางวัลจากการประกวดชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตกรรมต้นแบบ ประจำปี พ.ศ. 2561 เป็นต้น (วัชรินทร์ อินทพรหม, วนิฎา ศิริวรสกุล และพิทักษ์ ปักษานนท์, 2560) จากความสามารถในการรักษาความเป็นชุมชนและรางวัลการันตีมากมายทำให้ชุมชนนี้มีโอกาสต้อนรับนักท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งคนไทยและคนต่างชาตินที่เดินทางมาเรียนรู้และสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นไปพร้อมกับความตระหนักในการรักษาสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชน

จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุและคนพิการนำไปสู่การเติบโตของรูปแบบการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล ประกอบกับความน่าสนใจทางการท่องเที่ยวชุมชนของเกาะเกิดทำให้ทั้งผู้สูงอายุและคนพิการต้องการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังชุมชนแห่งนี้ค่อนข้างมาก ปัญหาสำคัญคือชุมชนเกาะเกิดมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะเกิด พบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นงานวิจัยในบริบทของการจัดการการท่องเที่ยวทั้งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การและการส่งเสริมการตลาด แต่ยังไม่ม้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล หรือการท่องเที่ยวสำหรับคนพิการเลย เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชุมชนเพื่อรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ ผู้วิจัยนี้จึงสนใจศึกษาความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลของชุมชนเกาะเกิดเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งนโยบาย การบริการ และสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม ซึ่งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับคือแนวทางในการพัฒนาชุมชนบ้านเกาะเกิดให้เป็นชุมชนต้นแบบในการรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของพื้นที่ชุมชนบ้านเกาะเกิดในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล
2. เพื่อประเมินมาตรฐานการบริการ สิ่งอำนวยความสะดวกและความพร้อมของชุมชนบ้านเกาะเกิดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล

3. ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ในการทำวิจัยครั้งนี้ คือ ชุมชมบ้านเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ประเมิน ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ประเมินมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยวด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ 1) เป็นผู้นำชุมชน ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน 2) เป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลในส่วนของบริหารจัดการได้ และ 3) เป็นผู้ที่ยินดีให้ข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับคุณสมบัติของผู้ประเมิน คือ 1) เป็นผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเกาะเกิด 2) เป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำงานด้านการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเกาะเกิด 3) เป็นนักวิชาการ ที่มีประสบการณ์

ทำงานด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับชุมชนบ้านเกาะเกิด 4) เป็นผู้ที่ยินดีตรวจประเมินมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยวและให้ข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยในงานวิจัยครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 3 คน และผู้ประเมินจำนวน 9 คน

3. ขอบเขตด้านเวลา ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่ เดือน ธันวาคม 2564 ถึงเดือน เมษายน 2565

4. วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือในการวิจัย แบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือ

1.1 แบบตรวจประเมินมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยว กลุ่มคนพิการ ผู้สูงอายุ และครอบครัวที่มีเด็กเล็ก และสตรีมีครรภ์ โดย กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งเป็นการประเมินองค์ประกอบทั้งหมด 3 ด้าน คือ

1.1.1 ด้านการบริหารจัดการ เมืองค์ประกอบ 3 ด้านๆ ละ 4 คะแนน รวมคะแนนเต็ม 12 คะแนน

1.1.2 ด้านการให้บริการ เมืองค์ประกอบ 5 ด้านๆ ละ 4 คะแนน รวมคะแนนเต็ม 20 คะแนน

1.1.3 ด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่ เมืองค์ประกอบ 5 ด้านๆ ละ 4 คะแนน รวมคะแนนเต็ม 20 คะแนน

ทั้งนี้แบบประเมินมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยวฯ ได้แบ่งระดับมาตรฐานแบ่งออกเป็น 4 ระดับคือ

ระดับดีเยี่ยม คะแนน 50.00 – 52.00 คะแนน

ระดับดี คะแนน 47.00 – 49.50 คะแนน

ระดับปานกลาง คะแนน 44.00 – 46.50 คะแนน

ระดับควรปรับปรุง คะแนนไม่เกิน 43.50 คะแนน

1.2 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi structured interview) โดยกำหนดแนวคำถามที่เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ ที่ต้องยึดหลักจริยธรรมในการเก็บข้อมูล

1.3 ผู้วิจัย ที่จัดเป็นเครื่องมือสำคัญเพราะต้องมีความไวต่อทฤษฎี (Theoretical sensitivity) จึงต้องมีการเตรียมตัวโดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างละเอียดครบถ้วน

1.4 อุปกรณ์ต่างๆ เช่น เครื่องบันทึกภาพและเสียง ปากกา สมุดจดบันทึก เป็นต้น

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบไปด้วยขั้นตอนดังนี้ 1) การค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Document analysis) เพื่อรวบรวมข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีจากเอกสาร รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการตรวจประเมินและกำหนดแนวคำถามก่อนสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และยังสามารถนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลได้อีกด้วย 2) การตรวจประเมินมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยว 3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล ทั้งผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ประเมิน เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็น ความรู้สึกได้เต็มที่ และยังทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตพฤติกรรมระหว่างการสัมภาษณ์ได้อีกด้วย 4) การจดบันทึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยผู้วิจัยได้ทำการสังเกตปฏิกิริยาและพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูล

หลักตลอดเวลาในการสัมภาษณ์ บันทึกเสียงระหว่างการสัมภาษณ์ และจดประเด็นสำคัญระหว่างการสัมภาษณ์

ทั้งนี้ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับจริยธรรมในการวิจัยโดยได้ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลหลักทุกครั้งก่อนสัมภาษณ์ พร้อมทั้งนัดหมายเวลา และแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัย ระหว่างการสัมภาษณ์ผู้วิจัยไม่สร้างความกดดัน แต่ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระและผ่อนคลาย รวมทั้งรักษาความลับโดยไม่เปิดเผยนามของผู้ให้ข้อมูลหลัก (ประสพชัย พสุนนท์ และพิทักษ์ ศิริวงศ์, 2556)

3. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) (สุภางค์ จันทวานิช, 2561) เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล โดยตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล คือ การสัมภาษณ์ การบันทึกเสียง การจดบันทึก การสังเกต

4. การวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับการประเมินผู้วิจัยใช้คะแนนรวม คะแนนเฉลี่ย และนำเสนอในรูปแบบตารางแสดงข้อมูลขององค์ประกอบแต่ละด้าน สำหรับการสัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ด้วยการถอดบทสนทนาแล้วเรียบเรียงข้อมูลที่ได้เพื่อนำมาจัดกลุ่มข้อมูลที่มีลักษณะใกล้เคียงกันตามวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลและรายงานผลด้วยวิธีการพรรณนา

5.สรุปผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านเกาะเกิด

ชุมชนบ้านเกาะเกิด ตั้งอยู่ในตำบลเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบไปด้วย 7 หมู่บ้าน โดยมีจำนวนครัวเรือน 685 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งหมด 2,133 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกิด, 2561) เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้คนในชุมชนเกาะเกิดยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม สำหรับการท่องเที่ยวในชุมชนนั้น ได้เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยนางลำพูน พรรณไว ผู้นำชุมชน บ้านท้ายวัด หมู่ 5 ที่ได้นำเอาองค์ความรู้ในการทำยาสมุนไพรอายุวัฒนะมาใช้ในการรักษาสุขภาพตัวเองและแจกจ่ายให้กับคนในชุมชน รวมทั้งทำการขายแก่ผู้ที่สนใจในราคาขายอ่อมเยารว ต่อมาธนาคารออมสินร่วมกับรายการโมเดิร์นไนน์ทีวี ได้เข้ามาถ่ายทำสารคดีเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้จึงทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักในเรื่องของแหล่งองค์ความรู้ในการทำยาสมุนไพร คนจากจังหวัดอื่นเริ่มเดินทางเข้ามาซื้อสมุนไพรและเรียนรู้การทำยาสมุนไพรอายุวัฒนะที่ชุมชนกันมากขึ้น จึงทำให้บ้านเกาะเกิดเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและคนทั่วไปในที่สุด ต่อมาในปี 2548 ชาวบ้านตำบลเกาะเกิดจึงได้จัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนหมู่บ้านโอท็อปเกาะเกิดขึ้นในชุมชน โดยปัจจุบันชุมชนบ้านเกาะเกิดมีจุดเรียนรู้ทั้งสิ้น 9 จุด ประกอบด้วย สมุนไพรอายุวัฒนะ ไม้ยืนเพื่อสุขภาพ น้ำกลั่นสมุนไพรไล่แมลง ขนมข้าวยาคุ หมู่กรอบโบราณ ขนมไทยโบราณ โรงเห็ด การทำไร่นาสวนผสม และกิจกรรมไหว้พระสมัญกรุงศรี ซึ่งจุดการเรียนรู้ทั้งหมดนี้เกิดจากการรวบรวมและค้นหาภูมิปัญญาชุมชนเกาะเกิดมาเพื่อใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวในชุมชน โดยสามารถแบ่งเป็นชุดองค์ความรู้ทั้ง 9 จุดการเรียนรู้ออกเป็น 3 ด้านตามลักษณะประโยชน์ในการนำไปใช้ คือ 1) ชุดองค์ความรู้ด้านสุขภาพ 2) ชุดความรู้ด้านการทำอาหารและขนมไทย และ 3) ชุดความรู้ด้านการเกษตร (ใจ รักเมือง นามสมมติ, 2565, 15 มกราคม)

การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะเกิดได้รับการส่งเสริมการพัฒนาและสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงสถาบันการศึกษา ทำให้การท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเกาะเกิดมีชื่อเสียงและมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชมชุมชนแห่งนี้อย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2561 ชุมชนบ้าน

เกาะเกิด เป็นหนึ่งในห้าสิบชุมชนท่องเที่ยวในประเทศไทยที่ได้รับรางวัลชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ต้นแบบ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2561)

ผลจากแบบประเมินและการสัมภาษณ์

จากการประเมินของผู้เชี่ยวชาญจำนวน 9 ท่าน โดยใช้แบบประเมินมาตรฐานการบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ ผู้สูงอายุ และครอบครัวที่มีเด็กเล็กและสตรีมีครรภ์ โดย กรมการท่องเที่ยวและกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องในบางประเด็น ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 1 องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ

องค์ประกอบ \ ผู้ประเมิน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	เฉลี่ย
1. พันธกิจและขอบเขตของการให้บริการ	1	2	3	3	3	1	1	1	1	1.77
2. การพัฒนาทรัพยากรบุคคล	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1.33
3. การรับฟังและจัดการแก้ไขข้อร้องเรียน ข้อเสนอแนะของลูกค้า	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1.33
คะแนนรวม	3	4	7	7	7	3	3	3	3	4.44

จากตารางที่ 1 พบว่าคะแนนเฉลี่ยขององค์ประกอบด้านการบริหารจัดการอยู่ที่ 4.44 คะแนน จากคะแนนเต็ม 12 คะแนน โดยด้านที่ได้คะแนนสูงสุดคือคือ ด้านพันธกิจและขอบเขตของการให้บริการ ได้คะแนน 1.77 สำหรับด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล และด้านการรับฟังและจัดการแก้ไขข้อร้องเรียน ข้อเสนอแนะของลูกค้าได้คะแนนเท่ากันที่ 1.33 คะแนน

จากการสัมภาษณ์พบว่าพันธกิจและขอบเขตของการให้บริการของชุมชนบ้านเกาะเกิดนั้นเป็นเรื่องที่ประกาศให้ทราบกันเฉพาะกรรมการบริหารการท่องเที่ยวชุมชน แต่ไม่ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการให้บุคคลทั่วไปทราบถึงแนวทางในการปฏิบัติ สำหรับการพัฒนาทรัพยากรบุคคลนั้นทางชุมชนมีการส่งกรรมการฯ เข้ารับการอบรมเป็นประจำแต่คนที่เข้าร่วมการอบรมมักเป็นบุคคลเดิมจึงทำให้ได้คะแนนเฉลี่ยในด้านนี้ค่อนข้างน้อย นอกจากนี้ทางชุมชนยังไม่ได้จัดให้มีกล่องรับความคิดเห็น หรือระบบการรับฟังและจัดการแก้ไขข้อร้องเรียน ข้อเสนอแนะของลูกค้า แต่ใช้การสอบถามและรับฟังปัญหาจากลูกค้าเพื่อนำเข้าสู่การประชุมกรรมการหลังจากที่ลูกค้ารับบริการเรียบร้อยแล้ว

“เรื่องพันธกิจและขอบเขตของการให้บริการนั้น คณะกรรมการมีการกำหนดและรับทราบร่วมกัน ว่าใครมีหน้าที่อะไร ต้องทำอะไร และทำได้แค่ไหน เราคุยกันไว้หมดแล้ว แต่ยังไม่เคยทำเป็นประกาศอย่างเป็นทางการ” (ใจ รักเมือง นามสมมติ, 2565, 20 กุมภาพันธ์)

ตารางที่ 2 องค์ประกอบด้านการให้บริการ

ผู้ประเมิน องค์ประกอบ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	เฉลี่ย
1. การให้บริการ	2	2	2	3	1	4	4	4	2	2.66
2. การให้บริการด้านข้อมูล ข่าวสารและการสื่อสาร	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0.33
3. การให้บริการด้านอุปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวก	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1.00
4. การให้บริการด้านการ รักษาพยาบาล	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0.88
5. การให้บริการในการ เดินทาง	0	1.5	1.5	1.5	1.5	0	0	0	0	0.66
คะแนนรวม	4	4.5	6.5	7.5	5.5	6	6	6	4	5.53

จากตารางที่ 2 พบว่าคะแนนเฉลี่ยขององค์ประกอบด้านการให้บริการอยู่ที่ 5.53 คะแนน จากคะแนนเต็ม 20 คะแนน โดยด้านที่ได้คะแนนสูงสุดคือคือ ด้านการให้บริการได้คะแนน 2.66 ในขณะที่ด้านการให้บริการด้านข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารได้คะแนนน้อยที่สุดคือ 0.33 คะแนนเท่านั้น

จากการสัมภาษณ์ผู้ประเมินทุกคนเห็นตรงกันว่าคนในชุมชนมีความเต็มใจอย่างยิ่งในการให้บริการนักท่องเที่ยว มีการสอบถามความต้องการของนักท่องเที่ยวและพยายามที่จะจัดหาบริการให้ตรงความต้องการนักท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้การให้บริการของคนในชุมชนยังเป็นเสน่ห์และสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวต้องการมาท่องเที่ยวยังชุมชนนี้ซ้ำอีก อย่างไรก็ตามคนในชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการให้บริการคนพิการและคนสูงอายุอย่างถูกต้อง สำหรับด้านสิ่งอำนวยความสะดวก การรักษาพยาบาล และการให้บริการในการเดินทางนั้นยังคงเป็นจุดอ่อนในการบริการนักท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวในชุมชนเป็นลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว โดยคนในชุมชนเป็นคนจัดการการท่องเที่ยวด้วยตัวเอง ทำให้ไม่มีงบประมาณมากพอในการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มาบริการนักท่องเที่ยวคนพิการและคนสูงอายุ สำหรับด้านการให้บริการด้านข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารเป็นด้านที่ได้คะแนนน้อยที่สุดเนื่องจากผู้ที่เป็นคนจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนนั้นส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุในชุมชนซึ่งขาดองค์ความรู้ในเรื่องของเทคโนโลยีและการประชาสัมพันธ์ ทำให้ต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกในการดำเนินงานด้านนี้

“ต้องยอมรับว่าชุมชนนี้มีหัวใจของการบริการสูงมาก เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาทุกคนยินดีให้การต้อนรับ ยิ้มแย้ม แจ่มใส ให้ความเป็นกันเองและดูแลดีมากๆ ไม่ใช่แค่ตอนทำกิจกรรมเท่านั้น แต่ตอนเข้าพักก็ยังดูแลใส่ใจว่านอนได้หรือไม่ แอร์เย็นหรือไม่ ประทับใจตรงนี้มากๆ” (มัน คงยิ่ง นามสมมติ, 2565, 20 กุมภาพันธ์)

“คนที่มาทำเรื่องท่องเที่ยวในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุที่ต้องยอมรับว่าไม่ทันเรื่องเทคโนโลยี ขนาดเฟซบุ๊กยังไม่ค่อยตอบกันเลย ชอบให้โทรเข้ามาถามมากกว่า เรื่องการสื่อสารหรือทำประชาสัมพันธ์ส่วนใหญ่ก็จะให้หน่วยงานภายนอกมาช่วยทำ แต่เรื่องใช้งานจริงยังทำไม่ค่อยได้” (รักษ์ หาญกล้า นามสมมติ, 2565, 20 กุมภาพันธ์)

ตารางที่ 3 องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่

องค์ประกอบ	ผู้ประเมิน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	เฉลี่ย
1. ที่จอดรถ		0	0	2	1	2	0	0	0	0	0.55
2. ทางลาด		0	0	4	3	2	0	0	0	0	1.00
3. ห้องน้ำ/ห้องส้วม		0	0	2	1	1	0	0	0	0	0.44
4. ป้ายสัญลักษณ์		0	0	2	1	2	0	0	0	0	0.55
5. เคาน์เตอร์		0	0	1	1	1	0	0	0	0	0.33
คะแนนรวม		0	0	11	7	8	0	0	0	0	2.87

จากตารางที่ 3 พบว่าคะแนนเฉลี่ยขององค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่อยู่ที่ 2.87 คะแนน จากคะแนนเต็ม 20 คะแนน โดยด้านที่ได้คะแนนสูงสุดคือคือ ด้านทางลาด แต่ได้คะแนนเพียง 1.00 คะแนน ในขณะที่ด้านเคาน์เตอร์ได้คะแนนน้อยที่สุดคือ 0.33 คะแนนเท่านั้น

จากการสัมภาษณ์พบว่าองค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่เป็นองค์ประกอบที่ทางชุมชนยังไม่สามารถบริหารจัดการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการและผู้สูงอายุได้มากนัก เนื่องจากลักษณะของการท่องเที่ยวชุมชนเป็นการทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชนในสถานที่ที่มีอยู่แล้วโดยอาจเป็นบ้านของคนในชุมชน ศาลาส่วนกลาง บริเวณริมน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถจัดสรรงบประมาณมาเพื่อทำการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงอะไรได้มากนัก โดยจะมีบ้านพักเพียงบางหลังที่เปิดเป็นแหล่งเรียนรู้หรือโฮมสเตย์ที่จัดให้มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับคนพิการและผู้สูงอายุ แต่สำหรับบ้านหลังอื่นๆ หรือบริเวณพื้นที่ส่วนกลางยังไม่ได้มีการปรับปรุงใดๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากคนในชุมชนมองว่าการปรับปรุงสถานที่นั้นใช้การลงทุนค่อนข้างมาก ประกอบกับช่วงเวลาที่ผ่านมาเป็นช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนค่อนข้างน้อย หากต้องปรับปรุงสภาพแวดล้อมก็จะไม่คุ้มกับการลงทุนสำหรับด้านเคาน์เตอร์ที่ได้คะแนนน้อยที่สุดนั้นเนื่องจากอาคาร สถานที่ส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นที่พักอาศัยจึงไม่มีการจัดทำเคาน์เตอร์สำหรับการบริการนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ

“เรื่องอาคารสถานที่คงเปลี่ยนได้ยากเพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านก็ใช้บ้านตัวเองในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ปัจจุบันนี้ก็มีลูกค้าที่เป็นคนสูงอายุเข้ามาเที่ยวเป็นประจำทางชุมชนก็หาทางออกให้โดยการขยับฐานกิจกรรมต่างๆ เข้ามารวมอยู่ใกล้ๆ กัน จะได้ไม่ต้องเดินเยอะ แต่การจะสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ช่วงนี้คงลำบาก เพราะตั้งแต่มีโควิดมานักท่องเที่ยวยังเข้ามาน้อยอยู่” (เทพ นิยม นามสมมติ, 2565, 14 มีนาคม)

ตารางที่ 4 ผลการให้คะแนนรวมทั้ง 3 องค์ประกอบ

องค์ประกอบ	คะแนนเต็ม	ผลการให้คะแนน
1.ด้านการบริหารจัดการ	12	4.44
2.ด้านการให้บริการ	20	5.53
3.ด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่	20	2.87
รวม	52	12.84

จากตารางที่ 4 พบว่าองค์ประกอบด้านการให้บริการเป็นด้านที่ได้คะแนนเฉลี่ยสูงที่สุดคือ 5.53 ในขณะที่องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่เป็นด้านที่ได้คะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ 2.87 ทั้งนี้คะแนนรวมของทั้ง 3 องค์ประกอบคือ 12.84 คะแนน จากคะแนนเต็ม 52 คะแนน ซึ่งจากระดับมาตรฐานของแบบประเมินฯ อยู่ในเกณฑ์ “ควรปรับปรุง”

จากการสัมภาษณ์พบว่าชุมชนเกาะเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมโดยจุดเด่นของชุมชนคือการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและ การนำวิถีชีวิตมาดัดแปลงเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวได้อย่างน่าสนใจ ตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี นอกจากการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยวแล้ว การที่ชุมชนบ้านเกาะเกิดได้รับรางวัลจากหลากหลายหน่วยงานทำให้ชุมชนแห่งนี้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับหน่วยงานต่างๆ อีกด้วย สำหรับการต้อนรับนักท่องเที่ยวนั้นทางชุมชนมีประสบการณ์ในการต้อนรับนักท่องเที่ยวสูงอายุที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมชุมชนบ่อยครั้ง จึงปรับรูปแบบกิจกรรม และระยะเวลาให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี สำหรับนักท่องเที่ยวคนพิการนั้นยังมีจำนวนไม่มาก และส่วนใหญ่จะเดินทางเข้ามาภายใต้การดูแลของบริษัทนำเที่ยวที่มีประสบการณ์ตรงในการดูแลนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ ทำให้ชุมชนยังไม่ประสบปัญหาในการดูแลคนพิการแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามทางชุมชนเองก็ตระหนักว่ารูปแบบการท่องเที่ยวจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปหลังจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ทำให้ทางชุมชนเองก็ต้องการจะเรียนรู้และปรับปรุงเพื่อให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม

“นักท่องเที่ยวที่เข้ามามีทุกรูปแบบตั้งแต่ นักเรียน นักศึกษา คนทำงาน ครอบครัว คนสูงอายุ หรือแบบที่มากับบริษัททัวร์ แต่แบบมาดูงานจะเยอะหน่อยเพราะชุมชนเราได้รางวัลบ่อย เรามีประสบการณ์รับนักท่องเที่ยวทั้งกลุ่มเล็ก กลุ่มใหญ่มาแล้ว ยิ่งถ้าเป็นกลุ่มดูงานมีคนสูงอายุเยอะๆ เราก็จะให้เดินน้อยหน่อย แล้วจัดฐานการเรียนรู้ให้มาอยู่ร่วมกัน ปรับเวลาบ้างอะไรบ้างให้เหมาะสมกับการเรียนรู้” (ไทย รักษา นามสมมติ, 2565, 14 มีนาคม)

6.อภิปรายผล

ผลการศึกษาความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลของชุมชนบ้านเกาะเกิดอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในส่วนขององค์ประกอบด้านการบริหารจัดการพบว่าชุมชนมีการกำหนดพันธกิจและขอบเขตของการทำงานไว้แล้วเพียงแต่ยังไม่ได้ประกาศให้บุคคลทั่วไปรับทราบ ส่วนของการพัฒนาทรัพยากรบุคคลนั้นถึงแม้จะมีการส่งบุคลากรเข้าอบรมเป็นประจำแต่บุคคลที่เข้าร่วม

อบรมมักเป็นคนเต็ม ๆ ทำให้บุคลากรส่วนใหญ่ยังขาดทักษะ ความรู้ในการให้บริการคนพิการและผู้สูงอายุ อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับที่ บุญเลิศ จิตต์ตั้งวัฒนา (2560) ได้สรุปไว้ว่าการที่ พนักงานในองค์กรได้เข้ารับการฝึกอบรมอย่างสม่ำเสมอจะส่งผลให้พนักงานมีความสามารถและมีทักษะในการปฏิบัติงานมากขึ้นอันจะทำให้งานมีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย สำหรับด้านการรับฟังและจัดการแก้ไข ข้อร้องเรียน ข้อเสนอแนะของลูกค้าในทางชุมชนยังไม่ได้จัดระบบกล่องร้องเรียน แต่ใช้วิธีสอบถามจาก ลูกค้าและนำเรื่องเข้าสู่การประชุมกรรมการฯ ภายหลังจากที่ลูกค้าใช้บริการเสร็จแล้ว ซึ่งวิธีการนี้อาจทำให้ชุมชนไม่สามารถจัดบริการต่างๆ ได้ตรงตามความต้องการของลูกค้าในทันทีและส่งผลให้ลูกค้าไม่เลือกกลับมาท่องเที่ยวอีก ซึ่งประเด็นนี้มีผลการวิจัยของ Bowell (2015) ที่สอดคล้องกันโดยระบุว่าคน พิการมากกว่าร้อยละ 25 ในยุโรปเลือกที่จะไม่เดินทางท่องเที่ยวเพราะมีข้อจำกัดในเรื่องของการให้บริการ ของผู้ประกอบการ

สำหรับองค์ประกอบด้านการให้บริการนั้น การให้บริการเป็นด้านที่ได้คะแนนประเมินสูงสุด และผล จากการสัมภาษณ์ก็สอดคล้องกันว่าคนในชุมชนมีความยินดีและเต็มใจอย่างยิ่งในการให้บริการ รวมทั้งมี ทศนคติที่ดีต่อนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุและคนพิการอีกด้วย ประเด็นนี้เป็นประเด็นสำคัญที่สนับสนุนให้ ผู้สูงอายุและคนพิการกล้าที่จะเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุภาภรณ์ ประสงค์ ทัน (2560) และ กัลยา สว่างคง (2560) ที่ระบุว่าคนพิการยังคงมีความต้องการในการเดินทางท่องเที่ยว และทำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่างๆ ที่ไม่แตกต่างจากคนทั่วไป และทัศนคติของคนในสังคมคือปัจจัย สำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวของกลุ่มคนพิการ สำหรับด้านการให้บริการข้อมูลข่าวสาร และการสื่อสารเป็นด้านที่ได้คะแนนน้อยที่สุดเนื่องจากคนในชุมชนที่ทำหน้าที่บริหารจัดการการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ขาดความรู้และทักษะในการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสาร ส่งผลให้มีข้อจำกัดในเรื่อง รูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุและคนพิการ ทั้งนี้งานวิจัยของ พิทักษ์ ศิริวงศ์ และ ปัทมอร เสี่ยงแดง (2554) พบว่าข้อจำกัดหนึ่งของการท่องเที่ยวสำหรับคนพิการคือสิ่งอำนวยความสะดวก และ รูปแบบการสื่อสารในแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่ได้ถูกออกแบบมาให้คนพิการใช้อย่างได้อย่างสะดวก

องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่เป็นองค์ประกอบที่ได้คะแนนประเมินน้อยที่สุด เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่ต้องใช้งบลงทุนในการปรับสภาพแวดล้อมต่างๆ ค่อนข้างมาก และใช้เวลานาน ในการปรับปรุงทำให้คนในชุมชนยังคงชะลอการตัดสินใจในเรื่องนี้ ทำให้ผู้สูงอายุและคนพิการไม่สามารถ เดินทางท่องเที่ยวในชุมชนได้ด้วยตัวเอง ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ซีร์ ตรงจิตพิทักษ์ (2556) ที่ พบว่าปัญหาทางกายภาพในแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนพิการขาดความเชื่อมั่นในการ เดินทางท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามก็ดีเพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณในการปรับสภาพแวดล้อม ผลจาก การศึกษาเรื่องการออกแบบเพื่อทุกคน (Universal design) ของ ไตรรัตน์ จารุทัศน์ (2561) ระบุว่า การ ออกแบบต่างๆ ควรทำให้กลมกลืนกับสภาพวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่จำเป็นที่จะต้องเอากลับแบบที่ไม่เข้า พวกมาใช้ เช่น สามารถใช้ราวจับไม้แทนราวจับสแตนเลสได้

ข้อมูลจาก มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด (2563) แสดงให้เห็นว่ายุทธศาสตร์ของการท่องเที่ยว หลังสถานการณ์โควิด-19 นั้นจะเน้นไปในทิศทางของการจัดการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนเพื่อค้นหาตัวตน และอัตลักษณ์ชุมชน การเพิ่มบริการทางการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มคนพิการและผู้สูงอายุ การออกแบบ กิจกรรมและพื้นที่สาธารณะเพื่อเพิ่มความปลอดภัย ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่สอดคล้องกับแนวทางการ ท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามก็ดีตามกฎมาตรฐานความ

เท่าเทียมกันของสหประชาชาติ (The United Nations Standard Rules on the Equalisation of Opportunities, 1990) ได้แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดในการเข้าถึงการเดินทางท่องเที่ยวของคนพิการและผู้สูงอายุใน 3 ประเด็น คือ 1) การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวก 2) ข้อมูล และ 3) ทักษะของผู้ให้บริการ ซึ่งจากการวิจัยพบว่า ชุมชนเกาะเกิดมีความพร้อมอย่างมากในเรื่องของทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อนักท่องเที่ยวสูงอายุและคนพิการ ชุมชนมีแนวคิดในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ถึงแม้ในปัจจุบันชุมชนจะยังไม่มีความพร้อมมากนักในการให้บริการนักท่องเที่ยวสูงอายุและคนพิการ แต่มีแนวโน้มที่ดีว่าหากชุมชนได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณที่เหมาะสมแล้วก็จะสามารถปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวก สภาพแวดล้อม ระบบการให้บริการและการสื่อสารเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่มได้

7. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1.1 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว และการพัฒนาชุมชน เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สามารถนำข้อมูลไปใช้เพื่อพัฒนาชุมชนบ้านเกาะเกิดทั้งทางด้านบุคลากร ด้านกายภาพ และองค์ความรู้ให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลได้

1.2 ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง สามารถนำข้อมูลไปใช้เพื่อวางแผนจัดการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลรวมกับชุมชนบ้านเกาะเกิดได้อย่างเหมาะสม

1.3 สถาบันการศึกษาต่างๆ สามารถนำข้อมูลไปใช้เพื่อออกแบบองค์ความรู้ด้านต่างๆ ให้กับชุมชนบ้านเกาะเกิดในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวล

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มต่างๆ ที่มาท่องเที่ยวยังชุมชนเกาะเกิดเพื่อนำข้อมูลไปใช้วางแผนและนโยบายในการพัฒนาปรับปรุงการบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มได้

2.2 ควรศึกษาชุมชนท่องเที่ยวในพื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อหาข้อสรุปและนำไปสู่การสร้างรูปแบบการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกในการรองรับการท่องเที่ยวสำหรับคนทั้งมวลต่อไป

2.3 ควรศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมโดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณเพื่อยืนยันข้อค้นพบจากผลการงานวิจัยครั้งนี้

8. บรรณานุกรม

กรมการพัฒนาชุมชน. (2561). คู่มือการบริหารโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี. ค้นเมื่อ 20 เมษายน 2565, จาก <https://yala.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/47/2018/05.pdf>

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2565). รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านคนพิการในประเทศไทย. ค้นเมื่อ 5 มกราคม 2565, จาก https://dep.go.th/images/uploads/files/Situation_mar65.pdf

- กองเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา. (2565). รายงานภาวะเศรษฐกิจการท่องเที่ยว. ค้นเมื่อ 3 มกราคม 2565, จาก <https://www.mots.go.th/download/TourismEconomicReport/4-1TourismEconomicVol4.pdf>
- กัลยา สว่างคง. (2560). การท่องเที่ยวเพื่อคนพิการ: ความท้าทายสำหรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย. **วารสารวิทยาลัยราชสุดา เพื่อการวิจัยและพัฒนาคนพิการ**. 13. 81-98.
- จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2565). โครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี. ค้นเมื่อ 25 เมษายน 2565, จาก <https://ww2.ayutthaya.go.th/news/detail>
- ชุมเขต แสงวงเจริญ. (2563). การพัฒนาสถานประกอบการโรงแรมและแหล่งท่องเที่ยวด้านการ **ออกแบบเพื่อคนทั้งมวล**. ปทุมธานี: หน่วยวิจัยและออกแบบเพื่อคนทั้งมวล
- ไตรรัตน์ จารุทัศน์. (2561). **Universal Design การออกแบบเพื่อทุกคน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีร์ ตรงจิตพิทักษ์. (2556). **พฤติกรรมกรรมการท่องเที่ยวของคนพิการทางการเคลื่อนไหวใน กรุงเทพมหานครและปริมณฑล**. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การ กีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2560). **การจัดการทรัพยากรมนุษย์ในอุตสาหกรรมกรรมการท่องเที่ยว**. นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เพรินซ์ข้าหลวง พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชซิง.
- ประสพชัย พสุนนท์ และพิทักษ์ ศิริวงศ์. (2556). ประสิทธิภาพและคุณภาพแห่งความสำเร็จในการ ดำเนินการสหกรณ์การเกษตร: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก. **วารสารวิชาการ Veridian E-Journal**. 6(1). 610-628.
- พิทักษ์ ศิริวงศ์ และ ปัทมอร เสี่ยงแดง. (2554). การท่องเที่ยวของคนพิการทางการเคลื่อนไหวใน สังคมไทย, **Veridian E-Journal มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 4(2). 221-228.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. (2563). **ยุทธศาสตร์ท่องเที่ยววิถีวัฒน์ หลัง COVID -19**. ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2565, จาก <https://www.mots.go.th/download/TourismEconomicReport/4-2PresentationStrategyOfTourismAfterCovid-19.pdf>
- วัชรินทร์ อินทพรหม, วณิศา ศิริวรสกุล และ พิทักษ์ ปักขานนท์. (2560). การเจียรนัยทรัพยากรท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรม: กรณีศึกษาอำเภอบางปะอิน แนวทางการสร้างความร่วมมือแบบบูรณาการของประชาชนและองค์กรของชุมชนในตำบลเกาะเกิด. **วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา**. 9(2). 146-157.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2561). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 24)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน. (2560). การศึกษาข้อจำกัดทางการท่องเที่ยวและความตั้งใจในการเดินทางท่องเที่ยวของคนพิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, 20. 298-312.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. (2565). **ข้อมูลทั่วไป**. ค้นเมื่อ 20 เมษายน 2565, จาก Retrieved from Thailand Board of Investment: <https://www.boi.go.th/index.php?page=demographic>

- องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกิด. (2561). **แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2561-2565) เพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงครั้งที่ 1**. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกิด.
- Bowtell James. (2015). Assessing the value and market attractiveness of the accessible tourism industry in Europe: a focus on major travel and leisure companies. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 203-222.
- United nations. (1990). **Study on the Development of Quality of Life Indicators in Asia and Pacific**. New York: United Nations.
- World Health Organization. (2021). **Ageing and Health**. ค้นเมื่อ 20 เมษายน 2565, จาก <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า

Development of Virtual Museum with Augmented Reality Technology: Ayutthaya as a Port City

อชิษฐ์ คุ้เจริญถาวร / Atis kucharoenthavorn

อาจารย์ประจำคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
Lecturer of the Faculty of Science and Technology, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi

สรชัย ชวารังกูร / Sorrachai Shawarangkoon*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
Assistant Professor of the Faculty of Science and Technology,
Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi

วันที่รับบทความ 17 พฤษภาคม 2565 / แก้ไขบทความ 11 สิงหาคม 2565 / ตอรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่านี้ เป็นการพัฒนารูปแบบพิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิมให้เป็นพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงที่มีความทันสมัย โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ 1) เพื่อศึกษา วิเคราะห์เนื้อหาและสรุปรูปแบบการนำเสนอพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า 2) เพื่อพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า และ 3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า ขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้วางแผน 2) ขั้เตรียมการผลิต 3) ขั้ผลิตสื่อดิจิทัล 4) ขั้หลังการผลิต 5) ขั้นำเสนอและประเมินผล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัย ได้แก่ 1) ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาและด้านเทคนิคด้านละ 3 คน และ 2) นักท่องเที่ยวในพิพิธภัณฑ์ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา จำนวน 30 คน ได้มาจากการสุ่มแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แอปพลิเคชันพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า แบบประเมินด้านเนื้อหาและด้านเทคนิค และแบบประเมินความพึงพอใจ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัย พบว่า 1) คุณภาพด้านเนื้อหาและด้านเทคนิค อยู่ในระดับดีมาก และ 2) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว อยู่ในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ : พิพิธภัณฑ์เสมือนจริง เทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม กรุงศรีอยุธยา

*Corresponding Author

Abstract

The Development of virtual museum with augmented reality technology: Ayutthaya as a port city. This is the development of the traditional museum model to be a modern virtual museum. The objectives of this research were 1) to study, analyze the content and summarize the presentation model of virtual museum with augmented reality technology: Ayutthaya as a port city 2) to development of virtual museum with augmented reality technology: Ayutthaya as a port city and 3) to study satisfaction virtual museum with augmented reality technology: Ayutthaya as a port city. The Process were 5 step include 1) planning 2) pre-production 3) production of digital media 4) post-production 5) presentation and evaluation. The Samples of this research using 1) 3 content and technical experts in each field and 2) 30 people tourists in Ayutthaya historical study Centre. The research tools comprises of digital media with Ayutthaya historical study Centre, content and technical quality assessment form, gratification assessment form. The data analysis were qualitative analysis with constant comparison and quantitative analysis with elementary statistics include the mean and standard deviation. The results of the research showed that: 1) the quality in content and technic in the very good level and 2) the gratification of Tourist in the best level.

Keywords: Virtual Museum, Augmented Reality Technology, Ayutthaya

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นอดีตราชธานีของไทยมีหลักฐานของการเป็นเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ พ.ศ.1893 จนถึง พ.ศ. 2310 เป็นเวลายาวนานถึง 417 ปี มีประวัติในการปกครอง วิศวกรรมและด้านขนบธรรมเนียมประเพณีมากมาย การศึกษากรุงศรีอยุธยาในฐานะที่เป็นเมืองท่า เป็นมิติหนึ่งในการนำเสนอประวัติศาสตร์ของสังคมไทยบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ทั้งภูมิประเทศของอยุธยา สินค้าเข้าและออก ระบบการค้ากับชาวต่างชาติ และเรือไทย เรือสำเภา ในสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นนิทรรศการหนึ่งในพิพิธภัณฑ์ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา (Ayutthaya Historical Centre) ที่นำเสนอการศึกษากรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า โดยการใช้ทั้งภาพวาด ภาพถ่าย และแบบจำลอง ตัวอย่างเช่นแบบจำลองเรือสำเภาหลากหลายขนาด แบบจำลองไดโอรามาบริเวณแม่น้ำหน้าป้อมเพชร และเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับการค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ด้วยความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน ทำให้การนำเสนอพิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิมมีความล้าสมัย ส่งผลต่อการจำนวนผู้เข้าชมศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ซึ่งพิพิธภัณฑ์จำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบการนำเสนอใหม่ให้เข้ากับยุคสมัยได้ด้วยเทคโนโลยีเสมือนจริง

เทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (Augmented Reality) หรือ เทคโนโลยี AR เป็นแนวทางนำเสนอรูปแบบเสมือนจริงแบบใหม่ ที่ผสมผสานโลกเสมือนเข้ากับโลกจริง โดยใช้โทรศัพท์มือถือแบบสมาร์ตโฟน (Smart Phone) นำเสนอภาพแบบมัลติมีเดีย ประกอบเสียงบรรยายที่สร้างจากคอมพิวเตอร์ ทั้งภาพเคลื่อนไหว 2 มิติ หรือภาพ 3 มิติ ที่สามารถนำเสนอแบบจำลองทั้งความกว้าง ความสูงและความ

ลึก หมุนได้รอบทิศทาง โดยเหมาะสมกับการทำให้การนำเสนอเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิม กลายเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต และสร้างแนวทางการนำเสนอแบบมีปฏิสัมพันธ์แบบใหม่ ให้พิพิธภัณฑ์ที่มีสื่อศิลปะดั้งเดิมพื้นฐานที่ติดอยู่แล้ว ทั้งภาพจิตรกรรมและประติมากรรม ให้สามารถส่องและถ่ายทอดเรื่องราวออกมาเป็นข้อมูลดิจิทัล โดยภาพที่มีความสมจริงและมีความสวยงาม ประกอบกับการใช้เสียงบรรยายในการร่วมอธิบายเนื้อหา ย่อมส่งผลให้ผู้ชมนิทรรศการมีความสนใจในการเรียนรู้รูปแบบใหม่ที่เรียกว่าศิลปะแบบดื่มด่ำ (Immersive Art) ได้ ดังที่ กาบรีลา คีร์ยาโกวา (Gabriela Kiryakova, 2021) ได้กล่าวว่า เทคโนโลยีความจริงเสริมเป็นเทคโนโลยีที่เป็นรอยต่อระหว่างความจริงกับความเสมือน ซึ่งการนำเทคโนโลยีมาใช้เพิ่มความดื่มด่ำ เสริมสร้าง และเติมเต็มความเป็นจริงด้วยเนื้อหาดิจิทัลและช่วยให้ผู้คนได้รับเนื้อหาดิจิทัลเสมือนเป็นของจริงรอบตัว

ผู้วิจัย จึงได้มีแนวคิดในการดำเนินการวิจัยเชิงพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า ณ พิพิธภัณฑ์ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต เพิ่มความน่าสนใจให้กับพิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิมที่ยังคงคุณค่าและด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ในศูนย์ประวัติศาสตร์ได้เห็นภาพจำลองเรื่องราวทางสังคมวัฒนธรรมของประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่เป็นชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา ที่เป็นศูนย์กลางการค้าในภูมิภาคแบบภาพสมจริงมีชีวิตได้อย่างชัดเจน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษา วิเคราะห์เนื้อหาและสรุปรูปแบบการนำเสนอพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า
- 2) เพื่อพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า
- 3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม

3. ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- 1.1 ประชากรที่ใช้ในงานวิจัย ได้แก่ ผู้มาศึกษาประวัติศาสตร์ในศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา
- 1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้มาศึกษาประวัติศาสตร์ในศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา 30 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แอปพลิเคชันพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า โดยใช้ร่วมกับพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิมภายในศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา มีขั้นตอนการพัฒนา ดังนี้

2.1.1 ขั้นตอนวางแผนและวิเคราะห์สื่อพิพิธภัณฑ์ โดยก่อนดำเนินการพัฒนา ผู้วิจัยได้วางแผนและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงเรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า โดยสรุปเนื้อหาและวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอ

2.1.2 ชั้นการศึกษาข้อมูล โดยผู้วิจัยศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่าและเทคโนโลยีที่ใช้สำหรับการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ดังนี้

1) ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า จากหนังสือศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา (ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา, 2561)

2) ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชุมชนริมน้ำ ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น และเรือไทย จาก ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา และหอศิลป์แห่งชาติพระนครศรีอยุธยา แสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ

3) ศึกษาเกี่ยวกับสำเภาไทยและเรือไทย โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูล ดังนี้

3.1) ศึกษาจากหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรือไทย (ไพฑูรย์ ขาวมาลา, 2537)

3.2) สืบค้นจากแบบจำลองเรือ ในพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ที่แสดงสำเภาไทยและเรือไทยโบราณ ในพิพิธภัณฑ์และศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา พิพิธภัณฑ์เรือไทยพระนครศรีอยุธยา และวิทยาลัยเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมการต่อเรือพระนครศรีอยุธยา แสดงดังภาพที่ 2

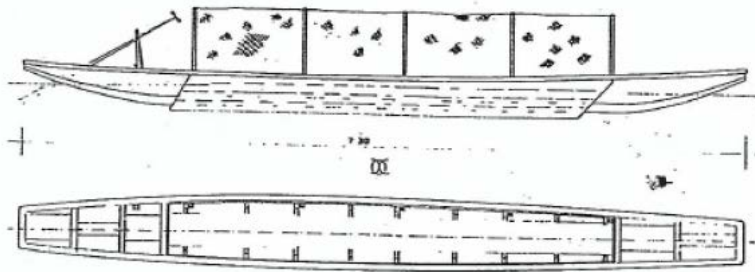
ภาพที่ 2-4 แสดงการสำรวจสำเภาไทยและเรือไทยจากพิพิธภัณฑ์

4) ศึกษาเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง โดยใช้เทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม ที่ส่งผลต่อการทำให้เกิดความตื่นต่าทางศิลปะ (Immersive Art) กาบรีลา คีร์ยาโควา (Gabriela Kiryakova, 2021) รวมถึงศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม โดยผู้วิจัยได้เลือกใช้เทคโนโลยี AR แบบใช้

จุดส่อง (Marker) ในการส่องภาพหรือวัตถุ 3 มิติ เพื่อให้ปรากฏสื่อดิจิทัลในรูปแบบ 3 มิติ และ วิดีทัศน์
จิตรกรรมแบบเคลื่อนไหว

2.1.3 ขั้นตอนการผลิต เป็นขั้นตอนดำเนินการออกแบบ ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1) การวาดโมเดลชีท (Model Sheet) เป็นขั้นตอนการนำข้อมูลที่ศึกษามาวาดเป็น
ภาพตัดขวาง เพื่อใช้สำหรับการนำไปขึ้นโมเดล 3 มิติ ตัวอย่างโมเดลชีทแสดงดังภาพที่ 4

ภาพที่ 5 แสดงตัวอย่างการวาดโมเดลชีท

- 2) การเขียนบทบรรยาย เพื่อใช้สำหรับการบันทึกเสียง
- 3) การออกแบบการเคลื่อนไหว (Animatic)
- 4) การกำหนดลักษณะของมาร์คเกอร์ (Marker) ภายในพีพริธภัณฑ์

2.1.4 ขั้นตอนผลิตสื่อนำเสนอ เป็นขั้นตอนการผลิตสื่อสำหรับนำเสนอเกี่ยวกับเทคโนโลยีความเป็นจริง
เสริม ประกอบด้วยสื่อ ดังนี้

2.1.4.1 วิดีทัศน์ภาพจิตรกรรมแบบเคลื่อนไหว มีขั้นตอนการผลิตดังนี้

- 1) บันทึกภาพจิตรกรรมภายในพีพริธภัณฑ์
- 2) นำภาพมาตัดส่วน และจัดทำเป็นลำดับชั้น (Layer) ด้วยโปรแกรมทางด้านกราฟิก
- 3) กำหนดการเคลื่อนไหวของภาพโดยใช้โปรแกรมจัดองค์ประกอบ
- 4) นำออกเป็นวีดิทัศน์

2.1.4.2 สื่อเทคโนโลยี 3 มิติ โดยมีขั้นตอนการผลิต ดังนี้

1) ขึ้นรูปแบบจำลอง 3 มิติ (Model) จัดทำโดยใช้โปรแกรม 3 มิติ โดยเริ่มจากการนำภาพ
สันนิษฐานที่เป็นภาพตัดขวาง (Orthographic) มาวางในโปรแกรม 3 มิติ และขึ้นรูปโดยวัตถุประเภท
โพลีกอน

2) ใส่พื้นผิว (Texture) เป็นขั้นตอนใส่พื้นผิวให้กับ Model เช่นสี ลวดลาย

3) ทำภาพเคลื่อนไหว (Animation) โดยกำหนดการเคลื่อนไหวของโมเดล ตามการ
ออกแบบ Animatic เช่น การพายเรือ การแจวเรือ และการเคลื่อนที่ของเรือ

2.1.4.3 การบันทึกเสียงบรรยายเนื้อหา มีขั้นตอนการผลิตดังนี้

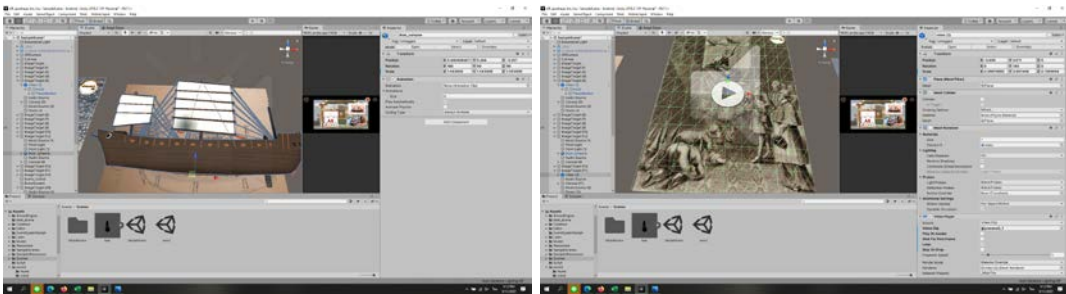
- 1) บันทึกเสียงบรรยาย
- 2) ตัดต่อเสียงและใส่ดนตรีประกอบ

2.1.5 ผลิตแอปพลิเคชันด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (AR) มีขั้นตอนการผลิต ดังนี้

1) สร้างมาร์คเกอร์ (Marker) เป็นการกำหนดภาพสำหรับการส่องในพีพริธทัศน์ ซึ่งจะมีทั้งการใช้มาร์คเกอร์ เป็นภาพจิตรกรรมภายในพีพริธทัศน์ หรือเป็นภาพเป็นโมเดล 3 มิติภายในพีพริธทัศน์

2) นำสื่อต่างๆ เข้ามา ได้แก่ วิดีทัศน์จิตรกรรมแบบภาพเคลื่อนไหว หรือ สื่อเทคโนโลยี 3 มิติ สื่อเสียงคำบรรยายที่ผ่านการบันทึก

3) โปรแกรมฟังก์ชันการทำงานของแอปพลิเคชัน แสดงดังภาพที่ 5

ภาพที่ 6-7 แสดงการโปรแกรมการทำงานของแอปพลิเคชัน

4) สร้างเป็นแอปพลิเคชันที่สามารถดาวน์โหลดได้ทาง Internet โดยสามารถให้ผู้เยี่ยมชมพีพริธทัศน์ดาวน์โหลดเมื่อมาเยี่ยมชมในพีพริธทัศน์ได้

2.2 แบบประเมินคุณภาพสื่อ โดยแบ่งการประเมินออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา และด้านเทคนิค โดยมีขั้นตอนการพัฒนาเครื่องมือดังนี้

1) ศึกษาเกี่ยวกับการการประเมินหาประสิทธิภาพสื่อโดยผู้เชี่ยวชาญ และออกแบบรูปแบบการประเมินพฤติกรรมเป็นมาตราประเมินค่า 5 ระดับ และส่วนของข้อเสนอแนะ

2) เขียนรายการประเมิน ให้ครอบคลุมข้อมูลเกี่ยวกับประเมินสื่อด้านเนื้อหา และด้านเทคนิค พร้อมทั้งเขียนคำชี้แจงและข้อมูลเบื้องต้น รวบรวมทั้งหมดเป็นแบบประเมินสื่อ

2.3 แบบประเมินความพึงพอใจ โดยมีขั้นตอนการพัฒนาเครื่องมือดังนี้

1) ศึกษาเกี่ยวกับการประเมินความพึงพอใจ และออกแบบรูปแบบการประเมินพฤติกรรมเป็นมาตราประเมินค่า 5 ระดับ และส่วนของข้อเสนอแนะ

2) เขียนรายการประเมินพฤติกรรม ให้ครอบคลุมข้อมูลเกี่ยวกับความพึงพอใจในสื่อ พร้อมทั้งเขียนคำชี้แจงและข้อมูลเบื้องต้น รวบรวมทั้งหมดเป็นแบบประเมินความพึงพอใจ

3) ประเมินความสอดคล้องกับการประเมินความพึงพอใจ โดยผู้เชี่ยวชาญ (IOC) โดยทุกรายการประเมินมีค่าสูงกว่า 0.5 พร้อมปรับปรุงแก้ไขรายการประเมินตามคำแนะนำ

3.การรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

3.1 การประเมินคุณภาพสื่อโดยผู้เชี่ยวชาญ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

เมื่อพัฒนาต้นแบบแอปพลิเคชันพิพิธภัณฑสถานเสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีที่มัลติมีเดียและมัลติมีเดียทางวัฒนธรรม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่าแล้วนั้น ผู้วิจัยได้ประเมินคุณภาพสื่อโดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1) ชี้แจงผู้เชี่ยวชาญทั้งด้านเนื้อหาและด้านเทคนิค
- 2) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาซึ่งเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ และเนื้อหากรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า จำนวน 3 ท่าน ประเมินคุณภาพด้านเนื้อหา และให้ข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านข้อเสนอแนะและการสัมภาษณ์
- 3) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคซึ่งเป็นผู้มีความรู้ในเรื่อง เทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม และการนำเสนอสื่อมัลติมีเดีย จำนวน 3 ท่าน ประเมินคุณภาพเทคนิค และให้ข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านข้อเสนอแนะและการสัมภาษณ์

4) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ และดำเนินการปรับปรุงผลงานตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลความพึงพอใจกลุ่มตัวอย่าง โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

- 1) ชี้แจงกลุ่มตัวอย่าง ให้ทราบถึงแนวทางการทำวิจัยในครั้งนี้
- 2) ให้กลุ่มตัวอย่างทั้งทดลองใช้แอปพลิเคชัน
- 3) ทำแบบประเมินความพึงพอใจ
- 4) นำผลที่ได้มาวิเคราะห์ผล พร้อมสรุปและอภิปรายผล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการประเมินคุณภาพของสื่อ และความพึงพอใจ ใช้ค่าสถิติพื้นฐานได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ซึ่งใช้การแปลผลค่าเฉลี่ย ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การแปลผลค่าเฉลี่ยการประเมิน

ระดับค่าเฉลี่ย	คุณภาพ	ความพึงพอใจ
4.21 – 5.00	ดีมาก	มากที่สุด
3.41 – 4.20	ดี	มาก
2.61 – 3.40	ปานกลาง	ปานกลาง
1.81 – 2.60	พอใช้	น้อย
1.00 – 1.80	ปรับปรุง	น้อยที่สุด

5. ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษา วิเคราะห์เนื้อหาและสรุปรูปแบบการนำเสนอพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า

1.1 ผลการสรุปขอบเขตเนื้อหาของการพัฒนา ภายใต้แนวเรื่อง กรุงศรีอยุธยา ในฐานะเมืองท่า โดยนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังคมไทยบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ภูมิประเทศของอยุธยา สินค้าเข้าและออก การค้ากับชาวต่างชาติ และเรือไทย เรือสำเภา ในสมัยอยุธยา

1.2 ผลการสรุปรูปแบบการนำเสนอพิพิธภัณฑ์ โดยใช้พิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิมที่มีทั้งแบบจำลอง และ ภาพทางประวัติศาสตร์มาเป็นฐานของเข้าชมพิพิธภัณฑ์ โดยแอปพลิเคชันจะใส่ศิลปะที่สร้างสรรค์ผ่านเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (Augmented Reality) หรือ เทคโนโลยี AR พร้อมทั้งมีเสียงประกอบ เพื่อให้เกิดเป็นพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง โดยการสรุปเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอเรื่องราว

ชื่อผลงาน	รูปแบบ AR Marker	รูปแบบสื่อนำเสนอ	เรื่องราว
โมเดลวิถีชีวิตริมน้ำ บริเวณป้อมเพชร	ภาพแผนที่อยุธยา	โมเดล 3 มิติ เคลื่อนไหว ประกอบเสียง	ทัศนียภาพด้านหน้า ป้อมเพชรบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสักไหลมาบรรจบกัน เป็นย่านหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของอยุธยา
ภาพวาดเรือสำเภาสยาม	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	โมเดล 3 มิติ ประกอบเสียง	เรือสำเภาสยามในพุทธศตวรรษ 23 ปรากฏอยู่ในเอกสาร โทเซนซุคัง
โมเดลเรือสำเภาสยาม	แบบจำลองเรือ 3 มิติ	โมเดล 3 มิติ ประกอบเสียง	สำเภาสยามนี้ใช้เทคโนโลยีผสมระหว่างสำเภาจีนและเรือแกลีออกของฮอลันดา
เรือไทยในสมัยอยุธยา	การ์ดเสริมความรู้ เรื่องเรือไทยในสมัยอยุธยา	โมเดล 3 มิติ เคลื่อนไหว ประกอบเสียง	เรือไทยรูปแบบต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
พืชและผลไม้ของหมู่เกาะอินเดีย ตะวันออก	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	วิดิทัศน์ภาพเคลื่อนไหว ประกอบเสียง	สินค้าทางการเกษตรที่อยุธยาส่งมากเป็นสินค้าออกและซื้อพริกไทยเป็นสินค้าเข้าจากสุมาตราและแหลมมลายู

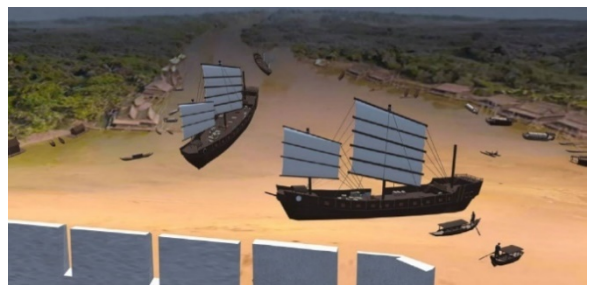
พ่อค้าต่างชาติ	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	วิดิทัศน์ภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียง	อยุธยาได้ดำเนินการทางการค้าต่างประเทศ
การทูตในสมัยกรุงศรีอยุธยา	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	วิดิทัศน์ภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียง	ควบคุมไปกับการทูตโดยมีนโยบายเป็นไมตรีกับทุกชาติ ได้มีการส่งราชทูตติดต่อกับชาติในเอเชียและยุโรป โดยมีหลักฐานโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เจริญสัมพันธไมตรี, การเจริญสัมพันธทางการทูตกับฝรั่งเศส และการตั้งชุมชนของชาวโปรตุเกสและฮอลันดาในอยุธยา
พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ต้อนรับโกษาปาน	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	วิดิทัศน์ภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียง	
โปตุเกสเจริญสัมพันธไมตรี	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	วิดิทัศน์ภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียง	
เอกสารของโตเม เปเรส	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	วิดิทัศน์ภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียง	
จวนข้าหลวงของฮอลันดา	ภาพวาดบันทึกประวัติศาสตร์	วิดิทัศน์ภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียง	

2. ผลการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า

2.1 ผลการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง เป็นแอปพลิเคชัน โดยใช้โทรศัพท์มือถือ แบบสมาร์ตโฟน โดยใช้งานให้ส่องไปที่ภาพ หรือวัตถุ ภายในพิพิธภัณฑ์ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา จะปรากฏสื่อนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า โดยรายละเอียด ดังนี้

1) โมเดล 3 มิติ นำเสนอวิถีชีวิตบริเวณป้อมเพชร ซึ่งนำเสนอเป็นจุดหลักในพิพิธภัณฑ์ที่มีแบบจำลองป้อมเพชรอยู่แล้ว เมื่อส่องไปยังมาร์คเกอร์ที่เป็นภาพแผนที่ จะแสดงถึงบรรยากาศบริเวณป้อมเพชรมองไปยังปากแม่น้ำที่มีการค้าขายทางน้ำเป็นภาพเคลื่อนไหวแบบ 3 มิติ แสดงดังภาพที่ 6

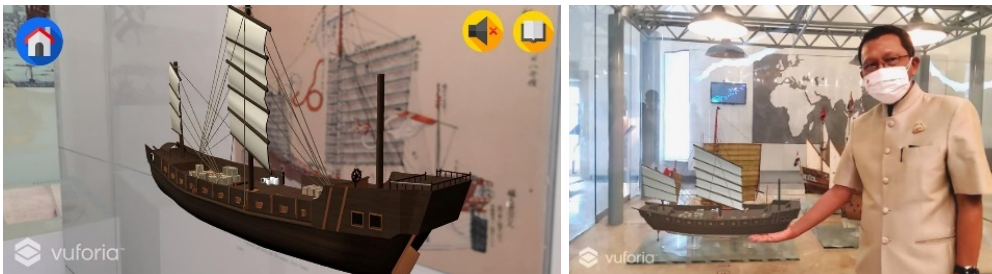
ภาพที่ 8-9 แสดงการผลการนำเสนอโมเดลเคลื่อนไหวแบบ 3 มิติ วิถีชีวิตบริเวณป้อมเพชร

2) ทัศนคติภาพเคลื่อนไหว ประกอบเสียง เป็นการอธิบายภาพจิตรกรรมเชิงประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงอาณาจักรอยุธยาที่มีการทูตและการค้าขายกับคนชาติต่างๆ ในลักษณะภาพจิตรกรรมเคลื่อนไหว เมื่อส่องไปยังมาร์คเกอร์ แสดงตัวอย่างในภาพที่ 7

ภาพที่ 10-11 แสดงตัวอย่างการใช้ทัศนคติภาพเคลื่อนไหว

3) สำเภาสยาม ซึ่งเป็นจุดเด่นภายในพิพิธภัณฑ์ แสดงเป็นการนำเสนอโมเดล 3 มิติ โดยสามารถส่องไปยังมาร์คเกอร์ที่เป็นภาพและตัวโมเดลเรือในพิพิธภัณฑ์ได้ แสดงดังภาพที่ 8

ภาพที่ 12-13 แสดงการนำเสนอโมเดลสำเภาสยาม

4) เรือไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา นำเสนอเรือไทยในรูปแบบต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมาร์คเกอร์จะเป็นแผ่นการ์ด แสดงภาพเรือและการใช้งาน แสดงดังภาพที่ 9

ภาพที่ 14-15 แสดงการนำเสนอเรือไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

2.2 ผลการประเมินคุณภาพพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่องกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า โดยแบ่งการประเมินคุณภาพออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

2.2.1 ผลการประเมินคุณภาพด้านเนื้อหา ผลการประเมินแสดงดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการประเมินคุณภาพสื่อด้านเนื้อหา

รายละเอียด	คุณภาพด้านเนื้อหา		
	ค่าเฉลี่ย	S.D.	การแปลผล
1.ความน่าสนใจของข้อมูลประวัติศาสตร์ เรื่องกรุงศรีอยุธยาใน ฐานะเมืองท่า	4.67	0.58	ดีมาก
2.ความถูกต้องของการนำเสนอวิถีชีวิตบริเวณป้อมเพชร	4.33	0.58	ดีมาก
3. ความถูกต้องของการนำเสนอโมเดลเรือสำเภาสยาม	4.67	0.58	ดีมาก
4. ความถูกต้องของการนำเสนอเรือไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา	4.33	0.58	ดีมาก
5. ความถูกต้องของการนำเสนอเนื้อหาภาพจิตรกรรม ประวัติศาสตร์	4.33	0.58	ดีมาก
6. ความน่าสนใจของรูปแบบในการนำเสนอ ด้วยเทคโนโลยีความ เป็นจริงเสริม (AR)	4.67	0.58	ดีมาก
7. ความเหมาะสมของเสียงบรรยายเนื้อหา	4.67	0.58	ดีมาก
8. ความเหมาะสมที่จะใช้เพื่อเผยแพร่ความรู้ทาง ประวัติศาสตร์	4.67	0.58	ดีมาก
ค่าเฉลี่ยรวมทั้งฉบับ	4.54	0.51	ดีมาก

จากตารางที่ 3 ผลการประเมินคุณภาพด้านเนื้อหา พบว่าค่าเฉลี่ยของแบบประเมินทั้งฉบับเท่ากับ 4.54 แปลผลว่า คุณภาพด้านเนื้อหาอยู่ในเกณฑ์ดีมาก และมีข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญว่าสื่อมีความน่าสนใจ และไม่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ และควรจัดทำเนื้อหาในส่วนอื่นภายในพิพิธภัณฑ์เพิ่มเติม

2.2.2 ผลการประเมินคุณภาพด้านเทคนิค ผลการประเมินแสดงดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ผลการประเมินคุณภาพสื่อด้านเทคนิค

รายละเอียด	คุณภาพด้านเทคนิค		
	ค่าเฉลี่ย	S.D.	การแปลผล
1.ความเหมาะสมของการใช้เทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (AR) ในพิพิธภัณฑ์	4.67	0.58	ดีมาก
2.ความเหมาะสมของมาร์เกอร์สำหรับส่อง	4.67	0.58	ดีมาก
3.ความเหมาะสมของโมเดล 3 มิติ	4.33	0.58	ดีมาก
4. ความเหมาะสมของพื้นผิวของวัตถุ 3 มิติ	4.33	0.58	ดีมาก
5.ความเหมาะสมของการเคลื่อนไหวในการนำเสนอวิถีชีวิต	4.33	0.58	ดีมาก
6.ความเหมาะสมของภาพจิตรกรรมแบบเคลื่อนไหว	4.67	0.58	ดีมาก

7.คุณภาพของเสียงบรรยาย	4.67	0.58	ดีมาก
8.ความสะดวกในการใช้งานแอปพลิเคชัน	4.33	0.58	ดีมาก
9. ความเหมาะสมที่จะใช้เป็นสื่อเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์	5	0	ดีมาก
ค่าเฉลี่ยรวมทั้งฉบับ	4.56	0.51	ดีมาก

จากตารางที่ 4 ผลการประเมินคุณภาพ ด้านเทคนิค พบว่าค่าเฉลี่ยของแบบประเมินทั้งฉบับเท่ากับ 4.56 แปลผลว่า คุณภาพด้านเทคนิคอยู่ในเกณฑ์ดีมาก และมีข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญว่า ควรพัฒนาสื่อเพิ่มเติมในระบบปฏิบัติการ iOS ด้วย และ ภายในพิพิธภัณฑ์ไม่มีสัญญาณ Wifi ที่ดีเพียงพอทำให้การดาวน์โหลดแอปพลิเคชัน ค่อนข้างใช้เวลานาน

3. ผลการศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า

โดยผู้วิจัยได้นำแอปพลิเคชันที่พัฒนาให้ผู้ที่เข้ามาศึกษาภายในศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์ จำนวน 30 คน ประเมินโดยใช้ประเมินความพึงพอใจ ผลการประเมินแสดงดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ผลการประเมินความพึงพอใจ

รายละเอียด	ความพึงพอใจ		
	ค่าเฉลี่ย	S.D.	การแปลผล
1. ความน่าสนใจของแนวคิดพิพิธภัณฑ์ เรื่องกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า	4.6	0.55	มากที่สุด
2. ความน่าสนใจของรูปแบบนำเสนอด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (AR)	4.63	0.48	มากที่สุด
3. ความน่าสนใจของการใช้พิพิธภัณฑ์เดิมเป็นมาร์คเกอร์	4.47	0.57	มากที่สุด
4. ความน่าสนใจของการนำเสนอด้วยสื่อโมเดล 3 มิติ	4.63	0.48	มากที่สุด
5. ความน่าสนใจของการนำเสนอด้วยวีดิทัศน์จิตรกรรมแบบเคลื่อนไหว	4.43	0.73	มากที่สุด
7. ความเหมาะสมของเสียงที่นำเสนอ	4.6	0.55	มากที่สุด
8. ความเหมาะสมจำเป็นจุดที่ใช้ส่อง AR	4.43	0.73	มากที่สุด
9. ความเหมาะสมที่จะใช้เป็นสื่อเรียนรู้ประวัติศาสตร์	4.63	0.48	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยรวมทั้งฉบับ	4.55	0.48	มากที่สุด

จากตารางที่ 5 ผลการศึกษาความพึงพอใจ พบว่าค่าเฉลี่ยของแบบประเมินทั้งฉบับเท่ากับ 4.55 แปลผลว่า ความพึงพอใจอยู่ในเกณฑ์มากที่สุด

6. การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

1. การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการพัฒนารูปแบบการนำเสนอพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า มีประเด็นสำหรับการอภิปรายผลดังนี้

1.1 ประเด็นคุณภาพด้านเนื้อหา ที่พบว่าคุณภาพอยู่ในระดับดีมาก เนื่องด้วยผู้วิจัยได้ ทำการศึกษาข้อมูลเชิงลึกภายในพิพิธภัณฑ์ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา และแหล่งข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ ต่างๆ โดยมีผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหา ผ่านทางพิพิธภัณฑ์แบบดั้งเดิม อย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักวิชาการ ทำให้เกิดความถูกต้องของข้อมูล ทั้งวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ ภาพจิตรกรรมทางประวัติศาสตร์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ รามิ แฮมมาดี และคณะ (Ramy Hammady et al., 2016) ที่ได้วิจัยเรื่อง ความเป็นจริงเสริม และการเรียนรู้ด้วยเกม ในพิพิธภัณฑ์ทางวัฒนธรรม ที่พบว่าเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (AR) เป็นเครื่องมือสื่อสารในพิพิธภัณฑ์มรดกทางวัฒนธรรมได้ โดยระบบนี้จะเป็นวิธีการหนึ่งในการสื่อสารกับผู้ชมให้เข้าใจในเนื้อหา และยังเสนอวิธีการใหม่เพื่อเพิ่ม ประสบการณ์และการเรียนรู้ของผู้เข้าชมโดยผสมผสาน AR และเกมเข้ากับพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิม

1.2 ประเด็นคุณภาพด้านเทคนิค ที่พบว่าคุณภาพอยู่ในระดับดีมาก เนื่องจากการจัดทำแต่ละ ขั้นตอนมีความละเอียด เป็นไปตามหลักการออกแบบและพัฒนา มีความเหมาะสมนำเสนอสื่อมัลติมีเดีย ผ่านเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (Augmented Reality หรือ AR) ที่เสริมการชมนิทรรศการแบบปกติ ทำให้สื่อที่พัฒนาขึ้นช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฟลอเรียน วินเค็ก และคาสรา ไชราฟิ (Florian Wiencek and Kasra Seirafi, 2019) ที่พบว่า การใช้เทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม Augmented Reality (AR) มาเป็นสื่อกลาง สามารถนำเสนอในสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็นได้ การนำ สิ่งของไม่มีชีวิตให้มีชีวิต การสร้างตัวตนในการนำเสนอ การให้ความรู้ทั้งในอดีตและอนาคต ผ่านอุปกรณ์ สื่อสารรูปแบบต่างๆ ซึ่งสำคัญต่อมรดกทางวัฒนธรรมและเรื่องราวต่างๆ ได้

1.3 ประเด็น มีความพึงพอใจที่มีต่อสื่อพิพิธภัณฑ์เสมือนจริง ด้วยเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม เรื่อง กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า อยู่ในเกณฑ์มากที่สุด เนื่องมาจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีการสนใจ เทคโนโลยีใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้นเลยจัดทำสื่อการนำเสนอเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม สอดคล้องกับ สุพรรณ พงศ์ วงษ์ศรีเพ็ง (2554) ที่กล่าวว่า ในการนำเทคโนโลยีเสมือนจริงไปใช้งาน ทำให้ผู้เรียนให้ความสนใจ ในการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นวิธีที่แปลกใหม่ ผู้เรียนจึงมีความสนใจเป็นพิเศษ และเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริมยังช่วยให้ผู้รับชมเกิดความตื่นตัวทางศิลปะได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ กาบรีลา คีร์ยาโควา (Gabriela Kiryakova, 2021) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับพลังแห่งความตื่นตัวในความเป็นจริง เสริม พบว่า เทคโนโลยีความจริงเสริมเป็นเทคโนโลยีที่ได้รับความสนใจอย่างมากและ โดยในโลกที่เป็น รอยต่อระหว่างความจริงกับความเสมือน ซึ่งการนำเทคโนโลยีมาใช้เพิ่มความตื่นตัว เสริมสร้าง และเติมเต็ม ความเป็นจริงด้วยเนื้อหาดิจิทัลและช่วยให้ผู้คนได้รับเนื้อหาดิจิทัลเสมือนเป็นของจริงรอบตัว

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 การจัดทำสื่อทางที่ใช้ความรู้ด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จำเป็นต้องมีการศึกษา อย่างละเอียดและความเข้าใจ เพื่อให้การวิเคราะห์สื่อที่จะเผยแพร่ชิ้นนี้มีความถูกต้อง

2.2 พิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ในรูปแบบดั้งเดิมยังคงมีคุณค่า หากมีการพัฒนาเสริมด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยย่อมส่งผลต่อความสนใจในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์

2.3 ในการพัฒนาสื่อเทคโนโลยีความเป็นจริงเสริมทางด้านวัฒนธรรมยังมีเนื้อหาที่น่าสนใจอีกมาก ที่สามารถศึกษาและพัฒนาได้ เช่น โบราณสถานที่สำคัญ วิถีชีวิต หรือผลงานทางศิลปะ ที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้และเป็นการส่งเสริมคุณค่าทางศิลปะด้วย

2.4 เทคโนโลยีเสมือนจริงยังสามารถประยุกต์เป็นแอปพลิเคชันรูปแบบการนำเสนอใหม่ๆ ได้อีกเป็นจำนวนมาก

7.การอ้างอิง

ณัฐวุฒิ เรียบเรียง. (2541). **เรือ**. กรุงเทพฯ: เอส.ที.พี.เวิลด์มีเดีย.

ปัญจรัตน์ ทับเป็ย. (2555). **การพัฒนาชุดสื่อประสม แบบโลกเสมือนผสานโลกจริง เรื่องโครงสร้างและการทำงานของหัวใจ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5**. วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาวิทยาลัย สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ไพฑูรย์ ขาวมาลา. (2537). **เรือไทยเรือพื้นบ้าน และการทำเรือจำลอง**. เอกสารอัดสำเนา. พระนครศรีอยุธยา: พิพิธภัณฑสถานเรือไทย.

วิวัฒน์ มีสุวรรณ. (2558). **การพัฒนาสื่อ Augmented Reality ด้วยโปรแกรม Processing และ OpenSpace3D**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา. (2561). **ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อัดลายด์พริ้นท์เตอร์ส

สุวรรณพงศ์ วงษ์ศรีเพ็ง. (2554). **การประยุกต์ใช้เทคนิคความจริงเสริมเพื่อใช้ในการสอนเรื่องพญายุชนะ ไทย**. ปัญหาพิเศษวิทยาศาตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.

Hammady Ramy, Ma Minhua and Temple Nicholas. (2016). **Augmented Reality and Gamification in Heritage museums**. Lecture Notes in Computer Science. volume 9894 September p181-187

Kiryakova Gabriela. (2021). **The Immersive Power of Augmented Reality**. Human 4.0. January 2021 [Online] Retrieved from: <https://www.intechopen.com/chapters/72065>.

Wiencek Florian, Seirafi Kasra. (2019). **HoloMuse – Museum Learning with Augmented Reality**. Conference: International ICOM Conference Revolution: Velvet x Digital – 30 Years of Digital and Social Media in Museums. January 2019 [Online] Retrieved from : https://www.researchgate.net/publication/342811714_HoloMuse_-_Museum_Learning_with_Augmented_Reality.

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา Journal of Ayutthaya Studies (JAS) ISSN 2229-1644 (Print) และ ISSN 2730-3144 (Online) เป็นวารสารวิชาการของสถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการ และงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอยุธยา โดยเผยแพร่บทความทางวิชาการ (Article) บทความงานวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่มีประเด็นสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

วารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ มกราคม-มิถุนายน และ กรกฎาคม-ธันวาคม บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ ต้องจัดเตรียมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามมาตรฐานวารสารวิชาการ โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกันกรอง (Peer Review) จำนวน 3 ท่าน ตามเกณฑ์ที่กำหนดในลักษณะ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่งและผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยเผยแพร่ออนไลน์ในรูปวารสารทางอิเล็กทรอนิกส์ และเผยแพร่เป็นรูปเล่ม

หลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความ

- บทความมีประเด็นเนื้อหาสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา เน้นทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์
- บทความที่จะได้รับพิจารณาตีพิมพ์ ได้แก่ บทความทางวิชาการ (Academic Article) บทความงานวิจัย (Research Article) และบทความปริทัศน์ (Review Article) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
- บทความทางวิชาการ หรือบทความงานวิจัยนั้น ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน
- ผู้นิพนธ์ อ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นอย่างถูกต้อง และไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism)
- ผู้นิพนธ์ได้การจัดพิมพ์บทความ ตามข้อกำหนด การจัดเตรียมต้นฉบับ และการอ้างอิง ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษาแล้ว
- กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความเป็นส่วนตัว และสุขภาพของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1. พิมพ์ต้นฉบับด้วยโปรแกรม Microsoft Word ความยาวทั้งเรื่อง รวมภาพประกอบ ตาราง และเอกสารอ้างอิง ไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4

2. เว้นระยะขอบด้านบน และด้านซ้าย ด้านละ 1.25 นิ้ว และเว้นขอบด้านล่างและด้านขวา ด้านละ 1.0 นิ้ว ใส่หมายเลขหน้ากำกับที่มุมบนขวามือทุกหน้า

3. ใช้แบบอักษร TH SarabunPSK ชื่อเรื่อง จัดกึ่งกลาง ขนาดอักษร 20 พอยต์ ตัวหนา มีทั้งชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ บรรทัดถัดจากชื่อเรื่อง เป็นชื่อ-นามสกุล ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์ บรรทัดต่อมาเป็นสังกัดของผู้เขียน ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ จัดชิดขอบขวา ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์

4. บทคัดย่อภาษาไทย มีความยาวไม่ควรเกิน 300 คำ โดยมีใจความที่กระชับ และชัดเจน ครอบคลุมถึงภาพรวมของบทความทั้งหมด เช่น มีที่มา วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และมีการสรุปผลการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และต้องกำหนดคำสำคัญ (Keyword) ซึ่งเป็นคำที่เหมาะสมที่ใช้เป็นตัวแทนเนื้อหาสำหรับการสืบค้นบทความ ไม่เกิน 5 คำ สำหรับบทคัดย่อที่เป็นภาษาอังกฤษ (Abstract) นั้น จะต้องมีความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย และมีการใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

5. หัวข้อใหญ่ จัดชิดขอบด้านซ้าย อักษรขนาด 18 พอยต์ ตัวหนา

หัวข้อรอง ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ตัวหนา

ข้อความปกติ ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ปกติ

6. องค์ประกอบของบทความ ควรมีอย่างน้อยดังนี้

องค์ประกอบของบทความวิชาการ

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- บทนำ
- ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการนำเสนอ
- สรุป
- บรรณานุกรม

องค์ประกอบของบทความวิจัย

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- วัตถุประสงค์การวิจัย
- ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย
- ผลการวิจัย
- สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ
- บรรณานุกรม

7. ถ้ามีภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง ให้ใส่ประกอบไว้ในเนื้อเรื่อง และต้องมีชื่อ พร้อมแหล่งที่มาของภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง และภาพประกอบหรือแผนที่ ที่นำมาใช้ควรมีความละเอียดไม่น้อยกว่า 300 dpi

8. พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี) และบรรณานุกรมท้ายบทความ ตามรูปแบบการพิมพ์อ้างอิงและบรรณานุกรม ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา และจัดเรียงตามลำดับอักษร ถ้ามีบรรณานุกรมภาษาอังกฤษ ให้พิมพ์ต่อท้ายบรรณานุกรมภาษาไทย

การพิมพ์อ้างอิง

พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี)

การพิมพ์อ้างอิงจาก หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานการวิจัย / วิทยานิพนธ์
(ชื่อผู้แต่ง,/ปีพิมพ์,/หน้า)
(รัตนไชย วาสุกกรี, 2558, หน้า 15)

การพิมพ์อ้างอิงจากการสัมภาษณ์
(ผู้ให้สัมภาษณ์,/ปี,/วัน/เดือน)
(รัตนไชย วาสุกกรี, 2558, 23 พฤษภาคม)

การพิมพ์อ้างอิงจากแหล่งข้อมูลออนไลน์
(ชื่อผู้แต่ง,/ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น,/เว็บไซต์)
(รัตนไชย วาสุกกรี, 2558, www.asi.aru.ac.th)

การพิมพ์อ้างอิงจากภาพนิ่ง ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวีดิทัศน์
(ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น,/ชนิดของวัสดุ)
(รัตนไชย วาสุกกรี, 2558, [ภาพถ่าย])

การพิมพ์บรรณานุกรม

หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง// (ปีพิมพ์) // ชื่อเรื่อง // (ครั้งที่พิมพ์) // เมืองที่พิมพ์ : สำนักพิมพ์.
รัตนไชย วาสุกกรี. (2557). พระนครศรีอยุธยาในความทรงจำของข้าพเจ้า. พระนครศรีอยุธยา: สถาบัน
อยุธยาศึกษา.

วารสาร

ผู้แต่ง// (ปีพิมพ์) // ชื่อบทความ // ชื่อวารสาร, /ปีที่(ฉบับที่), /หน้าที่อ้างอิง.
รัตนไชย วาสุกกรี. (2541). เส้นทางสังคมพหุวัฒนธรรมอยุธยา. วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 19(2), 34 – 39.

หนังสือพิมพ์

ผู้เขียน// (ปีพิมพ์, /วัน/เดือน) // ชื่อข่าว, // ชื่อหนังสือพิมพ์, // หน้า.
รัตนไชย วาสุกกรี. (2549, 25 เมษายน). เปิดงานสัมมนาอยุธยาศึกษาวิชาการ, สยามโพลส์, หน้า 34.

รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์

ชื่อผู้วิจัย// (ปีพิมพ์) // ชื่อวิจัย // (รายงานผลการวิจัย) // เมืองที่พิมพ์ : สถาบัน.
ชื่อผู้วิจัย// (ปีพิมพ์) // ชื่อวิทยานิพนธ์ // วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, // สถาบัน.

รัตนไชย วาสุกกรี. (2535). ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอสนา จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

รัตนไชย วาสุกกรี. (2547). การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

การสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์. // (ปี, // วัน, // เดือน). // ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์. // หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์. // สัมภาษณ์.

รัตนไชย วาสุกกรี. (2552, 8 มิถุนายน). ประธานชุมชน. ชุมชนคลองท่อ. สัมภาษณ์.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

ชื่อผู้แต่ง. // (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น). // ชื่อเรื่อง. // ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, // จาก/URL

รัตนไชย วาสุกกรี. (2550). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ. ค้นเมื่อ 1 มกราคม 2557, จาก www.asi.aru.ac.th

ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวิดิทัศน์

ชื่อเรื่อง. // (ปีที่ผลิต). // [ชนิดของวัสดุ]. // สถานที่ผลิต: / ผู้ผลิต.

ตลาดหัวรอ. (2550). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัตนไชย วาสุกกรี.

การส่งต้นฉบับบทความ

ผู้นิพนธ์เสนอบทความผ่านระบบวารสารออนไลน์ของวารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา so02.tci-thaijo.org/index.php/jas/about/submissions

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ นายพัทธ์ แดงพันธ์ นักวิชาการศึกษา
สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

โทรศัพท์ 084 023 5053

โทรศัพท์ / โทรสาร 035 241 407

ระบบวารสารออนไลน์
ของวารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา

รูปแบบการเขียนบทความ
ชื่อบทความภาษาไทย (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)
ชื่อบทความภาษาอังกฤษ (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)

ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย / ภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)
หน่วยงานสังกัดภาษาไทย (16 ตัวปกติ ชิดขวา)
หน่วยงานสังกัดภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

บทคัดย่อ (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

บทคัดย่อ ไม่เกิน 300 คำ (16 ปกติ)

คำสำคัญ :

Abstract (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

Abstract มีใจความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย ใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

Keywords :

1.หัวข้อใหญ่ (18 ชิดซ้าย ตัวหนา)

1.1 หัวข้อรอง (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวหนา)

ข้อความปกติ (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวปกติ)

1.1.1 หัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

ข้อความในหัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

ภาพประกอบ

ภาพที่ ชื่อภาพ (16 กิ่งกลาง)

ที่มา: ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ถ่ายภาพ,/ [ภาพถ่าย]

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง

ที่มา:

บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อเรื่อง.// (ครั้งที่พิมพ์).// เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อวารสาร, /ปีที่ฉบับที่, // หน้าให้อ่าง.

ผู้เขียน.// (ปีพิมพ์, // วัน/เดือน).// ชื่อข่าว, // ชื่อหนังสือพิมพ์, // หน้า.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิจัย.// (รายงานผลการวิจัย).// เมืองที่พิมพ์: สถาบัน.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, // สถาบัน.

ผู้ให้สัมภาษณ์.// (ปี, // วัน/เดือน).// ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.// หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์.// สัมภาษณ์.

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น).// ชื่อเรื่อง.// ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, // จาก/URL

ชื่อเรื่อง.// (ปีที่ผลิต).// [ชนิดของวัสดุ].// สถานที่ผลิต: ผู้ผลิต.

จริยธรรมการตีพิมพ์

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา คำนึงถึงความสำคัญด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงกำหนดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) บรรณาธิการและกองบรรณาธิการวารสาร 2) ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ และ 3) ผู้นิพนธ์ ได้ศึกษาและปฏิบัติตามข้อกำหนดทางด้านจริยธรรมของวารสารอย่างเคร่งครัด ดังนี้

บทบาทหน้าที่ของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการ

1. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาและตรวจสอบบทความที่ผู้นิพนธ์เสนอขอตีพิมพ์บทความในวารสารทุกบทความ โดยพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาบทความ ตามนโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ของวารสารเป็นหลัก และปราศจากอคติต่อผู้นิพนธ์

2. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ หรือผู้ประเมินบทความ ไม่ว่าจะด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง

3. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่เปิดเผยข้อมูลระหว่างผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ รวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ ให้แก่ผู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง ในระยะเวลาของการประเมินบทความ โดยจะต้องรักษาไว้เป็นความลับ

4. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความให้ตรงตามสาขาของบทความ

5. บรรณาธิการ และกองบรรณาธิการ ไม่เสนอบทความเข้ามาตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

บทบาทหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ

1. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ พิจารณาบทความบนหลักการทางวิชาการ โดยปราศจากอคติส่วนตัว

2. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่แสวงหาผลประโยชน์จากบทความที่รับประเมิน ไม่ว่าจะด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง

3. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่เปิดเผยข้อมูลบางส่วน หรือข้อมูลทั้งหมด ของบทความที่รับพิจารณาแก่บุคคลอื่น

4. ผู้ประเมินบทความ ควรรับประเมินบทความในสาขาที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง โดยพิจารณาคุณภาพของบทความอย่างเข้มข้น และเสนอแนะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมอยุธยา โดยไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความ

5. หากผู้ประเมินบทความ พบว่าบทความที่รับประเมิน เป็นบทความที่คัดลอกจากผลงานของผู้อื่น ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบโดยทันที

บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์

- 1.บทความที่ผู้นิพนธ์เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่น และไม่เคยเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน
- 2.ผู้นิพนธ์ ต้องทำการอ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นให้ถูกต้อง ต้องไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism) ซึ่งถือเป็นการละเมิดจรรยาบรรณทางวิชาการอย่างร้ายแรง หากเกิดการฟ้องร้อง หรือการดำเนินคดีทางกฎหมาย ผู้นิพนธ์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน โดยกองบรรณาธิการวารสารมิได้รู้เห็น หรือเกี่ยวข้องกับการกระทำใดๆ ของผู้นิพนธ์
- 3.ผู้นิพนธ์ ต้องจัดรูปแบบของบทความให้ถูกต้อง ตามรูปแบบที่ทางวารสารได้กำหนดไว้ใน “คำแนะนำสำหรับผู้เขียน”
- 4.ผู้นิพนธ์ ต้องเคารพผลการตัดสินคัดเลือกบทความเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร
- 5.ผู้นิพนธ์ ต้องยินยอมโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสารก่อนการตีพิมพ์ และไม่นำบทความไปเสนอตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารอื่น
- 6.ผู้นิพนธ์ร่วม ที่มีชื่อในบทความทุกคน จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำบทความ หรือมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย
- 7.กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำการวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความเป็นส่วนตัว และสุขภาพของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ

สภานโยบายการศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

96 ถนนปรีดีพนมยงค์ ตำบลประตูชัย

อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

โทรศัพท์ / โทรสาร 0-3524-1407

เว็บไซต์สถาบันอยุธยาศึกษา: www.aru.ac.th/asi

เว็บไซต์วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา: <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas>

เว็บไซต์วารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา